

મે શિયા: કિન્નરો ને મને કે જાનતા મારાંને બંને મુઠા, મને
મને મળ્યા પછાયા છે, જેને તરુ નાની બધા ને.

તેને દિવ્યવજ્ર આપીને બધાના પાપ પોતાના નીચાવા બધા
દે છે, પણ એ મેમ આપિ ન રખાય, મને જે નિરખા નવો રાવ
નિદ મુરદેવ દોષ તો ત્યાં નેમના જાનમોના તરુ પડા જાળીને તાર
વામાં સાચા અને જિજ્ઞાસુ માનક માત્ર ત્યાંને પાતાના બધા નથી. આ
દષ્ટિએ જ નીચેનો દોષ ઉપયોગી થા.

ગુરુ આચિંદ દેનાં ખંડે, કિશકા પાળે પાપ.

અલિધારી મુરદેવ, કિન્નરો આચિંદ દિયા બધાપ.

સાથોસાથ નીચેનો દોષ પણ આવી મુરદેવો નેમના નથી જ.

મુરુલોભી શિષ્ય લાગ્યુ, દેનાં ખંડે દાન.

ભુટે મેચારે આપડે, ખંડે પરચરકા નાવ.

આ દષ્ટિએ જ ગુરુ અને શિષ્યનાં મુખવાચી વિશેષણા ઉપર મુદ્દામાં છે.
આ દેશમાં જેમ 'નગુરોના વિશ્વાસ કરવાની ના કરી છે.' તેમ 'આંધળા
ગુરુવાદનાં અનિષ્ટોએ પણ અનર્થો કરવામાં લદ્દા જાયા નથી.' આમ
જતાં માર્ગદર્શક ભોગિયાની વિકાસમાર્ગમાં અનિવાર્ય જરૂર રહીકામાં
વિના આલે તેમ નથી. વિરલ સાધકો એવા પણ નીકળે છે કે જેઓને
બાહ્યના માર્ગદર્શકની જરૂર નથી પડતી; તેઓ પોતાના ઊંડા
અંતરાત્માને જ પોતાનો માર્ગદર્શક બનાવી મુકે છે. કાષ્ટિગ્ન બતનું
માર્ગદર્શન સ્વીકારે, પણ અંદરથી કે બાહ્યથી અથવા અંદર તથા બાહ્ય
બન્ને તરફથી સમજપૂર્વકનું માર્ગદર્શન જોઈએ જ, એ વિશે મે મત ન
લેઈ શકે.

આશા છે કે 'વિશ્વવાત્સલ્ય'ના વાચકોને આ ત્રીજા બેટપુસ્તકથી,
અગાઉનાં બે બેટપુસ્તકો જોઈએ જ જાનલાભ મળશે અને અનુભવનો
લાડાવો લૂંટવા તેઓ ઉત્સાહિત થઈ આગળ વધશે.

બાપુ જન્મ તારીખ

આદરેશી તા. ૨-૧૦-૫૭

'સંતબાલ'

ઉપોદ્ધાત

પણ સાધકો અદાળ હોય છે. જ્ઞાનની તાલાવેલી ધરાવનારા જિજ્ઞાસુ હોય છે. અમુક દલ્હુ છાતરોપન અને એને લીધે થયેલો વિકાસ પણ એમનામાં હોય છે, છતાં પોતાની મેળે બહુ સ્થિર ગુરુપાર્થ નથી કરી શકતા, પરંતુ તે પાત્ર પરત્વે પોતાની અદા હોય, તે દોરે તે માર્ગે અદાઅગતે લીધે માથું ફારે ચૂકીને મંથી સકે છે. તેવા સાધકોને ગુરુની ભારે અગત્ય છે. અર્જુન એવી દ્રષ્ટિમાંનો જ એક સાધક હતો. એની જિજ્ઞાસા, અદા અને અર્પણની અતીલગી કસોટી થયી બાદ ત્યારે શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર ગોદ્યા કે ગુરુદેવને અંતરાત્મા સાથે સમર્પણ કરી અદાપૂર્વક બને છે તે અદાળ બક્ષા અત્ય પ્રયત્ને પણ આ યોગ પામે છે. જો કે મનની સાવ અસ્થિરતા તો ન જ ચાહે. પાત્ર સામાન્ય પ્રકારની સ્થિરતા હોય તોયે ગુરુદેવની દોરવણી પર વફાદારીથી વળગીને ચાલનાર ઉચ્ચ દ્રષ્ટિનો ઉપાસક જન્મ જન્મોત્તરે પણ ગોક્ષ મેળવનાર થાય છે. અને એનું આદરેલું અધવચ રહેતું નથી, તેમજ દરેક કશુંય અશ્ણ જતું નથી.

આ વચનો સાંભળતાં જ અર્જુનની દષ્ટિ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પર ફરી ગઈ. આ વખતની એની તન્મયતા જોઈ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર ભારે ખુશ થઈ ગયા.

પણુ ગુરુદેવ એટલે કોઈ શ્રદ્ધાપાત્ર પુરુષનો દેહ જ ન સમજી
 બેસે! અહીં અર્જુન પણ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના શરીરને જ માથે એ
 સમર્પણ ન કરી નાખે તે સારુ હવે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને માથે મોટી
 જવાબદારી આવે છે. ગયા અધ્યાયમાં 'જ્ઞાનવિજ્ઞાન તૃપ્તાત્મા'
 એવું જે યુક્તયોગીનું વિશેષણ હતું, તેવા જ યુક્તયોગી અને
 અર્જુનના ગુરુદેવ, શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર મહાત્મા છે. એટલે હવે તેઓને માથે
 ફરજ હોઈને તેઓ જાતે જ " પોતાના સ્થૂળ દેહની પાછળ પોતાનું
 આત્મજીવન કેવું છે એ સ્વરૂપજ્ઞાન; અને આત્મા સાથે જોડાયેલાં
 જગતજીવન અને અન્ય જીવજીવનનો, કયાં, કેટલો અને કેવા
 પ્રકારનો સંબંધ છે, તે સ્વરૂપવિજ્ઞાન " સમજાવે છે, આથી જ
 આ અધ્યાયનું નામ-" જ્ઞાનવિજ્ઞાન યોગ " બંધ બેસતું છે. અત્યાર
 લગી વ્યક્તિજીવન અને આત્મજીવનની વાતો તો આવી, પણ હવેથી
 વિશ્વજીવનની વાતો અને વ્યક્તિજીવન તથા આત્મજીવન પાછળ
 કાર્ય કરી રહેલાં બળોનો ખ્યાલ આપવામાં આવશે. એટલે આ
 રીતે પણ આ અધ્યાય મહત્ત્વનો છે. ગીતા મૌલિક છતાં નવીન
 અને વિસ્તૃતરૂપ પદ્ધતું અહીંથી શરૂ કરે છે. જ્યાં જ્યાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર
 'હું'નો પ્રયોગ કરે, ત્યાં 'હું' શબ્દથી 'અંતરાત્મા' સમજાવે.

આ રીતે વિચારતાં પ્રત્યેક સાધકોને પોતામાં કે બહાર ગુરુ
 તરફ મળી રહેશે, અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના 'હું' પ્રયોગથી જરાય
 નવાઈ કે અનિશ્ચયોક્તિ પણ નહિ લાગે. હિપરાંત ઈશ્વર જગતનો
 કર્તા નથી એમ પાંચમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે તે, અને હવે 'હું' જ
 જગતનું અને જીવનનું પ્રભવસ્થાન અને પ્રલયસ્થાન હું, એ બે
 વચ્ચે વારતવિક્રમણે વિરોધ નહિ લાગે.

પુનરુક્તિ કરીને આપણે કહીશું કે 'હું'ના પ્રયોગથી કોઈ ન
 ચમકે! 'હું'નો પ્રયોગ અભિમાનજન્ય હોય ત્યાં આધક છે, પણ
 'હું'ને પ્રયોગ આત્માર્થમાં હોય તો તે આધક ન થતાં ઊલટો
 આધક છે. શ. ન. " મોક્ષમ્ "

પરંતુ આ બધું અતુભવ્યા વિના શ્રદ્ધા દૃઢ ન બને એ દેખીતું છે, એ માટે જ આ અધ્યાયમાં “આત્મા શું, જગત શું, અને તે બે વચ્ચેનો સંબંધ કેવો? સંસારનું કારણ શું? નરાધમો આત્માને કયા કારણે નથી બળ શક્તા, અને નરસાધકો કયા કારણે અને કઈ રીતે પ્રભુને નામે કે દેવતાને નામે આત્માને બળ શકે છે? બળનારાઓમાં કોણુ શ્રેષ્ઠ છે અને તે પૈકી પણ કયા જ્ઞાનીનું જ્ઞાન અંતકાળે-પ્રયાણ વખતે-પણુ સ્થિરં ટકી રહે છે?” એ હવે જોઈએ.

પણુ ગુરુદેવ એટલે કોઈ અદ્વાપાત્ર પુરુષનો દેહ જ ન સમજી
 બેસે! અહીં અર્જુન પણુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના શરીરને જ માથે એ
 સમર્પણ ન કરી નાખે તે સારુ હવે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને માથે મોટી
 જવાબદારી આવે છે. ગયા અધ્યાયમાં 'જ્ઞાનવિજ્ઞાન તુષ્ટાત્મા'
 એવું જે યુક્તયોગીનું વિશેષણ હતું, તેવા જ યુક્તયોગી અને
 અર્જુનના ગુરુદેવ, શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર મહાત્મા છે. એટલે હવે તેઓને માથે
 દુરંત હોઈને તેઓ જાતે જ " પોતાના સ્થૂળ દેહની પાછળ પોતાનું
 આત્મજીવન કેવું છે એ સ્વરૂપજ્ઞાન; અને આત્મા સાથે જોડાયેલાં
 જગતજીવન અને અત્ય જીવજીવનનો, કયાં, કેટલો અને કેવા
 પ્રકારનો સંબંધ છે, તે સ્વરૂપવિજ્ઞાન " સમજાવે છે, આથી જ
 આ અધ્યાયનું નામ—" જ્ઞાનવિજ્ઞાન યોગ " બંધ બેસતું છે. અત્યાર
 લગી વ્યક્તિજીવન અને આત્મજીવનની વાતો તો આવી, પણ હવેથી
 વિશ્વજીવનની વાતો અને વ્યક્તિજીવન તથા આત્મજીવન પાછળ
 કાર્ય કરી રહેલાં બળોનો ખ્યાલ આપવામાં આવશે. એટલે આ
 રીતે પણુ આ અધ્યાય મહત્ત્વનો છે. ગીતા મૌલિક છતાં નવીન
 અને વિસ્તૃતરૂપ પદકવું આવીથી શરૂ કરે છે. જ્યાં જ્યાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર
 'હું'નો પ્રયોગ કરે, ત્યાં 'હું' શબ્દથી 'અંતરાત્મા' સમજાવે.

આ રીતે વિગારતાં પ્રત્યેક સાધકોને પોતામાં કે બહાર ગુરુ
 તરફ મળી રહેશે, અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના 'હું' પ્રયોગથી જરાય
 નવાઈ કે અનિશ્ચયોક્તિ પણુ નહિ લાગે. ઉપરાંત ઈશ્વર જગતનો
 કર્તા નથી એમ પાંચમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે તે, અને હવે 'હું' જ
 જગતનું અને જીવનનું પ્રભવસ્થાન અને પ્રલયસ્થાન હું, એ બે
 વચ્ચે વાસ્તવિકતાયે વિરાય નહિ લાગે.

પુનરુક્તિ કરીને આપણે કહીશું કે 'હું'ના પ્રયોગથી કોઈ ન
 ચમકે! 'હું'નો પ્રયોગ અભિમાનજન્ય હોય ત્યાં આધક છે, પણ
 'હું'ને પ્રયોગ આત્માર્થમાં હોય તો તે આધક ન થતાં શ્રેયો
 સ્વરૂપ છે. કા. ન. " માનસ "

નજથી સિખા લગી નહોતું જે, પરંતુ મારી ખીજ બાજુ તારાથી સાવ અભાગી છે તે બાજુ અંતરના વિકાસ પછી જ નળી શકાય છે. પણ હવે તો તારી એ બાજુ સમજવાની યોગ્યતા મેં નોંધ લીધી છે. એટલે જ) વિજ્ઞાન સહિત આ જ્ઞાન હું તને (વાળીમાં કહી ગયાય તે રીતે, પ્રેરણાપૂર્વક) પ્રેરૂં રીતે કહીશ કે જે મદદ પછી જગતમાં ખીજું કશું નજવાનું બાકી નહિ રહે. (તત્વથી મને નળી લીધો-એટલે કે સમાય રીતે આત્માને ઓળખી લીધો હોય તો ચારિત્ર આપોઆપ આવે છે. બાલ, પછી બાકી શું રહ્યું? માટે જ કહું છું :) પરંતુ! હજારો મનુષ્યો પૈકી કોઈ વિરલ જ આવી સિદ્ધિ સાડુ (આત્મસિદ્ધિ માટે) પ્રયત્ન કરે છે. (બાકી તો મોટા ભાગ લોકો સિદ્ધિના ફંદામાં જ ફરેલા રહે છે અને કેટલાક તો આજમૂના પીર જ હોય છે.)

હવે, આત્મસિદ્ધિ સાડુ પ્રયત્ન કરનારાઓમાંથી પણ કોઈક જ મને વાસ્તવિક રીતે-ખરેખરી રીતે-ઓળખી શકે છે. (એવી મહાપ્રયત્ન પછી પ્રાપ્ત થતી વસ્તુ આજે તારી આજળ કહું છું. સાંભળ.)

નોંધ:—

આપણે ઉપોદ્ધાતમાં કહી ગયા, એ રીતે જવાબદારીપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર 'જ્ઞાનવિજ્ઞાન યોગ' શરૂ કરે છે, અને અનુન એકચિત્તે એકાદ્યર ચર્ચને સાંભળે છે.

પ્રેરક સદ્ગુરુની ખૂબી જ એ છે કે તે પોતાના સાધક શિષ્યના આત્મા ઉપર સૌથી પ્રથમ તો (એ) કાળ જ જમાવી દે છે.

આમ અનુનની બુદ્ધિને ચક્રવીને ખૂબ ખૂબ લાગ્યા પછી શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર એના અંતરને પોતાના કાળમાં લઈને વિજ્ઞાન સહિત જ્ઞાનનો દિવ્યપ્રસાદ પીરસે છે.

भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव ।

अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ૪ ॥

सप्तमोऽध्यायः

अध्याय ७-मे।

श्रीकृष्ण उवाच ।

मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रयः ।
असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥ १
ज्ञानं तेऽहं स्वविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः ।
यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ २
मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ।
यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ ३

श्रीकृष्ण उवाचः—

मोठयुं मन हुंमां, भारे आश्रये योग येज्जते;
पार्थ! पूरे मन नक्षी, नेम ज्ञप्तीश ते सूशु. (
विज्ञानयुक्त आ ज्ञानं, पूर्णपणुं हेतुं तने,
ने ज्ञप्तेयी पक्षी ओके, जीवतुं दे' दे' न ज्ञप्तुं.
सिद्धि सारु भये केई, दग्गरे। मानवी भक्षी;
मथना सिद्धिमांसी के, तत्त्वयी ज्ञप्तुते। मन.

दे (प्रधाना प्रथ) पार्थ! (तारा मननी आसक्ति जीछ रीते
अथ तेने कहे वार्ता नही ये मननी आसक्तिने भाराभां नेही दे
(जानां कहे न करी शके तो) भने वजरी न. (मेग करवायी)
पूरे दे. उ केम ज्ञप्ती सक्षीय, ते (हे देव तने कहे पुं.) सांभग.

मने दिखने ज्ञप्ते। अश्रये भारां आ दयूज क्षयी दे सरीरनी
हे रान ज्ञप्ती अश्रये अश्रये अश्रये। पार्थ, ये रीते तो तुं भने

નજીવી શિખા લાગી જાય છે ન, પરંતુ મારી બીજી બાજુ તારાથી આવ
જાય છે તે બાજુ અંતરના વિદાસ પડી ન જાય શકાય છે. પણ
દરે તે તારી જો બાજુ સમજવાની મોઝવાડો એ નેઈ લીધી છે. એટલે
ન) વિદાન સદિત આ જ્ઞાન હું અને (વાળીમાં કદી મળાય તે રીતે,
પ્રેરણાપૂર્વક) પૂરેપૂરી રીતે કદીય કે જે જલ્પા પામી જગતમાં બીજું
કશું જલ્પવાનું બાકી નહિ રહે. (વતપથી અને જલ્પી લીધો-એટલે કે
વધારા' રીતે આત્માને જોવાથી લીધો દોષ તે વારિય આપોઆપ આવે
છે. જાણ, પામી બાકી મું રજુ' ૧ માટે ન કદું હું :) પરંતુ : દબરો
મનુષ્યો પેલી કોઈ વિષય ન આવી સિદ્ધિ આરુ (આત્મસિદ્ધિ માટે)
પ્રયત્ન કરે છે. (બાપી તે મોટો ભાગ લૌકિક સિદ્ધિના ફંદામાં ન ફરવો
રહે તે અને ફેરવાઈ તે આજગુના પીર ન દોષ છે.)

દબે, આત્મસિદ્ધિ આરુ પ્રયત્ન કરનારાઓમાંથી પણ કોઈક ન અને
વાસ્તવિક રીતે-ખરેખરી રીતે-જોવાથી શકે છે. (એવી મદ્દાપ્રયત્ન પક્ષે
પ્રાપ્ત થવી વસ્તુ આને તારી આગળ કદું હું. સાંભળ.)

નોંધ:—

આપણે ઉપોદ્ધાનમાં કદી ગંધા, જો રીતે જવાબદારીપૂર્વક
શીકૃષ્ણચંદ્ર 'જ્ઞાનવિજ્ઞાન યોગ' શરૂ કરે છે, અને અર્જુન એકગિતે
એકાકાર ચર્ચને સાંભળે છે.

પ્રેરક મહાયુગની ખૂબી ન જો છે કે તે પોતાના આધક
શિખાના આત્મા ઉપર સૌથી પ્રથમ તે (જો) કાળ ન જમાવી દે છે.

આમ અર્જુનની શ્રુતિને ચક્રીને ખૂબ શૂન્ય લાગ્યા પછી
શીકૃષ્ણચંદ્ર એના અંતરને પોતાના કાળમાં લઈને વિજ્ઞાન સદિત
જ્ઞાનનો દિવ્યપ્રસાદ પીરસે છે.

મૃમિરાગોજ્જલો વાયુઃ ચં મનો વુદ્ધિરે વ ।

અહંકાર્ દ્વિતીયં મે મિદ્ધા પ્રકૃતિરવૃષ્ઠધા ॥ ૪ ॥

અપરેયમિતરૂપન્યાં પ્રકૃતિં વિવિદિ એ પરામ્ ।
 જીવભૂતાં મહાપાતો મનેદં આપતો જગત્ ॥ ૨ ॥
 પૃથગ્ગોત્રીનિ મતાનિ મર્વાળોત્પાપમારય ।
 આત્મ દુત્તસ્તસ્ય જગતઃ પ્રમતઃ પ્રત્યગ્મતશા ॥ ૩ ॥
 મત્તઃ પરતરં નાજ્ઞ્યત્ કિન્નિરસ્તિ ભવજગ્ ।
 મયિ સર્વમિદં પ્રોતં મૃતે મણિમણા જ્ઞ ॥ ૭ ॥

શૂ, પાણી, અગ્નિ ને વાયુ, આકાશ, મન, ને મનિ,
 અદંકાર મળી આકાશ, આ મારી બિન્ન પ્રકૃતિ. (૪)
 એ અપરા થકી બીજી પરા પ્રકૃતિ જાણું તું
 જીવજ્ઞી, મદાયાહુ! જેથી નમતું આ જગત્. (૫)
 સર્વે જૂતો તણી થોનિ, એ જન્મેને જ જાણું તું:
 એ રીતે સર્વ સૃષ્ટિનાં, ઉત્પત્તિત્રય દું જ જ્ઞ. (૬)
 મારા થકી પરં બીજું નથી કંઈ ધનંજય;
 મૂંઝાયું સર્વ મારામાં, સૂત્રમાં મણુકાસમું. (૭)

ધનંજય ! (પ્રકૃતિ અને પુરુષ-આ બે ભેદ પાડીએ તો આ જગતમ
 બે જ તરવો છે. પરંતુ પુરુષમાંયે વળી પાછા બે ભેદ પડે છે. (૧)
 જીવાત્મા અને (૨) પરમાત્મા. પણ હું તો તને બીજી રીતે સમજાવ
 માણું છું. વેદાંત જેમ એક આત્મા કહે છે, તેમ આત્મા જ્ઞાનદષ્ટિ
 સર્વત્ર એકરૂપો છે. અને હું મારી જે બીજી જાણું કહું છું-
 આત્મારૂપ જ છે. એટલે કે એ આત્મા તો સર્વ સ્થળે છે, છતાં
 કોઈ પણ સંધિગમાં તે પોતાના સ્વરૂપને તજતો જ નથી. એ આત્મારૂ
 સૂત્રમાં મણુકાની જેમ ભેડાયેલાં બીજાં બે તરવો પણ છે. એને
 પ્રકારની પ્રકૃતિઓ તરીકે હું તને જોળખાવું છું. એમાંની એક અપ
 પ્રકૃતિ છે કે જેનો સંબંધ બહારનાં તત્ત્વો સાથે છે, અને બીજી પ
 પ્રકૃતિ છે, જેનો સંબંધ સીધો આત્મા સાથે છે. આ પરા પ્રકૃતિ
 જીવજ્ઞે સમજવામાં પણ દરકત નથી. બસ, આ બે પ્રકૃતિઓમાં
 જેઓનાં બંધાં તરવોનો સમાવેશ થાય છે, અને અજ

કહી ગયો તેમ એ બે પ્રકૃતિઓ આત્મા સાથે જોડાયેલી છે, એટલે એ વિશુદ્ધ આત્માથી જાંચું બીજું કાંઈ જ તત્ત્વ નથી. એટલે આત્મા મૂળે તો સદા હસ્તીવાળું તત્ત્વ છે, પણ આ પ્રકૃતિઓનાં જગતમાં દૃષ્ટિગોચર થતાં જન્મ-મરણનાં અથવા તો ઉત્પત્તિ-વ્યયનાં પરિવર્તોને લીધે એને જગત-અપેક્ષાએ ઉત્પત્તિ-વ્યાત્મક પણ કહી શકાય. આ દૃષ્ટિએ જ ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અને લયવાળું જ તત્ત્વ-તે પણ સત્ કહેવાય છે. આ વાતને જરા ખુલાસાવાર કહું છું.) પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ, આકાશ, મન, બુદ્ધિ, અને અહંકાર; એમ આઠ પ્રકારની મારી બિન્ન પ્રકૃતિનું નામ અપરા પ્રકૃતિ છે. (આ પ્રકૃતિ મારાથી નોખી છે અને નીચી કોટિની છે.) એ અપરા પ્રકૃતિ કરતાં બીજી એક જીવજીવી પરા પ્રકૃતિ છે. (આ પ્રકૃતિ મારાથી નોખી નથી) એના આધારે આ જગત ટકી રહ્યું છે, (આનો અર્થ એ કે અભિમાન મરતાં સંસાર ગયો જ સમજવો.)

આ અપરા અને પરા બે પ્રકૃતિ (જ સર્વ પ્રાણીમાત્રમાં કાય કરી રહી છે. તેથી તે જન્મે) જૂતમાત્રની યોનિષ્ઠ છે, આ વાતને ખરાખર સમજ લે.

(હવે હું સમજાવ્યો હોઈશ કે આ દૃષ્ટિએ) આ આખા જગતનાં જન્મ-પ્રલય પણ (જન્મવા મરવા કારણમાં પણ) હું (આત્મા) જ છું. (અર્થાત્ આત્મા ન હોય તો એકલું જડ જીવન ધારણ કરી શકે જ નહિ, અને જ્યાં જીવન નહિ ત્યાં મૃત્યુ તો હોય જ શાનું.)

આ રીતે મારાથી જાંચું બીજું કાંઈ તત્ત્વ છે જ નહિ. (આત્મા જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે.) અને જેમ સૂત્રમાં મણકા પરોવાયેલા હોય છે, તેમ મારામાં (આત્મા સાથે) આ બધું પરોવાયેલું છે.

નોંધ:—

આપણે ઉપલી બીનાને જૈનસૂત્રદષ્ટિની સાથે સરખાવવા ચતન કરીશું. સાંખ્યદષ્ટિએ મૂળે પુરુષ અને પ્રકૃતિ બે જ તત્ત્વ છે. તેમ જૈનદષ્ટિએ જીવ અને અજીવ એ બે જ તત્ત્વો છે. પણ અજીવના—યુદ્ધગલ, આકાશ, ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એમ ચાર ભેદ

છે છે. આગ છવ અને જીવન ચાર અછવના બેદો મળી કુદ્દે
 ય અસ્તિત્વો આ લોકમાં છે. રાગદ્રેષ્યશાત્ છવમાં કર્મપુદ્ગલો
 થાન પામે છે અને તેથી સંસારાધન થાય છે એમ તે કહે છે,
 અને તેથી કર્મસંગી છવ ક્તી-ભોક્તા બને છે એમ પ્રતિપાદન કરે
 છે. સાંખ્યની જેમ આત્મા કૃદ્દરથ નિત્ય છે એમ કહીને તે વિરમતું
 થી. સાંખ્ય તો પ્રકૃતિ-અથવા મદત્માંથી શુદ્ધિ, અહંકાર, મન,
 ક્ષ ઇન્દ્રિયો, પાંચ મદા ભૂતો, અને પાંચ વિષયો મળી ચોવીસ
 ઉપરાંત એક આત્મા, એમ પચ્ચીસ તત્ત્વો-માં માને છે. વેદાંતમાં વળી
 આગળ જતાં ધ્વજાદ્રેષ્યાદિ ઉમેરીને બીસ તત્ત્વો તરીકે લેવાં પડ્યાં
 છે. ગીતામાં પણ તેરમા અધ્યાયમાં એનો ઉલ્લેખ છે. નૈયાયિક-
 વર્ણપિકાને દ્રવ્ય, શુભ, કર્મ, સામાન્ય વિશેષ, સમવાયાદિ સાત
 પદાર્થો અને વધુમાં સોળ તત્ત્વો લેવાં પડ્યાં છે. જ્યારે જૈનશૂનો
 આ બધાને મૂળ બે અને વિસ્તારે પાંચમાં શમાવી દે છે. રાગદ્રેષ્ય
 કર્મથી આત્મા ? એના ઉત્તરમાં એ 'અનાદિ' કહી દે છે. અને વાત
 પણ સાચી છે. એકલા તરોથી તત્ત્વો માપી શકાતાં જ નથી.

તો પછી જૈનદષ્ટિ અને ગીતાનો મેળ કેમ મળી શકે ? એ
 સવાલનો ઉત્તર છે જ. ગીતા ભૂમિ, જળ, અનલ, વાયુ, આકાશ,
 મન, શુદ્ધિ અને અહંકારને અપરા પ્રકૃતિ કહે છે. પરંતુ એમાં
 રહેલા છવ બાવને વળી પરા પ્રકૃતિ કહે છે, તથા ભૂમિની ગંધ હું
 હું, જળનો રસ હું હું, એમ આગળ ઉપર કહેવા માગે છે એનો
 અર્થ જૈનપદ્ધતિએ આમ ઘટાડી શકાય કે “ જ્યાં લગી જળમાં
 સ્વાભાવિક રસ છે, જીવતું હોઈ શસ્ત્ર એ તત્ત્વને અગિત નથી
 બનાવતું, ત્યાં લગી જળ સચ્ચ છે. પણ અગિની ઉકાળ્યું એટલે
 એ અચ્ચ બન્યું. એ જ રીતે પૃથ્વીનું પણ છે. દા. ત. પથ્થર
 ખાખુમાં હોય કે માટી પૃથ્વીના ગર્ભમાં હોય ત્યાં લગી તે સચ્ચ છે.
 પથ્થર પારે એને બદલ કાઢી અને એને આધાન લાગ્યો કે એ

૫ ૭ મો

-નિહંત્ર-મની જાય છે. આ વસ્તુ તો વિજ્ઞાનસિદ્ધ પણ થઈ છે. જૈનશૂનો મન, અવંધાર, બુદ્ધિ, પ્રાણ, ચિત્ત, ઇન્દ્રિયો એ તે જુદાં નથી પાડતાં. પણ મનતા અને ઇન્દ્રિયોના એ પ્રકાર છે. (૧) બાવેન્દ્રિય (૨) દ્વ્યોન્દ્રિય-મન અને બીજી ઇન્દ્રિયોને તે દ્વ્યોન્દ્રિય જ માને છે. બાવેન્દ્રિયનો સંબંધ હવ સાથે વિશેષ છે. બાવેન્દ્રિયનો સંબંધ પુરુષ-અર્થ પરમાણુ-સાથે વિશેષ છે.

આકાર તેવો, લાગણી અનુભવનો, મૈથુન સંજ્ઞા દોષો તથા ચોતાની જાતિને વધારતી, એ જ્યાં સહજતાં લક્ષણો છે. અને તે સચેત પૃથ્વી, સચેત જળ, સચેત અગ્નિ, સચેત વાયુ, અને સચેત વનસ્પતિમાં અવરૂપ હોય છે. પૃથ્વી જીવનોપયોગી છે અને જળ એનો ખોરાક છે. જળ જીવનોપયોગી છે અને અગ્નિ એનો ખોરાક છે. અગ્નિ જીવનોપયોગી છે અને વાયુ એનો ખોરાક છે. વાયુ જીવનોપયોગી છે અને જળ એનો ખોરાક છે. વનસ્પતિ જીવનોપયોગી છે અને પૃથ્વી, જળ, પ્રકાશ, વાયુ, વગેરે એનાં ખોરાકરૂપ છે.

આ બધા જીવો એક ચામડી વાળા જ છે. અને તેથી ગંધ, રસ, સ્પર્શ કત્યાદિ દ્વારા જોળખી શકાય છે. જોળખી જોઈને રસ, સ્પર્શ દ્વારા તો જ્યાં તરવો જણાય છે.

આ રીતે વિચારતાં જોતાની અપરા પ્રકૃતિ તે જૈનદષ્ટિએ જ સાથે સંબંધ ધરાવતું શરીર (જોતાજીએ પણ આને કોંઈ કહ્યું છે) તેમજ જોતાની પરા પ્રકૃતિ તે જીવ કે જે બહિરાત્મ સ્વરૂપે શરીરનો સર્ગક-સંહારક છે. અને જોતાજીનું પરંતત્ત્વ અથવા શ્રીકૃષ્ણજી જેને 'હું' કહીને જોળખાવે છે તે જૈનદષ્ટિનો અંતરાત્મા. બસ, હવે પૂરો મેળ બેસી ગયો.

હવે સાથે સંબંધ ધરાવતા શરીરમાં પૃથ્વી, પાણી, તેજ તથા વાયુ; એ ચારે અથવા તે પૈકીનું જેવડે એકાદ તત્ત્વ પણ હોય જ છે. આકાશ તો સર્વત્ર છે જ.

તે તપ દ્વં પં અને ગં અને નં સનાતન જીવ પણ દ્વં પં.
 દેહ રૂપોમાં સદાપણપણ અને છે ત્યારે કે જે પણ જનના આકાર
 તે એ જાતનું આદિ અને અત્યંતિજીવ જીવ રહે છે એમ
 થાય તે દષ્ટિએ સનાતન જીવ દ્વં પં.) એમ છે (પ્રાણના પત્ર) પાપં.
 પ્રમથ છે. બુદ્ધિમાનોની બુદ્ધિ અને તેજનીઓનાં તેજ પણ દ્વં પં.
 ઉપરાંત બજારોમાં મામ અને રાગ રહિત, (પાંડુ શું મદ, ને બરત-
 માં છેલ્લે એવા) અનન્યસાં । મમંગી અનિરુદ્ધ એના પાણીઓમાં રહેલો
 પણ દ્વં પં.

ધ્વનિ:—

પૃથ્વીમાં, જળમાં, અગ્નિમાં તથા ગંદ-સૂઈમાં ચેતના છે એ
 ત આગાઉ કહેવાઈ ગઈ છે. એ દષ્ટિએ જૈનશૂત્રો ગીના સાથે
 જતાં આવે છે. બાકી રસ અને ગંધ એ તો વિષયો છે અને તે તો
 જીવ છે. આ વાતને ગીતાના તેરમા અધ્યાયમાં ખુદ શ્રીકૃષ્ણજી જ
 કહે છે. શબ્દ પોતે વિષય છે પણ જે શરીરમાં ચેતન બિરાજે છે
 માં રહેલા આકાશમાં જે શબ્દ થાય છે તે ચેતનના બળે થાય છે.
 જનવણુજી જૈનશૂત્રમાં પણ એ સચેતન શબ્દની શક્તિ એટલી
 વધી બતાવી છે કે લોકનમાં (લોકના છેલ્લા મુઠ્ઠી) તે ફરી વળે
 છે. એનો આદિ જીવથી છે અને એની યોનિ શરીર છે. ગીતા પણ
 એમ જ કહે છે. સર્વ વેદોમાં ઝંકારનો મદિમા છે, તેમ જૈનશૂત્રોમાં
 પણ છે જ. દિગંબરો તો માને છે કે તીર્થંકરની વાણીમાં ઝંકારનો
 ધ્વનિ જોડે છે, અને મનુષ્ય, પશુ, પ્રાણી સહુ પોતપોતાની બાપામાં
 એ ભાવ ધ્વનિ સમજી જાય છે.

પુરુષના પુરુષાતનમાં-વીર્યમાં-આત્માનું જ ઓગમ છે
 એમાં હોય ના કહી શકે તેમ છે? સર્વ જૂનોમાં જીવનક્રિયા
 પણ આત્મા હોય ત્યાં લગી જ હોય છે, આત્મા ગયો કે
 તે જ ક્ષણે મૃત દશા. તપસ્વીઓનું તપ પણ આત્મપ્રેરણાથી

છે. નહિ તો મનમાવતા પદાર્થો સામે દોષ, ઘરીર દોષ, અને જૂઠા પશુ દોષ તો નિરાધારી કેમ રહી શક્યાઓતો નિરાશ પ્રજ્ઞા વિના અમુલ્ય છે.

અર્થો એ તરીકા અને મુંઝવણ વાન હતી છે. એક તો એ કે પાતોમા દુઃખરૂપ છું. પણ તે કામરાગ વિદીન! આનો અર્થ થયો કે જો પણ પાછળ કામ અને રાગ દોષ છે તે પણ પશુ ન છે. કિંમત અને અનર્થ એવા જોઈ જાયતાં. એટલે આત્માનો આ પ્રકાર છે એ પણ જ સાચું પણ છે, અને તે જાણતો અદુષ્ટોય જીવન અને જમવાના વિદ્યા મારે અદિમાના લક્ષ્યે જ ચલાવે.

ખીજ વાન એ કે કામ એટલે (ચંદ્રિત) સ્વાભાવિક આકર્ષણ. આ આકર્ષણ ત્યાં સમી દામ્ય છે કે જો એ મર્મથી અવિરુદ્ધ રહે! એટલે કે અલ્પઅર્થ એ મૂળ આત્મસ્વભાવ છે પરંતુ પૂર્ણ અલ્પઅર્થના લક્ષ્યે જોતાં પતિ-પત્ની દોષધાર પ્રત્યેકપતિના હેતુએ, મૂળગત સિદ્ધાંત એક જૂઠી ન પડે તે રીતે, મવાંદિત છૂટ લે તો તે દામ્ય છે. એ છૂટ જુદા ચાહેતાના વિસામાની-અને તે પણ સમાજ અને હૃદય જાનને વશાર રહીને દોષ તો જ, નહિ કે ત્યાં જ પડી રહેવાની. આટલું લક્ષ્ય રહે એટલા સારુ શ્રીકૃષ્ણચરિત્રે અને જ ખુલાસો થયો છે.

જૈનશુદ્ધોમાં સંસારમાં રહેલા શુદ્ધચેતને પણ ક્ષાણિક સમસ્તિની પ્રાપ્તિ થઈ શક્યાના કિસ્સો છે. અપવાદ તો કેહ કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પણ સંભવે છે, પરંતુ એવા શુદ્ધચેત સાધુસંન્યાસી સંસ્થામાં ન બચ્યા દોષ એટલું જ. સાધુ હૃદયવાળા અને સર્વોચ્ચ અભિચારી તો દોષ જ, એ ન જુલાવું જોઈએ. છતાં જૈનશુદ્ધોએ સાધુસંસ્થાનો આદ્ય દશેમાં રાખ્યો છે, તે એટલા સારુ કે,

વેદોદી નેવા વિરલને ભાગે જ લખાયેલી છે, એમ વૈદિકશ્રોતા પણ
 શાખ પૂરે છે. આટલું પ્રસંગોચિત જાણીને વળી આપણે શ્રીકૃષ્ણ-
 ગુરુના આશય તરફ વળીએ. હવે તેઓ કહે છે કે (વધુ તો થું કહું
 પણ) મારા કહેવાની મતલબ આ છે :—

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये ।
 मत्त एवेति तन्विद्भिर्न त्वहं तेषु ते मयि ॥ १२
 त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत् ।
 मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम् ॥ १३

વળી જે ભાવ સાત્ત્વિક, રાજસી, તામસી બધા;
 જાણુ તે છે જ મારાથી, હું માં તે, હું ન તે મહી. (૧)
 ત્રિગુણાત્મક ભાવોથી, મોહિતું સર્વ આ જગત્;
 ન જાણખે મને હું જે, સૌથી પર હું અવ્યયી. (૨)

(ભારત ૧ મેં તને જે જે કહ્યા તે, અને તે કપરાંત પણ જે
 સાત્ત્વિક બાના છે તે બધા મારે લીધે છે. અને રાજસી તથા તામ
 બાના છે, તે પણ (પ્રકારાંતરે) મારે લીધે જ છે. (એટલે રાજસી બા
 કે જે સાત્ત્વિકથી જીતરતા છે, અને રાજસીથી જીતરતા જે છેડી ફાટી
 તામસિક બાના છે તે પણ દેવરણ (આત્મા)ની જ નબળી બાજુ
 છતાંય તારે ન જાણવું જોઈએ કે એ વિકારો બધે મારે લીધે દોવાય
 તેમ. મારામાં છે (એમ પણ કહી શકાય.) પણ હું તેઓમાં
 નથી જ. (એટલે કે આવા પ્રકૃતિજન્ય ભાવોને લીધે કંઈ આત્માએ
 મરણ મુખાગ્ય નથી, પરંતુ આ વાત કીવા જેવી યોગજી દોવા છત
 આ ત્રિગુણો બાના વડે મોહિતું સર્વજી જગત એમ જાણખી શકવું
 નથી કે (હું) આ (ત્રિગુણો)થી પર (નિરાળો અને એક હું, ત
 અવિદ્યારૂપ છું. (દા.શ્રવણ વસ્તુમાં જ કાવમી સુખ યોગ્યતા રાત કદા
 વડન. મારે છે, વડાવા પાછળ જ ભાવો ફેરે છે. કેવી નવાઈ

७. श्री
 देवी सेवा सुखमयी मम माया दुःखमयी
 कायिक वि प्रपन्नमयी प्रपन्नमिता मरति ते ॥ ६४ ॥
 श्री गुरु, भारी भावा म सुखः
 श्री गुरु, भारी भावा म सुखः

[illegible][illegible]

210-2700

[illegible]

အရည်အချင်းများကို အောက်ဖော်ပြပါအတိုင်း ဖြည့်စွက်ရမည်။

न मां दृष्ट्विती शृणु, यथास्मि नमामासः ।
 माययाऽप्यतुल्यताया आश्रयं भावमाश्रिताः ॥ १ ॥
 चतुर्विधा भजयते मां भक्तः श्रद्धाविनीतुन ।
 आर्त्ता जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भक्त्यर्पितः ॥ २ ॥
 श्रमात्तो ज्ञान भाषाशो, व्यासस्य ज्ञान पात्रिणाः
 ते आरे शरणे नावे, भद्र पापी नरकगंगा
 बन्धे पार्थ ! अने शोभे, मृत्युर्हि आर जननाः
 दूःष्णी, जिज्ञासु, व्यर्थोर्थी ने ज्ञानी वरनार्थ !

(ઉજ્જવળા હૃદયવાળા) અનુન ! જે મનુષ્યોનાં જ્ઞાન ભાગાવટે મધું દોષ છે તે આશુરી ભાવને સારજી ત્રણ દોષ છે. (શિવ, મ્યાનમાં બે તલવાર રહે ખરી !)

તેવા દુરાચારી, મોદમૂઢ અને નરાધર્મી (નીચ) માણસની કારી શકતા નથી. (કારણ કે તેમ કરવા જતાં તેની અંદર શેતાન આડો આવે છે. કુટુંબોશી દેવાયેલાં બુદ્ધિ, મન, પ્રાણ, પશુ એને ઉપર જતાં અટકાવે છે.)

પરંતુ હે (આય) અન્ન ! ચાર જાતના સહચારી હોય
 બને છે. હે ભરતપંથ ! (ભારતકુળના ઉત્તમ પુત્ર) એ હોય :
 દુઃખી (૨) ગિજાસુ (૩) અર્ધાધી અને (૪) દાની.

નાંધ:—

શ્રીકૃષ્ણગુરુએ પંદરમા શ્લોકમાં એમ પણ સમજાવ્યું
અન્ય માયામાં દસાઈ જાય છે, તે ખરું જ્ઞાન ગુમાવી ગે

જ્ઞાન જોવાયું છે એનું પ્રમાણ એ કે એવા લોકો જાણિતના વશીકરણમાં મુગ્ધ બની જાય છે તથા દુરાચારના અભાડા અને દલસ્ટપણું એમને કાઢે પડી જાય છે. નીતિ, સદાચાર, દરજ્જા, પ્રેમ, ક્રમા, સન્મનના ઈન્ સદગુણો એમનાથી સો જાણે છેડા રહે છે. જો કે આવા લોકો દૈવાના નખળા, ડરપેશ અને વ્યાકુળ હોય છે, પણ દુઃખ દામ વડે તેઓ સાલચુ કે પામરોના “દાદા” બની જાય છે. આવા લોકોમાં કોઈ અપવાદે એવા પણ હોય છે જે હીક નિઘ્વ-બળ ધરાવતા હોય ! આવો અપવાદત વર્ગ કોઈ ને કોઈ નિમિત્તે એતીને પોતાનો રાદ બદલે છે અને શક્તિને સન્માર્ગે વાળી દે છે. તે વળે ત્યારે સૌથી આગળ નીકળી જાય છે.

(૧) આ સિવાયના જે લોકો પ્રથમથી જ થોડે અંશે પાપ-બીરુ હોય છે તે સદાચારપ્રેમી પણ હોય છે. તેઓ પણ દુસ્તર માયામાં ઘણીવાર ગળઈ જાવા માંડે છે. પણ કોઈ આપ્રાતઃજનક નિમિત્ત અને અથવા વિપદા આવી પડે કે તુરત પાછા વળી, આત્માને સંભારી, એ પંથે પગલાં પાડવા માંડે છે. મનસુખ કે દુઃખને નિમિત્તે એની મૂંઝી ઊડી જાય છે. આ પહેલા પ્રકારના બકતની વાત થઈ.

(૨) બીજા પ્રકારમાં જિજ્ઞાસુનો સમાવેશ થાય છે. એટલે કે જેઓ વિદ્યાપ્રેમી હોય છે તથા સત્સંગ અને સદ્વાચન દ્વારા જ્ઞાનની પિપાસા ધરાવતાં છતાં યતનમંદ હોય છે. આ પ્રકાર, પહેલા પ્રકાર કરતાં હિચ્ચ કાટિનો છે.

(૩) ત્રીજા પ્રકારમાં અર્થાર્થિનો સમાવેશ થાય છે. અર્થ-અર્થનો રદરવાઈ ધર્મવિદિત અર્થ લેવો, એટલે કે આ વર્ગ કોઈ પણ

ન માં મરુતિનો મૂલ: મનમને મનમના: ।
માયમાવત્તત્તાત્તા આરુઠં માતમાનિના: ॥ ૧૨ ॥
ચતુર્વિધા મજત્તે માં જના: મરુતિનોજ્જન ।
આત્તો જિજ્ઞાસુરર્થોર્થાં જ્ઞાની ન મરુતર્થમ ॥ ૧૬ ॥

ગુમાવી જ્ઞાન આપાઓ, આપાઓ જાન પામિયા;
તે મારે શરણે ના'વે, મ: પાપી નરખમો. (૧૫)
બન્ને પાર્થ! મને દોષો, મરુતર્થો આર જનનના:
દુ:ખી, જિજ્ઞાસુ, અર્થોર્થો ને જ્ઞાની બરતર્થમ! (૧૬)

(ઉલ્લખા દેવવાળા) અનુન! જે મનુષ્યોનું જ્ઞાન આપાઓ દર્શાઈ
ગયું હોય છે તે આસુરી જાનને શરણે ગયા દોષ છે. (આત્ત, એક
આનમાં બે તલવાર રહે ખરી!)

તેવા દુરાચારી, મોદમૂઠ અને નરાધમો (નીચ) માડું શરણ
સ્વીકારી ચકતા નથી. (કારણ કે તેમ કરવા જતાં તેની અંદર રહેલો
શેતાન આડો આવે છે. કુટેવોળી ટેવાયેલાં બુદ્ધિ, મન, પ્રાણ, ઇન્દ્રિયો
પણ એને ઉપર જતાં અટકાવે છે.)

પરંતુ તે (આય) અનુન! આર જનના સદાચારી લોકો મને
બજે છે. તે બરતર્થમ! (બારતકુળના ઉત્તમ પુરુષ) એ લોકો છે (૧.
દુ:ખી (૨) જિજ્ઞાસુ (૩) અર્થોર્થો અને (૪) જ્ઞાની.

પંદરમા શ્લોકમાં એમ પણ સમજાવ્યું કે જે
દુ:સાઈ જાય છે, તે ખરું જ્ઞાન ગુમાવી બેસે છે.

તે હમેશાં મારી ભક્તિમાં જ નોડાયેલો રહે છે. તેથી જ કહ્યું છે કે) તેઓમાંનો ને જ્ઞાની સદાયુક્ત (નિત્યયોગી-હમેશાં આત્માને વિષે જગતો છે તે) અને એક (આત્મા)ને જ સમજાવે છે (એટલે કે જીજ્ઞાસી અપેક્ષા રાખતો નથી, માત્ર આત્મવિકાસને માટે જ પ્રશ્નને સકે છે) તે જ્ઞાની થયે છે. એવા જ્ઞાનીને કું (આત્મા) પણ ધણો વડાલો છે, અને મને (આત્માને) તેય વડાલો છે.

(પણ અત્યંત ! આથી તારે એમ ન સમજવું કે જીલ ભક્તો સારા નથી. સૌ સૌને રથાને સારા છે. પરંતુ ઉપર કહ્યો તે) જ્ઞાની તો મારે આત્મા જ છે એવો મારો અભિપ્રાય છે. કારણ કે મને જ એક પોતાની ગતિ (પોતાનું ધ્યેય) માનીને કું વિષે આત્માથી આસ્થાપૂર્વક તે નોડાયેલો રહે છે.

(સારત ! આવી રિપિતિ કાંઈ સહેલી નથી.) ધણા જન્મો પછી જ જ્ઞાનવંત પુરુષ (આ રીતે) મને પામે છે. (અરે પરંતપ ! ખરી રીતે મને પામવો-મારે શરણે આવવું-એટલે માત્ર મારે ખાતર દેદ અર્પો દેવો કે હમળપૂલ* કરી લેવી. એટલું જસ નથી. મને પામવાનો ખરો અર્થ એ છે કે મેં ઉપર કહ્યું તેમ જગતમાં જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન અત્યંત સવળું. એટલે કે આત્મા જ્યાં સર્વોપરી છે એવું આ સર્વ (જગત) મારામય સમજવું. આવી દૃષ્ટિ જ ખરી જ્ઞાનદૃષ્ટિ કહેવાય. જેમ લાલચંગી ચૂંકમાં ચડાવ્યા પછી જગત આખું લાલ લાગે છે, તેમ આત્મદૃષ્ટિ પામ્યા પછી એ પુરુષને આખું જગત શ્રદ્ધામય લાગે છે. માટે જ કહ્યું છે કે) ને "વાસુદેવમય જ સૌ" એમ જાણે છે, તેવો મહાત્મા જદુ દુર્લભ છે.

નોંધ:—

અતુલાઈમાં આટલી ચોખવટ થયા પછી સૌને સમાધાન મળી રહેશે. શ્રીકૃષ્ણ મહાત્મા કહે છે કે, 'મારો અનન્ય ભક્ત મારા આત્માતુલ્ય છે અને એને જેમ હું ઘણો પ્રિય છું તેમ તે પણ

* રાવણે જેમ પોતાના મસ્તકરૂપી હમળને ચિવભક્તિ અર્થે ચડાવ્યું હતું તેમ મસ્તક ચડાવનાર.

ન પ્રિય છે ન.'—એના બીજો અર્થ એ થયો કે જે ખરો આત્મભક્ત છે તે પરમાત્મભક્ત પણ છે ન. જે જોને ચાહે તે તેને પોતા બણી ખેંચે એ કુદરતી નિયમ છે. એટલે એવા ભક્તનું ધ્યેય માત્ર આત્મવિકાસ ન હોવાથી એ જે કંઈ કળાસક્તિ રહિત તર્તવ્યકર્મ કરે છે તે કર્મ સહેજે પ્રેમપૂર્વક કરી શકે છે. અને જ્યાં સર્વત્ર 'વાસુદેવમય' એટલે કે આત્મમય દીકું ત્યાં ભક્તિ સાધળ બીજો હેતુ પણ શો હોઈ શકે! ખરેખર, ગૃહસ્થ હોય તોય એ મદાત્મા છે અને સંન્યાસી હોય તો તો ખરો મદાત્મા છે ન. મીરાંબાઈના શાલિગ્રામવાળા ગિરિધર આત્મદષ્ટિ પ્રગટયા પછી સર્વત્ર દેખાયા એ જગન્નહેર છે.

વસુનો અર્થ જૈનસૂત્રોમાં 'પ્રાણ' કરવામાં આવ્યો છે, અને તેના દેવ એટલે કે 'વાસુદેવ'નો અર્થ 'આત્મા' પણ થઈ શકે છે. જો કે અહીં તો અર્જુનને ઉદ્દેશીને શ્રીકૃષ્ણ કહે છે એટલે સીધો અર્થ એ થાય છે, કે 'તું' એકલા મારા દેહમાં જ મને ન જો. બધે સ્થળે 'મને' જો. બધે સ્થળે માર્ક પણ વ્યક્તિને જોવી એનો અર્થ ન એ થયો કે વ્યક્તિમાં રહેલું ચેતન સ્થાયીનરવ સર્વત્ર છે એ દષ્ટિએ જોવું. એટલે માર્ક પણ સાધકને હવે કશી શંકા ન રહેવી જોઈએ.

આવી સાધના ધણા જન્મોના અભ્યાસ અને સુઝેવાનું કળ હોય છે, એમ કંડી શ્રીકૃષ્ણ મદાત્મા અર્જુનને દિશાસો અને પ્રેરણા પણ આપી ગયા. હવે એની એ શંકા તો મટી જ ગઈ કે 'જ્ઞાનીને હિતમ થાયી કહેવામાં આવે છે અને ખરા જ્ઞાનીનાં લક્ષણ શાં છે.'

હવે આત્માને ન બજનારા બીજા માર્ક દેવતાને બને છે અને છતાં તેમને મુચ્છા પ્રમાણે કળ પણ ધણીવાર મળે છે, તો તે શાયી? અને દેવતાઓનો આત્મા સાથે શો સંબંધ છે? તે શંકાનું સમા-

‘आदि ११ अध्याय’ अथवा ‘११ अध्याय’ में ‘अथवा’
आशयका श्रम (येही लक्षणादि) काटकर जब भी परिश्रम, आश्रम
अथवा-विश्रम-के परिश्रम, विश्रम अथवा-विश्रम (अथवा) पार पड़े,
इसमें ‘अथवा’ शब्दों का प्रयोग

(પણ તે આરા' ને અપમાન બતાવે એ વૃથા મળે છે, તે નાસા-
વંત જ દોષ છે. (અરને એક કામના પાર પરી કે બીજા મેંકોડ
તેપાર જ દોષ છે પણ બાપડા અપમાન બતાવેને પશુરૂપ બેવા અને બાજ
સહતા નથી. તથી પામ્ય ફરીને દેવાને જ ખાતર છે, અરને તથી નાસાવંત
જ કૃષ મળ્યા પ્રયત્નને અંતે ફરી પામે છે, આરજુ કે એ સનાતન નિયમ
છે કે જે જેને હપારો, તે તજુમાં તજુ તેને જ પામી રહે, એ રીતે) દેવ-
પૂજકો દેવાને જ પામે છે પણ આરા બહનો તો અને પણ પામે છે. (કે
મહરો પાડી દેવો કયાં બાકી રવા, આરજુ કે દેવામાં એ દેવત છે તે
મારે લીધે જ છે.)

(અનુનં : તું અચાંખા પામે છે, ખરું ? ને વાઈ, સીધી વાત કેમ બીધી થાય છે તેનું કારણ જ્ઞાને તને સ્પર્શ :—)

अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः।

परं भावमजानन्तो समान्ययमनुत्तमम् ॥ २४ ॥

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ।

मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम् ॥ २५ ॥

वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन ।

भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कथ्यत ॥ २६ ॥

હું અવ્યક્ત, છતાં વ્યક્ત માને અજ્ઞાનીઓ મને;
અનેડ અવ્યયી મારા પર આવ ન ભણતા. (૨૩)

દંદાઓ યોગ માયાએ, તેથી સૌને દગાઈ ના;
ન ભણે મૂઠ આ લોક, અજ ને અવ્યયી મને. (૨૪)

યોદ્ધાં ને યતાં જૂતો, વળી અર્જુન ને યશો;
તે સર્વને હું જાણું છું, મને ભણે ન કોઈ જો. (૨૫)

(હું) જરી રીતે અવ્યક્ત છું, નામ રૂપ સ્થિત છું, એટલે ઇન્દ્રિયથી
જ દેખાઈ શકું, ભલા! છતાં ને અજ્ઞાની લોકો આ સદૃશ સમજતા
નથી તે મને ઇન્દ્રિયગ્રમ્ય કરવા માગે છે અને તેથી તે એવા સ્વૂળ રૂપને
જ પ્રજ્ઞ માનીને વર્તે છે. એટલે કે સ્વભાવે) હું અવ્યક્ત છું, છતાં મને
વ્યક્તિત્વ પામેલો અજ્ઞાનીઓ માને છે. (બીજા સંપ્રદાયમાં) હું તો યશોરત્ને
જ તેઓ આત્મા માની લે છે, એટલે એ અપૂરો યશોરત્ના સુખે સુખ
અને યશોરત્ના દુઃખે દુઃખ માનો દુષ્-ખેદનાં ભેદમાં અવગત છે. તેથી
જ) અનેડ (ઉલ્લાસ કરીએ તો કોઈ નેનાથી વતન નથી એવા) અને
અવ્યયી (અવિનાશી) એવા મારા પર (સર્વ) એક) ભાવ (સ્વાધ) ને
ન ભણતા યજ્ઞ જ આમ કરે છે (તે વાદે ન ભૂલવું ભેઈએ.)

(પ્રત્યક્ષ! શરણુ તો એ છે કે) હું યોગમાયા (સંસારભ્રમ
માયા)થી યેરાયેલો હોઈને સૌને (જ્યા અજ્ઞાન) પ્રજટ નથી. (એ
તો દેખીતી વાત છે. છતાં હું પરબ્રહ્મ: જન્મમૃત્યુ નથી ને મરતો પણ
નથી. પરંતુ) આ મૂઠ લોક અજ (અજ્ઞાન) અને અવિનાશી (એવા)
મને ઓળખી શકતા નથી.

(વળી એક જૂનીની વાત હું તે સાંભળ.) હું અર્જુન! (પૂર્વે
યોદ્ધાં, વર્તમાન અને ભવિષ્યે યનારાં ભૂતભાવોને હું જાણું છું. (શરણુ
* મરિચ્યતિ એવું પાઠાંતર ગોંડલવાળા રામવૈદ્ય શ્રી હવરામ સાશ્રી-
ને મળેલી પ્રાચીન પ્રતમાં છે અને તે જૂન જન્મસર્વ છે.

‘હું’ રૂપ આત્મા છે તે જન્મ, રિપતિ અને મરણદ્વારા, ત્રણ
 વં કાળે-સર્વ અવસ્થામાં કાયમ જ હોય છે, તેનાથી કશું અનુભવ
 છતાં મને તો (ઈદ્રિયગમ્ય ગાંડું સ્વરૂપ ન હોવાથી ઈદ્રિયોદ્વારા)
 અનુભવ નથી. (દા. ત. દીવો સ્વયં પ્રકાશે છે, બીજા પદાર્થને
 આપે છે. પણ પદાર્થો એને પ્રકાશ આપી શકતા નથી.)

ઠેક વીસમાથી માંડીને છવીસમા શ્લોક લગીના અનુવાદમાં ઘણી
 જો કહેવાઈ ગઈ છે. છતાં બીજી રીતે (નોંધમાં) અહીં થોડી
 વિચારીએ.

માણસ કામનાથી ઘેરાય છે. ત્યારે આત્મજ્ઞાનના પ્રકાશને
 એનાં બુદ્ધિ, મન, ઈદ્રિયો વગેરે એ કામના પૂરવાની તાકા-
 માં લાગી જાય છે. આવી રિથિતિમાં જે લોકો શ્રદ્ધાનો મસાલો
 તા નથી તે તો વળી હિંસા, લૂંટ, ચોરી, અનાચાર-છત્યાદિ
 રીતોમાં પડે છે. પણ જેઓ શ્રદ્ધાનો મસાલો ધરાવતા હોય છે,
 કોઈ દેવતાની મદદ લેવા લલચાય છે. દરેક દેશની પ્રજામાં
 લાલચનું દરેક કાળે ઓછા વધતાપણું હોય છે, ત્યાં આવી
 પૂજનની પ્રથા પણ ઓછા વધતા પ્રમાણમાં ચાલુ જ હોય છે.

આર્યોવર્તમાં ગાય, અગ્નિ, સૂર્ય, જળ, નાગ છત્યાદિ સચેતન
 વાની પૂજા છે, એ મૂર્તિપૂજા કરતાં કંઈક ઊંચા પ્રકારની કામના-
 ત ઐદિક પૂજા છે.

ગણપતિ, હનુમંત, લક્ષ્મી, સરસ્વતી એવાં ગુહાંગુહાં દેવ
 એને ભય નિવારવા કે ધનવિદ્યાદિ મેળવવાની લાલચ પૂરવા માટે
 પાસે છે. કોઈ મંત્રદ્વારા તો વળી કોઈ પધ્ધતિ કે ધાતુની મૂર્તિ
 વાળીને તેની ઉપાસના કરે છે. આ બધા મૂર્તિપૂજના પ્રકારો છે.

આ ઉપાસનામાં શ્રદ્ધા-એકાગ્રતાનું દીવેલ હોય તો જ તે ફળ

છે. અને એ શ્રદ્ધા દૃઢ થાય છે તે પણ આત્માને લીધે. કામના થવામાં પણ જીવની અજ્ઞાનમય દશા કારણભૂત હોય છે અને કામના ફળે છે તેવું કારણ તો એકાગ્રતા છે. જે એકાગ્રતાનું ફળ આત્મ-સ્થિરતા અને તેને લીધે જન્મનું નિત્ય સુખ મળવું જોઈએ તેને બદલે માત્ર સાંસારિક ભોગો મળે છે, તે તો શ્વપિયો આપીને કોડી ખરીદવા જેવું છે.

દેવોને રીઝવવા માટે જે વિધિ આચરવી પડે તેમાં તપ હોય, ત્યાગ હોય, એકાગ્રતા હોય, શ્રદ્ધા હોય, એમ બધો નક્કર માલ હોય છે. પણ એ બધું પોતાની પ્રકૃતિને તાળે રહીને કરાતું હોય છે, વિશુદ્ધ આત્માને તાળે રહીને નહિ! આથી જ જાય છે શ્વપિયો ને આવે છે કોડી, અને તે પણ કુટેલી જ. બહુ બહુ તો દૈવી દશા પામે અને દૈવી દશા એટલે સુંદર શરીર, બુદ્ધિ, મન વગેરે. પણ આત્મા અસુંદર હોય ત્યાં લગી આ સુંદરતામાં માલ શો! હોજરી ખૂબ બગડેલી હોય, ત્યાં લગી સુગંધી સુખવાસ મુખને સુવાસિત ન જ કરી શકે! અંતે તો દુર્વાસમાં ઉમેરો જ થવાનો. એમ આવા ભક્તોનું પણ સમજવું. એટલું ખરું કે એની શ્રદ્ધા, એકાગ્રતા આ રીતે પણ ખીલીને જો નક્કર અને તો છેવટે આ નાશવંત માર્ગ મૂકીને નિત્ય (આત્માનો) માર્ગ પકડે, ત્યારે તે ખૂબ ઉપયોગી થઈ શકે!

પણ જો આમ છે, તો આત્મા પોતે જ પ્રકાશમય હોવા છતાં જીવ કેમ અંધારામાં અથડાય છે! એનું કારણ માયાનો સંયોગ છે. અને માયાનું અંધારું એટલે છતી આંખે આંખ મીંચીને સ્વયં આંધળા થયેલાના અંધારા જેવું છે.

અજ્ઞાન તે આનું નામ. સ્થૂળ આંખોથી આત્માને જોવા મુશ્કેલારા કેટલાક એમ પૂછે છે કે ઈશ્વર છે? આત્મા છે? જો 'હા' કહો તો કહેશે, બતાવો ક્યાં છે? એવી શંકા કરનારને જ

১. এই সকল স্থানগুলিতে প্রায়শঃই জল জমা হয় এবং
 ২. এই সকল স্থানগুলিতে প্রায়শঃই জল জমা হয় এবং
 ৩. এই সকল স্থানগুলিতে প্রায়শঃই জল জমা হয় এবং
 ৪. এই সকল স্থানগুলিতে প্রায়শঃই জল জমা হয় এবং
 ৫. এই সকল স্থানগুলিতে প্রায়শঃই জল জমা হয় এবং
 ৬. এই সকল স্থানগুলিতে প্রায়শঃই জল জমা হয় এবং
 ৭. এই সকল স্থানগুলিতে প্রায়শঃই জল জমা হয় এবং
 ৮. এই সকল স্থানগুলিতে প্রায়শঃই জল জমা হয় এবং
 ৯. এই সকল স্থানগুলিতে প্রায়শঃই জল জমা হয় এবং
 ১০. এই সকল স্থানগুলিতে প্রায়শঃই জল জমা হয় এবং

[illegible]

द्रव्यमिदं तन्मयं भूमेन देहमोक्षेन भावत ।
 सर्वभूतानि संमोक्षं सर्वं यान्ति परंभवा ॥ २३ ॥
 येषां स्वस्त्वयं यथां भवानां सुखकमलाम् ।
 ते ह्यहमोदनिर्मुक्ता भजन्ते मां ददमवाः ॥ २४ ॥

રામદેવે જિરેયા આ, દેવે મોદે પરંતપ !
 સંસારમાં સદ્ જૂના, પામે સંમોદ બારણ. (૨૭)
 પગ ને પુણ્યકર્માનાં, પાપકર્મ છટી ગયાં;
 દેવે મોદેથી છટી તે, દરબની બાજે મને. (૨૮)

(અદો) વારત! રાગ અને દેવયો બેટાં (સુખદુઃખાદિ) નેત્રમાં
ગોળે કરીને દે પરંતપ! આ સુષ્ટિમાં મોં જુલો સમોદ પામે છે. (ઘેટો
કે મૂઝિંત થાય છે, ભ્રમિત થાય છે, અણગમી ખતી નવ્ય છે.)

પણ જે પુણ્યકર્મી જનોનું (પુણ્ય કરતાં કરતાં) પાપ હોય ત્ય
 જે તે દેવતા મોટથી હોયને દૃઢ ત્રાસદારો બની મને જ બાજે છે.

नांधः—

જૈન મૂલોમાં પણ આ જ બીના છે. મોદ અને અજ્ઞાન બેય જન્યજનક ભાવવાળાં છે. મોદથી અજ્ઞાન જન્મે છે, અને અજ્ઞાનથી મોદ દર થાય છે. જે વિગે આપણે અમાઉ કદી ગયા છીએ.

રાખેલા શીષે જ સમતા ચૂકી જવાય છે. એટલે બંધનના કારણરૂપ તે જ છે, એથી સર્વે છૂટા થાગિન થાય છે.

પણ એનાથી છૂટવા માટે સૌથી પ્રથમ મનુષ્યે સુખ કર્યો કરી અશુભને દટાવવા જોઈએ. આનો અર્થ જૈન પરિશાપા પ્રમાણે એ કે પ્રથમ સંવર દ્વારા નવાં પાપનાં કારને બંધ કરી દેવાં જોઈએ. સંવર રિયતિ તે ગીતાની દ્વંદ્વ ગોદથી છૂટેલી દસા બંધને લેનદષ્ટિનું દાષિક સંગતિ. આ થયા પછી એકલા આત્માને જ દદ મને બહુ શકાય. પછી સંસારનો ગોદ પતનમાં પસારી નદિ કે સંસારની આશ્વતો ગોર નિરાસા ઉપજતી થો નદિ !

સાર્વજિક કે સુખ કર્મમાં આવનાં દાન-સેવા-પરોપકાર આદિ અંગો પ્રથમ ખૂબ ઉપયોગી છે. છેવટે તો એની પાછળ રહેલી મુદ્દમ કામના કે નામનાને પણ તજવાની જ છે, એટલે કે ત્યારે દાન, સેવા કે પરોપકાર નદિ રહે એમ નદિ, પણ તે વખતે એનાં નામ સંયમ, પ્રભુશક્તિ, પરમાર્થ એમ બદલી ગયાં હશે, અને જીવનના ઉત્કર્ષ સાથે જગતના ઉત્કર્ષનો સદગ્ન સરસ મુદ્દર મુગેજ થઈ ગયો હશે; પરાણે વૃત્તિને પરોપકારાર્થે વાળવાનો પ્રયત્ન નદિ કરવો પડતો હોય ! છતાં અર્જુનને દહ સવાસ એ થાય છે કે શુભને માટે જો પ્રયત્નની જરૂર ન હોય તો શીખ ક્યા હેતુએ પ્રયત્ન કરવાનો હોય ? એના ઉત્તરમાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર મદાત્મા કહે છે—

જગમરણમોક્ષાય મામાધિત્ય ચતન્તિ ચે ।

તે બ્રહ્મ તદ્વિદુઃ શત્સ્તનનધ્યાત્મં કર્મં ચાચિલમ્ ॥૨૯॥

સાધિભૂતાધિદૈર્ઘ્યં માં સાધિવશં ચ ચે વિદુઃ ।

પ્રયાણકાલેઽપિ ચ માં તે વિદુર્વુક્તચેતસઃ ॥ ૩૦ ॥

જરા મરણ મોક્ષાર્થે, અને આલંબી ને મથે;

જાણે તે બ્રહ્મ અધ્યાત્મ, અને કર્મ સમસ્ત તે. (૨૯)

જરૂર મરણથી છુટવા માટે જાણે પાપને કરતા પ્રમાણે, આત્માને આત્માને અનુપમીને જ પગલન કરેલા ક્ષેત્રીએ. આત્મ નામ તે જોયે સૂત્રોની પ્રાર્થના. સત્ય જ્ઞાન થવા પછી જ આત્મ પ્રાર્થના દોષી થાયે. અને એને પશ્ચિમમાં પૂર્ણ જ્ઞાનજ્ઞાન થાય તે દેખીને જ છે.

જ્ઞાનજ્ઞાન એટલે જોયે પરિભાષા પ્રમાણે સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાન. આત્મ જ જીવનું નામ તે જોયેજ્ઞાન. આત્માનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન થયું એટલે પ્રાણીમાત્રમાં સત્તા મરણના ચેતનના જ્ઞાન પણ થયું જ મુક્તિનું. અને સંપૂર્ણ કર્મનું જ્ઞાન એટલે કે સૃષ્ટિઆપારનું રક્ષક-જ્ઞાન પણ એને થાય જ એ દેવતાથી પણ સમગ્ર શકાય તેનું છે.

અધિભૂત, અધિદેવ અને અધિપતિ સહિત મને જ્ઞાણનો એનો અર્થ એ કે જૂત, દેવ અને યજ્ઞનું પણ સર્વોપરી નરત્વ તો આત્મા જ છે, તે જ્ઞાણનું. જોયે આત્મા જ્ઞાણનો એણે સર્વ જ્ઞાણનું, તે વાત ચકાર્થ છે.

સર્વ જૂતનો સ્વામી તે, દેવતા માત્રનો પ્રભુ પણ તે. અને સર્વ યજ્ઞોનો અધિષ્ઠાતા પણ તે જ છે. પછી બીજી કઈ વસ્તુ બાકી રહી ?

જો યોગીઓ આત્મ જ્ઞાણી બધા તે યોગીઓ મરણ સમયે

પણ આટલું સમજે, એટલે અંતકાળે પણ એમને કશો કષ્ટ ન થાય.

હવે અહીં અનુનને એ જાણવાની ક્ષત્રી થાય છે કે જ્ઞાન, અધ્યાત્મ, કર્મ, અધિભૂત, અધિદેવ અને અધિયત્ત વગેરેનું સ્વરૂપ શું છે ? આનો ઉત્તર આપણે અધ્યાયમાં શ્રીકૃષ્ણમુખે જ કહેવાશે. અને મૃત્યુ પછી ક્યા યોગીની કેવી સ્થિતિ થાય, એ પણ આપણે અધ્યાયમાં જાણશે. એટલે આપણે અહીં વધુ વિસ્તાર ન કરતાં સાતમા અધ્યાયનો ઉપસંહાર કરી લઈએ.

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्म-
विद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंવાदे
ज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

‘ૐ તત્ સત્’ એ પ્રમાણે શ્રીભગવાને ગાયેલી, ઉપનિષદો પૈકી બ્રહ્મવિદ્યા અને યોગશાસ્ત્રના સમન્વયવાળા શ્રીકૃષ્ણ અને અનુનના આ સંવાદમાં જ્ઞાનયોગ નામનો સાતમો અધ્યાય પૂરો થયો.

પ્રકૃતિના ધણા અર્થ થાય. આ રીતે લેન દૃષ્ટિએ ને કાર્મણ
હરીર હવ-રાગી છે તેને અપરા પ્રકૃતિ તરીકે જાણખાતી સકાય.
તે ત્રિગુણાત્મક છે, પરંતુ સાસ્ત્રિક, રાગ્યસી અને તામસી બાવેમાં
ને તેન-નિશિર દેખાય છે. તે મુજબ આત્માના પ્રકાશનું જોણું કે
વધુ જોણું ફિરજી જ છે. લેનમુત્રોમાં વધુ ગુણને દેખાણે છ સેરયાઓ +
મુકયામાં ખાતી છે. પરા પ્રકૃતિ એટલે કર્મસંગી હવ પોતે જ.
ગ્રહ એન તો તેથી વધુ પર જ છે. એ દશેશાં અન્યક્ત છે. છતાં
એનો પ્રકાશ માયા અમર ઉપર કહેલી બે પ્રકૃતિને લીધે ધેરાયો
છે. તેથી એગેર વાદળથી રંગાયેલા સુરજની પેઠે તદ્દન આછો દેખાય
છે, છતાં છે તો ખરો જ. સંસારનો રાગ એનું જ નામ માયા.
એવા સંસારના રાગની સામી આવું દેવ છે. એટલે એ જોડકાને
લીધે ગોદ જન્મે છે અને ગોદ જન્મ્યાની સાથે જ સંસારનું ચક્ષત
ચિત્ર આણુ મઈ મયું. બસ, જ્યાં લગી અજ્ઞાનનો પડો દશે, ત્યાં
લગી એ ચિત્ર દારવ-ખેદના કારણરૂપ બનવાનું. આને જ કારણે વળુ
ગુણેથી મૂઃ થયેલું જમન અગળ અને દુરનર માયામાં મોદાર્ધ
રહેવાનું.

તે જગતનો કેટલોક ભાગ તો એવો છે કે ને અજ્ઞાનના ગાદ
પરદા નીચે જ્ઞાનાનરૂપ જ બની ગયો છે. આવા જ્ઞાનાને વરા થયેલો
ધર્મ તે જ અધમ. આટી નાતગન, વર્ણ કે દેશથી તો કોઈ જ
અધમ નથી. જ્ઞાનાનિયતને તાણે થયેલાને તો કશું ચૂકવાતું નહિ. તેઓ
તો દુરાચારી બની પરિણામે ધોર નરકમાં સંપડવાના જ.

પરંતુ એક ભાગ એવો પણ છે કે ને સ્વર્ગ તરફ પ્રેરાય છે.

+ “સેરયા” લેન પરિભાષાનો શબ્દ છે. મનના જુદાજુદા
ભાવોને લીધે એની અમર શરીર ઉપર વળુ પડે છે. તેનું ‘સેરયા’
શબ્દથી સૂચવે છે.

ગીતા દર્શન

અધ્યાય આઠમો

ઉપોદ્ઘાત

શ્રીકૃષ્ણ મહાત્મા અર્જુનના મનને બધી આગુતી વાળી લક્ષ્મીને એક પર કેન્દ્રિત કરવા માગતા હતા. શ્રીકૃષ્ણ પર અર્જુનને પૂરી શ્રદ્ધા હતી, એટલે એ રીતે અર્જુનના મનને પોતા પરત્વે કેન્દ્રિત કરવું એ એક જ સારો માર્ગ હતો.

આ માર્ગે જ અર્જુનને વાળવો સહેલો હતો. ખીન્ને માર્ગે નહિ. પણ એ માર્ગે બે આપત્તિઓ હતી.

(૧) અર્જુન નિષ્ક્રિય, જડ, વેવલો ભક્ત બની જાય તો ?

(૨) પોતાના સ્થૂળ દેહને જ પૂજતો બની જાય તો ? આ બંને આપત્તિઓ નિવારવા માટે શ્રીકૃષ્ણજીએ પોતાના આ સ્થૂળ દેહની પાછળ જે પરમાત્મશક્તિ હતી તેનું જ્ઞાન કરાવવાનો પ્રયત્ન ગત અધ્યાયથી શરૂ કર્યો તે આપણે જોઈ ગયા છીએ. છતાં વિજ્ઞાન સંપન્ન જ્ઞાનનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન સાંભળ્યા પછી એને વિસ્તારપૂર્વક સાંભળવાની અર્જુનની ઇચ્છા થાય છે અને એથી એ સંવાદ પૂછવો શરૂ કરે છે. ત્યાંથી આ અધ્યાયનો આરંભ છે.

આ અધ્યાયમાં બ્રહ્મ, અધ્યાત્મ અને કર્મ શું છે એની સમજ ઉપરાંત અધિભૂત, અધિદૈવ અને અધિયત્ત સહિત રહેલું પ્રભુસ્વરૂપ કેવું છે, એની સમજ પણ આપવામાં આવે છે.

કઈ જાતની ચોક્કસ સાધનાથી મૃત્યુકાળ સુધરે એવું પણ જ્ઞાન કરાવવામાં આવે છે અને મૃત્યુ પછી જે જે સદ્ગતિઓ છે, તેમાંની કઈ સદ્ગતિનો માર્ગ પકડવો જોઈએ કે જેથી ફરી જન્મ-મરણ ન કરવા પડે એવું મોક્ષધામ મળે, એની ઝાંખી કરાવવામાં આવે છે.

અષ્ટમોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૮ મો

અર્જુન ઉવાચ ।

કિં તદ્માત્ત કિમપ્યાત્મં કિં કર્મ પુનરોક્તમ ।
અધિભૂતં ચ કિં પ્રોક્તમધિદેવં કિમુચ્યતે ॥ ૧ ॥
અધિયત્તઃ કથં કોઽય દેહેઽસ્મિન્મથુગ્ધન ।
મયાણકાલે ચ કથં દોયોઽસ્તિ નિયતારમભિઃ ॥ ૨ ॥

અર્જુન બોલ્યાઃ—

શું તે અણ ? શું અપ્યાત્મ ? કર્મ શું ? પુનરોક્તમ !
શું અધિભૂત કેવાયું, શું અધિદેવ છે ? વળી. (૧)
શી રીતે ? શી અધિપત્ત ? આ દેહે, મથુગ્ધન;
અંતઃકાળે કર્મ રીતે જાણે સંવંધીઓ તને. (૨)

તે પુનરોક્તમ ! (મેં આજ તબી ક્યાંય નહોતું સાંભળ્યું એવું
અદ્ભુત ક્ષય આવે હતું, આત્મા અને આત્મારૂપ સુવ સાથે જોડાયેલી
પરા-અપરા પ્રતિ તેમજ એના વંશનેશો, એ જાણી વાત ઘોડે અંશે પણ
જાણી. પરંતુ સ્વાદ એ છે કે આ જાણી સંસારપ્રપંચ થયેા ચાલી ? એ
પ્રપંચ ન દુઃખદ મૂળ છે. અમારી આ લગાઈમાં પણ ગુપ્ત જીન તો
એ જ છે. તો પછી એમાં નાશવંત કેને માનવું અને અવિનાશી કેને
માનવું ? વળી તમે આજ કહી ગયા હતા કે યજ્ઞ અને તપને કે જ
જોડતા છું, એકનો મહેશ્વર છું, સર્વ જીવોમાં સર્વ સદ્ગુણોમાં કે
દુઃશુભોમાં સુદર હિંવા કદુષ એ કંઈ દોષ તે માનું ન સ્વરૂપ છે.
વળી દમણાં પણ કહી ગયા કે યજ્ઞ, તપ, દેવ સૌનો દુઃ જ અધિપતિ
છું, તો એ કદુષ તમે આ જ કે વળી કોઈ જીન ? અને અંતકાળે પણ

સાંતિ રહે એમ આપે કહ્યું, તો એને માટે ચાકસ કઈ ભતની સાધના ? એ બધું હું વિસ્તારપૂર્વક જણાવવા છું. છું માટે જ પૂછું છું કે) એ બ્રહ્મનું સ્વરૂપ કેવું છે ? અધ્યાત્મ કોને કહેવાય ? કર્મનું સ્વરૂપ શું ? અભિવૃત્તની ઓળખાણ શી ? વળી અધિદેવ શું ?

અને હે મધુસૂદન ! આ (તમારા) દેહમાં અધિયજ્ઞ શી રીતે ઓળખવો ? અધિયજ્ઞ કયો ?

(વળી તમે કહ્યું તેમ) પ્રયાણ વખતે-અંત વેળાએ સંયમીઓ દ્વારા આપ કઈ રીતે જ્ઞાત થાઓ છો ? (એટલે કે સંયમીઓ અંતકાળે આપને કયા સ્વરૂપે અથવા કેમ ઓળખી શકે છે,) એ બધું કૃપા કરીને સમજાવો.

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ

અક્ષરં જ્ઞાત પરમં સ્વભાગોઽધ્યાત્મમુચ્યતે ।

મુક્તભાગોરૂમયકરો વિસર્ગઃ કર્મસંજ્ઞિતઃ ॥ ૩ ॥

અભિવૃતં જ્ઞાતો ભાગઃ પુરુષશ્ચાધિદેવતમ્ ।

અભિયજ્ઞોઽદમેત્યામ દેહો દેહમૃતાં વર ॥ ૪ ॥

શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યાઃ—

અક્ષર છે પરમજ્ઞાત, જે અધ્યાત્મ સ્વભાવજન;

મુક્તભાગે જ્યાં ભર્યો જ, તે વિસર્ગ જ કર્મ છે. (૩)

અભિવૃત્ત અભિવૃત્ત, તર છે અધિદેવતા;

અ અધિયજ્ઞ, જે તરવેર ! હું જ છું. (૪)

૧૬. અક્ષરં જ્ઞાત પરમં સ્વભાગોઽધ્યાત્મમુચ્યતે ।
મુક્તભાગોરૂમયકરો વિસર્ગઃ કર્મસંજ્ઞિતઃ ॥ ૩ ॥
અભિવૃતં જ્ઞાતો ભાગઃ પુરુષશ્ચાધિદેવતમ્ ।
અભિયજ્ઞોઽદમેત્યામ દેહો દેહમૃતાં વર ॥ ૪ ॥
અક્ષરં જ્ઞાત પરમં સ્વભાગોઽધ્યાત્મમુચ્યતે ।
મુક્તભાગોરૂમયકરો વિસર્ગઃ કર્મસંજ્ઞિતઃ ॥ ૩ ॥
અભિવૃતં જ્ઞાતો ભાગઃ પુરુષશ્ચાધિદેવતમ્ ।
અભિયજ્ઞોઽદમેત્યામ દેહો દેહમૃતાં વર ॥ ૪ ॥

ક્ષર નહીં, અગર જે સર્વોત્તમ અવિનાશી સ્વરૂપ છે એને બ્રહ્મ નહીં એ
 ય સરખું છે. પણ આજે તો માત્ર તારે એ કેવળ બ્રહ્માથી જ માનવું
 હું. એ વિષે વધુ વાત હું પછીથી કરીશ. બીજું) જે (પ્રાણીમાત્રને
 યે) સ્વભાવજન્ય છે (એટલે કે સ્વસત્તાથી રહે છે) તે અધ્યાત્મ
 કેવાય છે (આથી જ પ્રાણીને ગમે તેટલી બહારની સુખ સહાયણી
 બે, છતાં એ સ્વભાવજન્ય એટલે કે આધ્યાત્મિક ન હોવાથી શાંતિ
 બળી જ નથી, તે હું જાણું છું. અધ્યાત્મ તો સદૃશ છે છતાંય એના ભણી
 વ નથી ભેટો અને બહાર જીવે છે એનું કારણ મોહને લીધે જન્મેલું
 જ્ઞાન છે. એ વાત હું તને સમજાવી ગયો છું, અને તેથી જ) જે ભૂત-
 નાને જન્માવે છે, તેને જ વિસર્ગ કહે છે. (વિસર્ગ એટલે પ્રાણીમાત્રને
 જન્માવનાર સૃષ્ટિયાપાર.) આને કર્મ સંજ્ઞાથી પણ ઓળખી શકાય.
 એટલે કે આ કર્મના સંગને લીધે જીવ, મોહમાં પડી વારંવાર જન્મ-
 મરણાદિ સંસાર આપ મેળે વધારે છે.)

(હવે તને બીજા સવાલોનો ઉત્તર આપું છું.) અધિભૂત એ ક્ષર
 નાશવંત) ભાવસ્વરૂપ છે. (એનો અર્થ એ થયો કે જન્મે છે તેનો
 નાશ નક્કી છે. જે દેહધારી થયા તેને કાળ ચરણે જવાનું તે નક્કી જ છે.)
 અધિદેવત સ્વરૂપ (જે અધિભૂતથી ઉચ્ચ કોટિનું છે,) તે પુરુષ. (આને
 ર તરીકે અગર જીવ તરીકે પણ ઓળખી શકાય. શરીરમાં સામાન્ય
 સ્વરૂપે જે ચેતન વસે છે, અને જેને લીધે નાશવંત વસ્તુમાં પણ સંવાદ-
 નાશકપણું ટકી રહે છે તેનું કારણ એ પુરુષ છે. અથવા નૈન પરિભાષા
 માણે બહિરાત્માનું શુભ સ્વરૂપ છે.) અને હે દેહધારીઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા
 મનુન. આ મારા દેહમાં જ (યજ્ઞ એટલે કે શુદ્ધ યજ્ઞ આત્મસ્વરૂપ)
 તે હું પોતે જ છું).

(હવે હું સમજી શક્યો હોઈશ કે હું એટલે માત્ર આ કૃષ્ણસ્વ
 રૂપ કે કૃષ્ણનામધારી ચરીર નહિ, પણ કૃષ્ણમાં રાચતું શુદ્ધ ચેતન્ય
 સ્વરૂપ છું.

સાંધ:—

ખૂબ ઓખવટથી ઉપર કહેવાઈ ગયું છે એટલે વાચક સહેજે

સમજી શકશે કે શ્રીકૃષ્ણગુરુ જૂત, દેવ અને યજુના ખરા અથો શા કરે છે.

દેવ કરતાં મનુષ્ય જિંઓ, તે એ દષ્ટિએ કે મનુષ્યમાં જે માનવતા છે, તે યજુકોટિમાં આવી શકે તેવી છે. જૂતપૂજા એટલે માત્ર નાશવંત પદાર્થો કે નાશવંત દેહની પૂજા. દેવપૂજા એટલે નશ્વર અને અનશ્વર બંને સ્વરૂપ વચ્ચે રહેલી જીવદશાની પૂજા, અને યજુ પૂજા એટલે સદ્ગુણ પૂજા. આ પૂજા શ્રેષ્ઠ ગણાય.

કર્મની ઘટના પણ જૈનસૂત્રોને સંમત છે. તે જ પ્રકારે શ્રીકૃષ્ણગુરુએ અહીં નિરૂપી દીધી અને સમયસારે જેમ ત્રણ ભેદ પાડ્યા તેમ એમણે અધિજૂત અને અધિદેવત બે સ્વરૂપથી પર અધિયજુ સ્વરૂપ શુદ્ધ ચેતનનું કહ્યું, એવા ચેતનને અધ્યાત્મ સદ્ગુણ છે અને પરબ્રહ્મથી એ નિકટનું સ્વરૂપ છે, આથી કેહ સૃષ્ટિ, જીવ, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા લગીનો કેવો સંબંધ છે, તે સ્પષ્ટ થયું. હવે શ્રીકૃષ્ણગુરુ આગળ વધતાં કહે છે :

અન્તકાલે ચ મામેવ સ્મરન્મુક્ત્વા કલેવરમ્ ।

યઃ પ્રયાતિ સ મદ્ભાવં યાતિ નાસ્ત્યગ્ર સંશયઃ ॥ ૫ ॥

ને મને અંતકાળે જો, સ્મરી છોડે શરીરને;

મારું સ્વરૂપ તે પામે, તેમાં છે નહિ સંશય. (૫)

(હે ભારત ! હવે તને શંકા ન રહેવી જોઈએ કે મને સંયમીઓ કઈ રીતે જાણખી શકે. કારણ કે મેં ઉપર જે શુદ્ધ સ્વરૂપની વાત કરી તેવા) મને (અંતરાત્માને) અંતઃકાળે સંભારીને (અર્થાત્ કે સંસારના વિષયામાં ચિત્તને ન જવા દેતાં મારામાં જ લગાડીને) જે શરીર તને છે, તે મારા સ્વરૂપને જ પામે છે. તેમાં કંઈ પણ સંશય (કરવા જેવું શું છે ?) નથી. (કારણ કે અત્યુત્તમ ! એ કુદરતી કાનૂન જ છે, કે)

યં યં વાપિ સ્મરન્ભાયં ત્યજત્યન્તે કલેવરમ્ ।
તં તમેવૈતિ કૌંતેય સદા તદ્ભાવભાવિતઃ ॥ ૬ ॥
તસ્માત્સર્વેષુ કાલેષુ મામનુસ્મર યુધ્ય ચ ।
મય્યપિતમનોયુદ્ધિર્મામેવૈત્યસ્યસંશયમ્ ॥ ૭ ॥

કિંવા ભાવો રમરી ને ને, અંતે છોડે કલેવર;
તે તે જ ભાવને પામે, સદા તે ભાવભાવિક. (૬)
માટે મને બધા કાળે, કૌંતેય ! રમર ને લડ;
મન યુદ્ધિ મને અર્પી મને પામીશ નિશ્ચયે. (૭)

અથવા તો હે (કુંતીના પુત્ર) કૌંતેય ! ને (દેહધારી) ને (સ્વરૂપ-
કે) ભાવ હમેશાં (આસ્થાપૂર્વક) ભાવ્યા કરે છે, તે તે ભાવનું અંત-
કાળે પણ રમરણ કરતો કરતો દેહ છોડે છે, (છોડી શકે છે) અને
તેથી તે તે જ સ્વરૂપને પામે છે.

માટે (તું પણ) મને સર્વ કાળે રમરતો રમરતો લડ, (એમ
કરવાથી અંતકાળે પણ) મને યુદ્ધિ અને મન અર્પાઈ ગયા પછી, હું
(મરીશ તોય) મને જ નિશ્ચયે પામીશ

વિધિ:—

લડવાની વાતથી વાચક મૂંઝાઈ જશે, પણ તેમાં મૂંઝાવા જેવું
કશું જ નથી. આપણે અઝાઉ એ વિષે કહી જ ચૂક્યા છીએ.
અર્જુનને મૃત્યુ પછી માહી ગતિ થવાની જે ભીતિ હતી તે આથી
શ્રીકૃષ્ણજીએ ટાળી નાખી. આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન નહિ વિસરતો.
માણસ જે મરતી વેળા પણ ન વિસરે તો જીવતાં તો કેમ જ
વિસરે ! અથવા સદા જેને આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન હોય તે કોઈ પણ
ક્રિયા કરતો છતો, તેને કેમ ચૂકે ? તે જ સ્વરૂપને પામે. પણ આત્મ-
ત્યારે જ અને કે જ્યારે એ ક્રિયા કોઈ પણ જાતની કામનાથી પ્રેરિત
ન હોય, માત્ર અનિવાર્ય આવી પડેલું કર્તવ્ય જ હોય.

અર્જુન પદો (અર્જુન માટે) આ યુદ્ધકર્મમાં જોડાઈ
 અનિવાર્ય કર્તવ્ય જ છે, એમ શ્રીકૃષ્ણ મહાત્મા માનતા હતા.
 દૃષ્ટિએ તે આપણે અગાઉ જોઈ ગયા છીએ. આનો સાર વાચક
 એટલો જ સે કે જે બાવ હમેશાં સંભાર્યો હોય કે જે ભાવમાં
 અને સુદૃઢ સર્વ સમર્પણ કરીને જીવને ખુંચાડ્યો હોય, તે
 અચાનક કે અકસ્માત સમયે પણ આવે જ. કારણ કે પછી તે
 મન્યજૂત રીતે ટેવડપ થઈ જાય છે. માટે સાધકે એવા ચિંત
 અંતરાત્મભાવનું ચિંતન સદાકાળ રાખવું જોઈએ અને કર્મોથી
 ડરતાં લાલસા વાસનાથી જ ડરવું જોઈએ. જે સ્થૂળ છે તે વિન
 જ છે, પરિવર્તનશીલ છે માટે એની નાશવંત ક્રિયા પરથી
 સિદ્ધાંત ન બાંધી શકાય. કારણ કે સિદ્ધાંત અવિનાશી તર
 ક્ષેત્રી પર જ બંધાયો જોઈએ. આવી ક્ષેત્રી વિશે શ્રીકૃષ્ણ મુખે
 ખૂબ જ કહેતાઈ ગયું. હવે શ્રીકૃષ્ણમુખે અર્જુનપદો જેમ યુદ્ધ
 વન કરી તેમ બીજા સાધકોપદો બીજી સાધનાની વાત પણ કરી
 અને અર્જુનપદો જેમ શ્રીકૃષ્ણનું ચિંતન સ્વરૂપ ઉપારથ પ્રમુખ
 નેમ મંત્ર સાધકપદો બીજા, (મુદ્ અગર પોતાના હૃદમાં રહે
 નેમ મંત્ર પણ વિષાધ છે જ એમ મમનને છે. એથી સૌ કે
 નેમ મંત્રની કિયાંત જ સાધન અને શ્રીકૃષ્ણ શરીરને જ એક
 નેમ મંત્ર બાધે એને! તેમ અર્જુન પણ યુદ્ધને આંતે બીજી ક્રિયા
 નેમ મંત્ર સાધનસાધના એકાંતપણામાં ન રાગતાં બીજી રી
 નેમ મંત્ર સાધન (શ્રીકૃષ્ણ શરીરની બેઠાકરડીમાં) સાધના કરી શકે
 નેમ મંત્ર સાધન સાધન સાધન અને આપકભાવ કેમાં છે
 નેમ મંત્ર સાધન સાધન સાધન

અર્જુનપદોમાં અર્જુનને જીવનના નાશવંતમાર્ગનાં ।

પદોમાં મુદ્ અગર પોતાના હૃદમાં રહેનારો ॥ ૮ ॥

“ પરિપૂર્ણ નિત્ય પ્રકાશિત એવા બ્રહ્મને જાણીને મરણકાળ સમીપ આવતાં જે એકાગ્ર ચિત્તે તેનું સ્મરણ કરે છે; પદાસન વાળી ઉત્તર દિશા તરફ સુખ કરી યોગાભ્યાસ ક્રમમાં પ્રાપ્ત થયેલું સુખ અંતઃકરણમાં સંચિત કરી, અંતરમાં એકાગ્રચિત્તે સ્વરૂપપ્રાપ્તિના ઉમળકાથી સ્વયંભૂ બ્રહ્મને ત્વરિત મળવાને માટે સંપાદન કરેલા યોગદ્વારા સુપુમણા નાડીના મધ્યમાર્ગે અગ્નિ સ્થાનમાંથી થઈ બ્રહ્મ-રંધ્ર (છેદા યોગચક્રનું નામ છે અને જે આત્માનું મુખ્ય કેન્દ્ર છે, તે)માં જવાને નિકળે છે; જેનામાં પ્રાણ અને ચિત્તનો સંસર્ગ નિર્રથક બાહ્ય રીતે જ માત્ર દેખાય છે, જેના પ્રાણનો લય આકાશમાં થાય છે, પરંતુ મનની સ્થિરતાને લીધે જે બંધાયેલો હોય છે અને જેનું અંતઃકરણ બક્તિયુક્ત થયું છે અને વળી જે યોગબળથી તૈયાર થઈ પોતાનું મન પોતાને સ્વાધીન રાખી શકે છે; તે યોગી ચિત્ત અને મનને બ્રુક્ટિમાં વશ કરી જે પ્રમાણે ઘંટાનો નાદ ઘંટામાં જ લય પામે, વાસણ નીચે ઢાંકેલા દીવાનો પ્રકાશ એમાં જ લય પામે તે પ્રમાણે બ્રુક્ટિમાં જ એવા સાધકના ચિત્ત અને મન લય પામીને એ પરમ સ્વરૂપમાં મળી જાય છે. ”+

પરંતુ સાધક આટલા ચિંતન કે યોગાભ્યાસથી જ પરમ પુરુષને પામી જાય છે, એવું કોઈ ન માની લે. ખરી રીતે તો ચિંતન અને યોગાભ્યાસ પણ માત્ર સાધન જ છે. મુખ્યત્વે તો સાધ્ય બળી પૂરેપૂરી તાલાવેલી જોઈએ. એવી તાલાવેલી છેવટે અચિંત્ય એવા પરં પુરુષની પ્રાપ્તિ જરૂર કરાવે. પણ ઇશિયો, પ્રાણ, મન, બુદ્ધિ અને ચિત્ત સર્વ ઉપર પૂરો કાબૂ મેળવી લેવા જોઈએ. જૈન સૂત્ર પ્રમાણે શ્રીમદ્ ગાય છે કે “ પરમાણુમાત્રનો સ્પર્શ છૂટી જાય, મન, વચન, કાયા અને કર્મની વળગણા સુદ્ધા મટી જાય, ત્યારે પરમ જ્યોતિ સ્વરૂપ આત્મા સદૃશ સંસાર સંબંધથી

બ્રહ્મદિ વચ્ચે હીક પ્રાણ રોકી;
પામે પરં દિવ્ય પુરુષને તે. (૧૦)

(હે પાર્થ ! સાંભળ, હવે હું દિવ્ય પુરુષને શબ્દદ્વારા જોળખાવું છું. તે કે એનું સ્વરૂપ ઉદ્ધિયોથી અચિંત્ય છે એટલે શબ્દથી તો ખરા સ્વરૂપે કેમ જ જોળખાય ? છતાં હું ને શબ્દ જોઈું છું એનું મુખ્ય કેન્દ્ર ત્યાં છે. એટલે એ શબ્દમાં પણ એવો પ્રભાવ દરો કે ને સાધકમાં રહેતા એ પરંપુરુષ તરફ જવાની સાધકને પ્રેરણા આપી શકશે. જેમ 'સાકર' નામ લેતાં જ મોંમાં પાણી છૂટે છે તેમ.) એ પુરુષ સર્વજ્ઞ (એનાથી કોઈ જ્ઞાનવિજ્ઞાન અનણ નથી એવો) છે. અનાદિ અનંત છે. (કોઈ દિવસ એ નહતો એમ નહિ, સદાકાળ છે, છે અને છે.) વળી જન્મતમાં ને મર્મકાનૂતને લીધે જગતનાં સર્વ જળો નિયમબદ્ધ કામ કરી રહ્યાં છે, તેમાં પણ ને કંઈ પ્રભાવ દેખાય છે, તે એનો છે. માટે એ નિયંતા છે. (જીવ-અજીવ) સૌના આધારરૂપ છે. અજ્ઞાનરૂપી અંધકારથી દમોશો પેણે પાર રચિની જેમ પ્રકાશી રહેત છે, અને (આકાશ અરૂપી અને સૂક્ષ્મ છે. છતાં એ તો એનાથી પણ સૂક્ષ્મ એટલે) સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ છે. એનું ને નિરંતર સ્પર્શ કરતો કરતો (છેવડને કાળે પણ ભૂતતો નથી, કારણકે એનાં ચિત્ત. મન, બુદ્ધિ, ઉદ્ધિયો ખર્ષાં અભ્યાસ યોગને લીધે તન્મય થઈ ગયાં દેખ છે, એટલે) એમ ને મૃત્યુકાળે અડોલચિત્ત રાખીને ભક્તિ તથા યોગબળ બળને દ્વારા (જ્ઞાનયોગ, કર્મયોગ અને ભક્તિયોગ એ ત્રણેના સમન્વયનારા) ભલ્યાં વખેએકર રીતે પ્રાણને પ્રવેશ કરાવીને (દેહ છોડે છે) ને આપક તે (ઉપર હોતા એવા પરં દિવ્ય (પરમ તેજસ્વી) રૂપને પામે છે.

નોંધ —

જેનમાં લાડતા અવગણ પર આંખ ટેકવી પ્રાણાયામ કર-
તો નહિતે આવી કરી છે. અગાઉ 'આત્મસંપાદોમ'
ના નામ હેઠળ અવગણનાં એ વિષે કહેવાયું હતું. અહીં પ્રાણને બાંધી
તેને રીતે રીતે કમરબદ્ધ કર્યું છે. તે વિષે શ્રી ગાનેશ
પ્રતિજ્ઞાનાં નીચાલી નીચાલી શિક્ષામાં પણ છે:—

મુક્ત છે અને પછી અવિચળ મોક્ષમામના રવામી બને છે. ગીતાધાર
એ ગીતરાગ ભાવની સાધનામાં પ્રહર્યય ઉપર ખૂબ ભાર આપ્યો.
આ પ્રહર્યયનો અર્થ ખૂબ વ્યાપક રીતે લેવો. હૃદય માત્રનો
અવ્યભિચાર તે પ્રહર્યય અથવા પ્રહ-આત્મામાં ચર્ચા થાય તેવા
સાધન માત્ર. આ સાધનામાં લોકપ્રચલિત પ્રહર્યય તો ખરું જ,
ઉપરાંત બીજાં ત્રણે અને સાધના પણ લેઈએ. ત્રણે ગીતાધાર
પોતે જ અગાઉ કરતાં વળી બીજા પ્રકારની સાધનાનો આધાર
બનાવે છે.

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च ॥

मूर्ध्न्याघायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥ ૧૨ ॥

द्यોमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन् ॥

यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम् ॥ ૧૩ ॥

વધ રાખી બધાં દ્વારો, હૃદયે મન રોકીને;

સ્વ પ્રાણ તાળવે સ્થાપી, યોગ ધારી રહી યકો. (૧૨)

હ્યો એકાક્ષરી બ્રહ્મ, ઉચ્ચારી જતો મને;

જન્ય છે જે તજ દેહ, તે પામે છે પરગતિ. (૧૩)

ધનન્ય : જે આમક યોગજન, અસ્થિજન કે જ્ઞાનજનમાં
મુક્તો હોય છતાંય હું નીચે કહું છું તેટલી યોગ્યતા ધરાવતો
તે પણ કપર ક્ષી તે પરગતિને જરૂર પામી શકે છે. આરાંધ્ય કે
પિત્ર મને તે સાધને યદી શકે છે, પણ એટલી શરત તો કદેહમાં
કે ક્યેવ માત્ર એક આત્મા જ દોરો લેઈએ. આંમલ :

બધાં હૃદયદ્વારો રોકી, હૃદયમાં મનને રોકી, લાગવામાં પ્રાણને
જે યોગધારણામાં રહી યકો એક વ્યતીક્ષી કે એવા એકાક્ષરી બ્રહ્મને
યકો અને સાથે સાથે ના મૂળ સ્વરૂપ-મને (એટલે કે અંતરાત્માને)
યકો દેહ છોડીને જન્ય છે તે જરૂર પરગતિ પામે છે.

દુગી જે મર્ષિયમણી પદોને એ કે જગણી પાદુ પાસાપાદુ જે ન
 નદિ " મોસાગી પીકુણ મુખેથી એ જ પામ મરણી તોડાને

મરણાં વેદવિદો મરુનિ
 નિગનિ મરુવગો લીનમગાઃ ।
 મરુનિવસ્તો લગાનર્મ મરુનિ
 તતે પદં મંગલેણ મરુવગે ॥ ૨૨ ॥

જેને વેદે મરુવ વેદગાની,
 જેમાં પ્રવેશે મરુ લીનમગાઃ;
 જે સારુ પાળે જન મરુવર્મ,
 સરોવરો તે પદ મું કવીશ. (૧૨)

(અઢો પરંતપ ! જે' ને પરં પ્રકાશગય પુરુષની વાત કરી, તેનું
 માગ કયાં છે, એ જાણવાની દોને તારી મચ્છા પદ છે, ખડું ? આજ આજ,
 તને એ પણ કદી કડું. એકવિતે સાંવળ. પ્રથમ તો એનો મરુમા જ કહે:

મુક્ત છે અને પછી અવિચળ મોક્ષધામના સ્વામી બને છે. ગીતાકાર એ વીતરાગ ભાવની સાધનામાં અહ્યયર્થ ઉપર ખૂબ ભાર આપ્યો. આ અહ્યયર્થનો અર્થ ખૂબ વ્યાપક રીતે લેવો. ઇન્દ્રિય માત્રનો અવ્યભિચાર તે અહ્યયર્થ અથવા અહ્ય-આત્મામાં ચર્ચા થાય તેવા સાધન માત્ર. આ સાધનામાં લોકપ્રચલિત અહ્યયર્થ તો ખરું જ, ઉપરાંત બીજાં મતો અને સાધના પણ જોઈએ. હવે ગીતાકાર પોતે જ અગાઉ કરતાં વળી બીજા પ્રકારની સાધનાનો આકાર બતાવે છે.

સર્વદ્વારાણિ સંયમ્ય મનો દૃદિ નિરુદ્ય ચ ॥

મૂઢ્ઢ્યર્ધાયાત્મનઃ પ્રાણમાસ્થિતો યોગધારણામ્ ॥૧૨॥

ઓમિત્યેકાક્ષરં વ્રહ્મ વ્યાહરન્મામનુસ્મરન્ ॥

યઃ પ્રયાતિ ત્યજન્દેહં સ યાતિ પરમાં ગતિમ્ ॥ ૧૩ ॥

વશ રાખી બધાં દારો, હૃદયે મન રોકીને;

સ્વ પ્રાણ તાળવે સ્થાપી, યોગ ધારી રહ્યો થકો. (૧૨)

ૐ એકાક્ષરી બ્રહ્મ, ઉચ્ચારો જપતો મને;

જાય છે જે તણ દેહ, તે પામે છે પરંગતિ. (૧૩)

(હે ધનંજય ! જે સાધક યોગબળ, ભક્તિબળ કે જ્ઞાનબળમાં કંઈ ન લણતો હોય છતાંય હું નીચે કહું છું તેટલી યોગ્યતા ધરાવતો હોય, તો તે પણ કપર કહી તે પરંગતિને જરૂર પામી શકે છે. સારાંચ કે આત્મપ્રાપ્તિ ગમે તે સાધને થઈ શકે છે, પણ એટલી શરત તો હરેકમાં ખરી જ કે ધ્યેય માત્ર એક આત્મા જ હોવો જોઈએ. સાંભળઃ)

બધાં ઇન્દ્રિયદારો રોકી, હૃદયમાં મનને રોકી, તાળવામાં પ્રાણને રોકી, જે યોગધારણામાં રહ્યો થકો એક બાતૂરી જે એવા એકાક્ષરી બ્રહ્મને જપતો થકો અને સાથે સાથે જે ના મૂળ સ્વરૂપ-મને (ચિટ્તે) કે અંતરાત્માને ચિંતવતો થકો, દેહ છાડીને જાય છે તે જરૂર પરંગતિ પામે છે.

અસાશ્વત (એટલે અનિત્ય) એવા પુનર્જન્મને (ફરી જન્મવાને)
સંસાર ઘટમાળને) પામતા જ નથી.

નોંધ:—

આ વાત ઘણા સાધકોને મીઠી સાકર જેવી લાગશે. જો
કશાય પ્રયત્ન વિના માત્ર પ્રભુ રમરણ માનથી આવું પુનર્જન્મ
મટાડનારું શાશ્વત પદ મળી જતું હોય તો તપ, સંયમ, ત્યાગ, બ્રહ્મ-
ચર્ય, અહિંસા, અપરિગ્રહ, ધ્યાન આદિ સાધનાની તરખડ શા
માટે કરવી ? પણ તેઓ એક અગત્યની વાત ભૂલી જાય છે. તે
એ કે એવી સાધના પછી જ ચિત્તનું ઘડતર એવું થાય છે કે જે
એક પ્રભુમાં જ લાગી રહે, નહિતર તો માંકડું મન અને બુદ્ધિના
કૃતકર્તા, હૃદયની છુદ્દ લાગણીપ્રધાનતા અને ઇદ્રિયોનું વિપયમુખમાં
રાયવું: આ બધું આવીને ઘડીઘડીમાં ડગમગ કરી દે. એટલે ચિત્તની
ઉત્તમ અચલિત નિશ્ચળતા સાધવા સારુ જ સાધનાની જરૂર છે,
અનિવાર્ય જરૂર છે. એ સાધનામાં જો અનાસક્તિ કે ચિત્તસ્થિરતા
અથવા આત્મતત્ત્વનીતાનું ધ્યેય હશે તો એ તપ, ત્યાગ, સંયમ કે
ભક્તિ આદિ સાધનોમાંથી રસ પણ મળશે અને વિકારો પણ
ટળશે. તેથી પ્રયત્ન પણ અખંડ રહેશે. ભૂલો થશે પણ જગૃતિ
એવી હશે કે ભૂલોને ભૂંસીને બમણા હિતસાદથી આગળ વધારે.

હવે આત્મા અથવા પ્રભુમાં જ એકાગ્રતા ન થાય અને મોઢ
ખીજન પદાર્થ, વ્યક્તિ, કિંવા દેવમાં એકાગ્રતા થતી હોય તો, તેની
સાધના શા સારુ ન કરવી, એ સવાલ થાય છે. જો કે પ્રથમ પ્રથમ
આ સાધના અમુક હદે સાચ નકારવા જેવી નથી એ અગાઉ કહે-
વાઈ ગયું છે, પણ શ્રદ્ધાનું બળ વધ્યા પછી તો તે ધોરણ છોડી
દેવા જેવું છે. કારણ કે પદાર્થ, વ્યક્તિ કે દેવની ઉપાસનાથી બદ્ધ
બદ્ધ તો માત્ર લૌકિક લાભ થાય છે. તે વાત તો શ્વિયો આપીને
બદ્ધતામાં કાણી દોડી લેવા જેવી છે. એ અગાઉ આપણે જોઈ
ગયા છીએ. છતાં શ્રીકૃષ્ણચરુ વળી કહે છે:—

આમલ્લભુવનાલ્લોકાઃ પુનરાવર્તિનોઽર્જુન ।

મામુપેત્ય તુ કૌતેય પુનર્જન્મ ન વિદ્યતે ॥ ૧૬ ॥

બ્રહ્મલોક લગી વિશ્વે, છે પુનર્જન્મ અર્જુન;

પણ નથી પુનર્જન્મ, કૌતેય ! હું મળ્યા પછી. (૧૬)

હે (બીજા) અર્જુન ! (બીજી જાણી સાધનાને અંતે ને રથાન મળે કે ત્યાં સંસાર ન છે. હેઠ બ્રહ્મલોક કે ન્યાંથી પરંપરા અત્યંત નજીક ન કે, ત્યાં લગી પણ જાણે ફરી જન્મમરણ તેા કરવા ન પડે છે, એટલે કે જદુ જદુ તેા ત્યાં બ્રહ્મલોક મળે પણ આધ્યાત્મિક સુખ આગળ તે સુખ સાવ દુઃખ છે.

ત્યાંનું કાળપ્રમાણ એટલું જાણું લાંબું છે, છતાં જ્યાં કાળ આવ્યો ત્યાં અંત પણ સાથે જ નિમળિયો છે. સારાંશ કે ત્યાં આ પુનર્જન્મ હયા છે ન નહિ, માટે ન હજુ જુ'કે) બ્રહ્મલોક લગીનાં જીવનોમાં પુનર્જન્મ છે, પરંતુ હે કૌતેય ! મને પામ્યા પછી પુનર્જન્મ રહેતો ન નથી. (તેથી ન હજુ જુ'કે કે હું મારું-અંતરાત્માનું ચિંતન કર્યા કર.)

નોંધ:—

દિવસ હોય છે. દળર વાર ચાર સુગો વધી જાય તેવડો બહાનું
 દિવસ અને તેવડી જ રાત્રિ હોય છે. એ બતાવીને હને ગીતાકર
 કહે છે કે આવડો મોટોખતોં છેવટે તો એનો છેડો જ છે, એમ
 જ્ઞાનીઓ જાણે છે. તેથી તેઓ એવાં બાલકુળ આપતાં બુધ્ધી
 માટે જરાય લાલસા ધરાવતા નથી.

सहस्रयुगपर्यन्तमहर्षद्*प्रहाणोविदुः ।
रात्रि युगसहस्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥ १७ ॥
अव्यक्ताद् व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ।
रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाऽव्यक्तसंज्ञके ॥ १८ ॥
भूतग्रामः स पवाऽयं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।
रात्र्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥ १९ ॥
परस्तस्मान् भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात् सनातनः ।
यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न धिनश्यति ॥ २० ॥
अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम् ।
यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्दधाम परमं भ्रम ॥ २१ ॥
पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ।
यस्याऽन्तःस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम् ॥ २२ ॥

હજાર યુગનો દા'ડો, જે જાણે બ્રહ્મ દેવનો:
 ને એવડી જ રાત્રીય, તે જ્ઞાતા દિન રાતના. (૧૭)
 અવ્યક્તથી સહુ વ્યક્તિ, ઊઠે દિન ઊગ્યે અને
 રાત્રિ પડ્યે શમી જાતી, તે જ અવ્યક્તમાં વળ્યા. (૧૮)
 તે જ આ મૂતનો સંધ, જન્મી જન્મી શમી જતો;
 પરાધીનપણે પાર્થ ! શમે રાત્રે, દિને ઊઠે. (૧૯)

• यद्ने ठ्ठात्ते गांडसवाणी प्रतिभां 'ये' पाडांतर छ ते ठीक छ.
+ यत्र सर्व प्रतिष्ठितम् [पाठां०]

તે અવ્યક્તથી અવ્યક્ત, ખીજે જે ભાવ શાશ્વત;
નાશ પામે ભૂતો સર્વે, તોયે તે નષ્ટ ના થતો. (૨૦)

અક્ષર તે જ અવ્યક્ત, કેવાય તે પરંગતિ;
જે પામી ન ફરી જન્મે, તે મારું ધામ છે પરં. (૨૧)

પરં પુરુષ તે લાઘે, પાર્થ ! અનન્ય ભક્તિથી;
જેની અંદર સદ્ બૂતો, જેથી આ સર્વ વિસ્તૃત. + (૨૨)

(શારત ।) હનર યુગ લગીનો બ્રહ્મનો દિવસ છે અને હનર યુગ લગીની રાત્રિ છે, એવું જોએ નાછે છે તે દિનરાતના (ખરેખરા) જ્ઞાતા- નાજુકાર છે. (વળી પુરાણના રાખ્ડામાં કહું તો) એ (બ્રહ્મનો) દિન જીગતાં અવ્યક્ત પ્રકૃતિ (જીવની પરા પ્રકૃતિ)માંથી બધી વ્યક્તિઓ જન્મે છે અને પાછી રાત્રિ આવતાં વળી ત્યાં જ તે અવ્યક્ત નામવાળા તત્ત્વમાં લીન થઈ નય છે. હે પાર્થ ! (તે વ્યક્તિઓ એ જ તે ભૂતનો સમુદાય, માટે) તે જ આ પ્રાણિસમુદાય આમ પેદા થઈ થઈને લય પામે છે. મતલબ કે પરાધીનપણે રાત્રે લય પામે છે અને પાછો દિન જીવ્યે જીવજે છે. (હવે જે અવ્યક્તની વાત કરી) તે અવ્યક્તથી પણ ખીજે વળી પરં અવ્યક્ત ભાવ છે. જે બધાં ભૂતો નાશ પામવા છતાંય આ ભાવ શાશ્વત હોઈને કહી કોઈ સંયોગોમાં નાશ પામતો નથી. (અરે પરંતપ ।) તે જ અવ્યક્તને ‘અક્ષર (નામે સંજોધાય છે) કહ્યો છે, અને તેને જ પરંગતિ પણ કહેવાય છે. મારું પરંધામ પણ એ જ છે અને એને પામ્યા પછી ફરી ફેરા ફરવાપણું (એટલે કે પુનર્જન્મ કરવાપણું) રહેતું નથી.

અહો પાર્થ ! તે પરંપુરુષની પ્રાપ્તિ અત્યંત ભક્તિથી (અવશ્ય) યાય છે. જેની અંદર સદ્ બૂતો રહ્યાં છે, જેના વડે આ બધું વિસ્તર્યું છે. (અથવા જેની અંદર સર્વ ભૂતો રહ્યાં છે, જ્યાં બધુંય પ્રતિષ્ઠિત છે.)

નોંધ:—

જૈનસૂત્રોમાં પણ દેવોનાં મોટાં આયુષ્ય બતાવવા ખાતર મહાન

+ જ્યાં પ્રતિષ્ઠિત છે સદ્. [પાકાં]

રૂપકો મૂકવામાં આવ્યા છે, દા. ત. જુગલિયા નામના મનુ-
ષ્યોના વાળ ખૂબ ખારીક હોય છે, તેને કચરી કચરીને એક મહા
કુંવામાં ભર્યો હોય ને તેમાંથી સો વર્ષે માત્ર એકજ વાળ કાઢતાં કાઢતાં
કૂવો પૂરો થાય, તે કાળ કરતાંય અસંખ્યાતગણાં દેવાયુષ્ય હોય છે
અને દેવોની ક્ષણ એટલે આહીનાં લગ્નરો વર્ષ. આમ અથામ કાળનું
આયુષ્ય છતાંય તેનો અંત તો ખરો જ. એટલા કાળ લગી મહાવૈભ-
ભોગવ્યો હોય છતાંય મોત આવે, ત્યારે એ દેવેન્દ્રને લાગે
અહા ! મેં તો માત્ર પૂરું રસચટકું ન લીધું ! મતલબ કે સાંસા-
રિક સુખવૈભવોની પરાકાષ્ઠા અને તે પણ અથામ કાળ લગી હોય
છતાં દેવોની આ કુદૃશા છે તો પછી મનુષ્યના ભોમ અને રસ-
આયુષ્ય એની આગળ શા વિસાતમાં ! આમ વિચારવાથી પણ
મનુષ્ય સાંસારિક લાલચને વશ ન થાય કે તેથી એતતો રહે તો તે
વિચાર ખૂબ ઉપયોગી છે.

અત્તદેવનાં રાત્રિદિન જાણવાનો હેતુ એ જ કે અત્તદેવ દેવેન્દ્ર
હોય તો એને પણ મૃત્યુ હોય જ, એમ જાણીને વૈરાગ્યમય રહે
તે જ જાની, એમ શ્રીકૃષ્ણગુરુ કહેવા માગે છે.

અત્તતોક્તો દેવેન્દ્ર તે જ અત્તા. સૃષ્ટિકર્તા તરીકે એક પ્રખ્યાત
તરીકેની એને વિશે કલ્પના કરવામાં આવી છે. કલ્પના સ્વયંભૂ છે
(પોતાની મેળે થાય છે,) માટે એનું નામ 'સ્વયંભૂ' પણ છે.
મદિતા અને પુરાણોમાં દિગ્વિજયના તરીકે પણ જોળખાવાય છે.
પરં અશરત્તત્તને સૃષ્ટિકર્તાની ભાંગીગડમાં નથી નાખવામાં આવતા.
પણ આપને નાખ્યા છે તે રૂપક છે. કારણકે કલ્પના સૃષ્ટિનો મૂળ
કર્તા પ્રભુ છે. તે સૃષ્ટિએ સૃષ્ટિકર્તા પ્રભુ ભવે ગણાય, વસ્તુતઃ તે
પ્રધાન માવરો ભિન્ન છે. તે પરં અશરત્તત્તને સંસાર માથે કળું
બાંધતું વળગતું નથી. ગીતાએ પણ પાંચમા અધ્યાયમાં એ જ

10. 11. 1917
11. 11. 1917
12. 11. 1917
13. 11. 1917
14. 11. 1917
15. 11. 1917
16. 11. 1917
17. 11. 1917
18. 11. 1917
19. 11. 1917
20. 11. 1917
21. 11. 1917
22. 11. 1917
23. 11. 1917
24. 11. 1917
25. 11. 1917
26. 11. 1917
27. 11. 1917
28. 11. 1917
29. 11. 1917
30. 11. 1917
31. 11. 1917
32. 11. 1917
33. 11. 1917
34. 11. 1917
35. 11. 1917
36. 11. 1917
37. 11. 1917
38. 11. 1917
39. 11. 1917
40. 11. 1917
41. 11. 1917
42. 11. 1917
43. 11. 1917
44. 11. 1917
45. 11. 1917
46. 11. 1917
47. 11. 1917
48. 11. 1917
49. 11. 1917
50. 11. 1917
51. 11. 1917
52. 11. 1917
53. 11. 1917
54. 11. 1917
55. 11. 1917
56. 11. 1917
57. 11. 1917
58. 11. 1917
59. 11. 1917
60. 11. 1917
61. 11. 1917
62. 11. 1917
63. 11. 1917
64. 11. 1917
65. 11. 1917
66. 11. 1917
67. 11. 1917
68. 11. 1917
69. 11. 1917
70. 11. 1917
71. 11. 1917
72. 11. 1917
73. 11. 1917
74. 11. 1917
75. 11. 1917
76. 11. 1917
77. 11. 1917
78. 11. 1917
79. 11. 1917
80. 11. 1917
81. 11. 1917
82. 11. 1917
83. 11. 1917
84. 11. 1917
85. 11. 1917
86. 11. 1917
87. 11. 1917
88. 11. 1917
89. 11. 1917
90. 11. 1917
91. 11. 1917
92. 11. 1917
93. 11. 1917
94. 11. 1917
95. 11. 1917
96. 11. 1917
97. 11. 1917
98. 11. 1917
99. 11. 1917
100. 11. 1917

કહેવાય છે. મુક્તાત્માઓનું અપુનરાવૃત્તિવાળું ધામ કહે છે તે જ પરમપદ પણ કહેવાય છે, એ શાશ્વત છે.

સંસારના બધા ભાવો અસ્થાયી છે, પણ એ સદૈવ સ્થાયી છે. ગીતાછએ પણ એજ કહ્યું કે ભૂતો નાશ પામવા છતાં એની પાછળ કાર્ય કરી રહેલો શાશ્વતભાવ-અક્ષરરૂપ પરમાત્મભાવ કદી નષ્ટ થતો નથી. “એની અંદર સર્વ ભૂતો સમાય છે અને જે થકી આ બધું વિસ્તર્યું છે” એનો અર્થ એ કે સર્વ ભૂતોની શક્તિ એક બાળુ મૂકીએ અને માત્ર એ પરમાત્મભાવની શક્તિ એક બાળુ મૂકીએ. તો સોમાં જેમ નવાળું સમાઈ જાય તેમ સમાઈ જવાની વાત ખરી જ છે. પ્રથમની શક્તિમાં સંખ્યાબળ ઘણું છે, પણ સાથે સંસાર સંબંધ હોઈને એની સુક્ષ્મ શક્તિ ઘણી નથી. બ્યારે બીજી શક્તિમાં સંખ્યાબળ નથી, તે માત્ર એક જ તત્ત્વ છે પરંતુ તેમાં શક્તિ અત્યંત છે, કારણ કે સંસાર સંબંધ તેને લોપી શકતો નથી. અપાળે પ્રત્યક્ષ તેમજ સ્પર્શીએ બીજે કે જે શક્તિ એક સત્પાથીમાં દેખા છે તે કરતાં અસત્પાથીમાં નથી મેળતી, અને તેથી જ સંખ્યાબળને કારણે તે મિથ્યાના પાત્રે નભવું જ પડે છે. વળી ખરી કીર્તિ એમની એ સંખ્યામાં પણ જે યૌન્ય શક્તિવાળું દેખાય છે, જે પદને પણ સત્પાથીમાં જળવાય છે તે પણ એ પરં આત્મના જ નહીં જ આત્માની છે. માટે તેને કીર્તિ જ આ બધું છે એમ પણ કહેવાય. અને આત્મા અર્થે એ નદિ કે જે પવનરૂપે આ બધું વહે છે તે અર્થે એક પ્રવા એવા છે કે જે સર્વજ્ઞાપક છે. આત્મા એક જ છે જે જોઈ શકાય તેવા પદ્મોત્પલમકુલ છે તે માત્ર અર્થ છે જે અત્યંત નાની બાંધે તેમજ નદિ. જેથી માત્રમાં અર્થ, ને તે અર્થે પ્રકાશ નહીં જ છે માટે જ્ઞાન દ્રષ્ટિએ નાનકો ને જોઈ શકાય તેવો અર્થ એ જ અસંખ્યાપક છે અને આત્મા એક જ છે જે જોઈ શકાય તેવો અર્થ છે, તેમજ માત્ર

દારણ્યુત છે. જ્યમાં પણ જ્ઞાન છે. તે જ જગતમાં તે ભાગ હર્ષ
શકે, ભસે પછી એ જ્ઞાન મોહાવરણને લીધે અજ્ઞાનરૂપ હોય !

આ રીતે બરાબર મુગેજ મળી રહે છે. એ પરંધાગ અનન્ય
બક્તિથી મળે છે એ તો સમજાયું. હવે શ્રીકૃષ્ણ મુગે જોઈ નવી
વાત કહેવાય છે :

યય કાલે ત્વનાવૃત્તિમાવૃત્તિ ચેવ યોગિનઃ ।
પ્રયાતા યાન્તિ તં કાલં વક્ષ્યામિ ભરતર્પભ ॥ ૨૩ ॥
અગ્નિર્જ્યોતિરહઃ શુક્લઃ પળ્માસા ઉત્તરાયણમ્ ।
તત્ર પ્રયાતા ગચ્છન્તિ ગ્રાસ ગ્રાસવિષ્ણો જનાઃ ॥ ૨૪ ॥
ધૂમો રાત્રિસ્તથા કૃષ્ણઃ પળ્માસા દક્ષિણાયનમ્ ।
તત્ર ચાન્દ્રમસં જ્યોતિયોંગી પ્રાપ્ય નિવર્તતે ॥ ૨૫ ॥
શુક્લકૃષ્ણે ગતી છેતે જગતઃ શાશ્વતે મતે ।
પ્રકયા યાત્યનાવૃત્તિમન્યયાઽઽવર્તતે પુનઃ ॥ ૨૬ ॥
નંતે સૃત્તો પાર્થ જ્ઞાનન્ યોગી મુહ્યતિ કશ્ચન ।
તસ્માત્ સર્વેષુ કાલેષુ યોગયુક્તો મયાઽર્જુન ॥ ૨૭ ॥

જે કાળમાં મરી યોગી પામે જન્મ અજન્મને;
તે કાળનેય બાખીશ, ભરત શ્રેષ્ઠ ! હું હવે. (૨૩)

અગ્નિ જ્યોતિ દિને શુક્લે, ૭ માસે ઉત્તરાયણે;
તે કાળમાં મરી પામે, અક્ષત જન અક્ષતે. (૨૪)

કૃષ્ણપક્ષે નિશિ ધૂમે, ૭ માસે દક્ષિણાયને;
મૃત્યો પામી શશી જ્યોતિ, ફરી તે યોગી જન્મતો. (૨૫)

શુક્લ કૃષ્ણ ગતિ આ બે, જગતની શાશ્વતી કહી;
એકથી થાય છે મુક્તિ, પુનર્જન્મ બીજી થકી. (૨૬)

આ જોય માર્ગનો જાતા, યોગી કોઈ ન મોડતા;
માટે તું સર્વ કાળે થા, યોગથી યુક્ત અર્જુન! (૨૭)

(હે ભારત ! હજી તને એક વાત કહેવી રહી ગઈ છે. કેટલાક લોકો કાળને જ જગજંધન અને જગમોક્ષનું મહાકારણ માને છે. જો કે તેમાં સત્ય છે ખરું પણ તેનું એકાંતે નથી, કાળ પણ સાપેક્ષ કારણ જ છે. હું તો કાળનો અર્થ ગતિ જ કહું છું : ઘોળી ગતિ અને કાળી ગતિ. ઘોળી ગતિ તે બ્રહ્મનો માર્ગ અને કાળી ગતિ એ જહુ જહુ તો આગળ વધીને પણ અંદ્રલોકનો માર્ગ-દેવગતિનો માર્ગ. ઇચ્છામાં ઇચ્છી દેવગતિ મળે તોય ફરીને જન્મનું તો પડે જ, માટે તે માર્ગ છોડી દેવા જેવો છે, અને પ્રથમનો ઇચ્છો માર્ગ લેવા જેવો છે. આટલું જ્ઞાન પણ યુક્ત યોગી જ્ઞાનીને જ હોય છે, બીજા જ્ઞાનીને હોય અને ન પણ હોય ! એટલે એનું પણ બને કે આખી જિંદગી બ્રહ્મની સાધના કરી હોય પણ દંડ ન હોવાથી મરણ જગડી જાય, મોહમાં પડી જવાથી મરણ જગડી જાય છે. તેથી જ મારું વારંવાર ને કહેવું છે કે ' તું યોગયુક્ત થા ' તેનું રહસ્ય તું સમજી શકીશ. એ વિષે હું શું કહું છું તે સાંભળ:-

જે કાળે મરણ પામનાર યોગીએ પુનર્જન્મ નથી પામતા તે કાળનું સ્વરૂપ હવે હું તને કહીશ, તે સાંભળ:-

અગ્નિ, જ્યોતિ, દિવસ, શુક્લપક્ષ અને ઉત્તરાયણના છ માસ (પૈક્ષીનો એક માસ એ જધો ઉત્તમ કાળ ગણાય છે.) તે કાળે મરણ પામેલો બ્રહ્મજ્ઞાની (હું અજાત કહી ગયો તેવા અક્ષર) બ્રહ્મપદને પામે છે.

પરંતુ ધૂમ, રાત્રિ, કૃષ્ણપક્ષ તથા દક્ષિણાયનના છ માસમાં મરણ પામનાર યોગી (જહુ જહુ તો) અંદ્ર લોકે જઈને પણ અંતે તો (ફરી જન્મે છે) પુનર્જન્મ પામે જ છે.

આ કાળી અને ઘોળી એ બે (અજ્ઞાન અને જ્ઞાનની) જગતની સાથની (પરાપૂર્વથી અનાદિ અનંત) બે ગતિ (બે રસ્તા) મનાયા છે. એકવડે મુક્તિ, અને બીજા વડે પુનર્જન્મ પમાય છે. (અર્થાત્ જ્ઞાનથી અને અજ્ઞાનથી સંસાર પમાય છે.)

તે પાથ' આ ત્રિ ભાગ'ને નક્ષત્રો છતો થાઓ કોઈ (ક્યાંક) મોહાતો ન નથી મારે ન કદ્દ' છ' કે, તે અન્તુ'નાં તું સર્વ કાળે યોગયુક્ત થા.

નોંધ:—

અમુક જૈન આચાર્યો કાળદ્રવ્યને સ્વતંત્ર પદાર્થ નથી માનતા, તે એ દષ્ટિએ કે સર્વ ક્ષેત્રમાં કાળદ્રવ્ય નથી, છતાં જૈનસૂત્રોમાં કાળદ્રવ્યનું જ્ઞાન છે ખરું, પણ સૂર્ય-ચંદ્રની ગતિ અને પદાર્થ તથા વ્યક્તિના ઊપજવા-વિણસવા અને રહેવા પર એનો આધાર છે. ત્યાં પણ એમ કહેવામાં આવ્યું છે ખરું કે અમુક ક્ષેત્રે અમુક કાળે ન મોક્ષ મળે. પરંતુ એક મહાવિદેહ નામનું ક્ષેત્ર છે, તે સ્થળે સદાય મોથો આરો-સુંદર કાળ-હોય છે. એટલે ત્યાં કોઈ કાળે મોક્ષને પ્રતિબંધ નથી, જ્યારે ધીમં ભરત ઐશ્વર્યતાદિ ક્ષેત્રોમાં તો અમુક કાળ સિવાય-પ્રાયઃ અપવાદ સિવાય-મોક્ષ નથી. પરંતુ આ બધું-અનુભવ ગમ્ય છે. વસ્તુતઃ કોઈપણ ક્ષેત્રે કે કોઈપણ કાળે મોક્ષનો પ્રતિબંધ ન હોય, તેમ કોઈપણ ક્ષેત્રને કે કોઈપણ કાળને એકલા મોક્ષનો ઈર્ગરો પણ ન હોય. ખરી વાત તો એ છે કે એ કાળ અને એ ક્ષેત્ર આ દેદમાં ન છે અને મોક્ષધામ અને પરંપરા પણ દેદમાં ન છે. સતત યુક્તયોગપથ્યું જોઈએ.

મરતી વેળા જીવ અહરંધ્રમાંથી જાય તો જરૂર મોક્ષ થાય, અરદનના હિપલા કોઈ ભાગમાંથી જાય તો દેવગતિ થાય, એથી નીચેથી જાય તો મનુષ્યગતિ થાય, એથી પણ નીચેના ભાગમાંથી જાય તો તિર્યચગતિ થાય અને એથી પણ નીચેના ભાગમાંથી જાય તો નરક ગતિ થાય. આતું અનેક પ્રકારનું કથન-હોય છે પણ તે મુદ્દાં એકતે યથાર્થ નથી.

જ્ઞાતી પુરુષોએ આ બધું કાઈને કાઈ હેતુપૂર્વક કહ્યું હોય છે એમાં સંશય નથી. યથાર્થ તરત જમે તે હોય પણ જે નિત્ય નિરંતર આત્મયોગી છે, તે મરે છે-ત્યારે યોગ્ય-કાળ, યોગ્ય ક્ષેત્ર, યોગ્ય સ્થાન

જા કરે. પણ જોડો એકતિ એ સાધનને પકડી મુખ
કેવળ સુખી જ જાય છે, તેમને આ સીમાથી છે. અરે! મોડી
અર્થમાં તો વગી, કાળી, તપસવી અને વેદવેતા દોષ જ છે.
તેનાં વગ, દાન, તપ, અને વેદ જેવા પ્રકારનાં દોષ છે તે વાત
કે જીવન સીમા અધ્યાયમાં કહેવાઈ ચૂકી છે.

મનુષ્ય કે તે વેદવૃત્તિ પરથી પશુવત્ત નથી કરતો પણ ધર્મમય
એ અને લોકમેવાશી વગ જરૂર કરે છે. પોતાની અંતરની પશુતા
, માનવતાને એ જરૂર ઉભા છે. એ સખાવત જરૂર કરે છે, પણ
કાળી સુદિ મારે, નદિ કે અગ્નિમાનને પોષવા કે બદલાની
એ. માત્ર દર્શન માનીને તે જગતને અધુ આપી દે છે. જગતના
આત્માને ખાતર એ સર્વ સમર્પણ કરે છે, એ જ રીતે વાસનાને
દવા એ તપ જરૂર કરે છે, પણ માપ રાખીને. ક્રોધપૂર્વક તામરી
કે આશક્તિ રાખીને એ તપ નથી કરતો. એ મુખથી બોલે છે પણ
સાથે મોં પછી છે એટલે કે અવનમાં જાનને ઉતારે છે. માત્ર
તેજ દંદરથ કરી મોટેથી બપકાતમ બોલતો જ નથી પણ સત્યમય
ન બોલે છે. આમ જાણ રીતે લોકો એને વેદવેતા, કાળી,
કાળી કે અગ્નિદોષી કહે કે ન કહે; કર્મકાંડી કહે કે ન કહે પણ
પણ અર્થમાં તો તે અધ્યાયનો શિદાજ છે. સમુદ્રમાં જેમ સરિતાએ
પાય છે પણ સરિતામાં સમુદ્ર નથી સમાતો, તેમ આત્મયોગમાં
, દાન, વગ અને વેદવિદ્યા સમાપ છે, પણ એવા એકાદ સાધન
તમાં કંઈ આત્મયોગ નથી સમાઈ જતો.

ॐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્મગવદ્ગોતાસુપતિપત્તુ દાસ-

વિષ્ણુયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે

અક્ષરવ્રાત્રયોગો નામ અષ્ટમોઽધ્યાયઃ ॥ ૮ ॥

‘ૐ વત્ સત્’ એ પ્રમાણે શ્રીમત્રવાને આવેલી, દપનિષદો પેટી
શવિધા અને યોગશાસ્ત્રના સમન્વયવાળા શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુનના આ
‘વાદમાં અક્ષરવ્રાત્રયોગ નામનો આઠમો અધ્યાય પૂરો થયો.

આઠમા અધ્યાયનો ઉપસંહાર

સાતમા અધ્યાયમાં જ્ઞાનવિજ્ઞાનનો વિષય વિચારાઈ ગયો એટલે સહેજે પ્રશ્ન થયો કે એ બધું ત્યાંથી છે, નેના થઈ છે તે મૂળ તત્ત્વ કયું ? એ મૂળ તત્ત્વનું નિરૂપણ મુખ્યત્વે હોવાથી આ અધ્યાયનું નામ 'અક્ષરબ્રહ્મયોગ' પસંદ કરવામાં આવ્યું છે, અને તે ઉચિત જ છે એવી આપણને ખાતરી થઈ ચૂકી છે.

“પાંચ તત્ત્વ અને ત્રણ ગુણ રૂપી સુતરના મસાલાથી માનવીની શરીર રૂપી ચાદર વણાઈ છે,” એમ કળીર સાહેબ બોલ્યા છે, તેમ જાત અધ્યાયમાં અપરાપ્રકૃતિના મસાલાથી અને જીવરૂપ પરા પ્રકૃતિના ચોમથી ભૂતમાત્ર શરીરીનાં ઉત્પત્તિ વિનાશ થાય છે એટલી વાત તો આપી દીધી. અહીં એ વાતનો સુંદર વિસ્તાર છે. હવે આપણે આ અધ્યાયમાં જે વિચારી ગયા છીએ તેને જ સંક્ષેપમાં ફરીને યાદ કરી લઈએ.

આત્માનાં ત્રણ સ્વરૂપ લઈએ તો આમ લઈ શકાય: (૧) અક્ષર સ્વરૂપ, (૨) અધ્યાત્મ સ્વરૂપ અને (૩) કર્મસંગી જીવસ્વરૂપ.

પ્રથમનું સ્વરૂપ ધ્યેય માત્ર છે. તે સ્વરૂપનું ત્યાં સંપૂર્ણ ભાન છે, ત્યાં સંસાર નથી, પુનર્જન્મ નથી, કશું નથી.

બીજા સ્વરૂપમાં જીવ પોતે કર્મસંગી બનવાથી 'જીવજી છે,' 'મને છે' એવા પર્યાયોનો કર્તા-ભોક્તાપણાનો આસ્વાદ જાણે છે, છતાં તેના મૂળ-સ્વરૂપને સાચ કદી વિસરી જતો નથી. એ સાંભરણું એ સ્થિર ભાવ અથવા સ્વભાવ: આ ભાવને આધ્યાત્મિક સંજ્ઞાથી ઓળખાવવામાં આવે છે. દેહધારીમાં એ અધિયજ્ઞ રૂપે રહે છે. આજ સ્વરૂપે

શ્રીકૃષ્ણ રિયતપ્રત્ય-યુક્તયોગી-પણે ગીતામાં ઝળાઈ રહ્યા છે. એમનું જો પરંધામ છે તે તો અક્ષર જ છે, જો ઉપર કશું તે એટલે કે એ તો જ્ઞાન ધોમરૂપ છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો સંસાર સાથે દશાય સંબંધવાળું નહિ તે અક્ષર પણ સંસાર સાથે સંબંધવાળું દેવા હતાંય નિર્દેષ સ્વરૂપ તે સ્વભાવ. એને આત્મજ્ઞાન કહે છે અધિગત કહે તે સરખું જ છે. આ સ્વરૂપ પરથી અવતારવાદની કલ્પના અને સંસારનાં ઉત્પત્તિ, લય અને રિયતિવાળાં તરવોના અધિષ્ઠાતા તરીકે ઘણા, વિષય અને મહેશની કલ્પના આવી રહે છે.

ગીત્તું સ્વરૂપ અધિભૂત અને અધિદેવતત્ત્વં મિથ્ય છે. જૂલ અને હવનો સંગમ. આ સંગમરૂપ કાર્યનું નામ વિસર્ગ છે અને એ જન્મે તરવોને છૂટા પાડીએ તો એક અધિભૂત અને બીજું અધિદેવત પણ કહેવાય. આ બે તરવોનું મૂળ તે શુદ્ધ આત્માને તાળે રહેલી બે પ્રકૃતિઓ. એક અપરા અને બીજી પરા. પ્રથમની પ્રકૃતિ આત્માથી બિલકુલ નિરાળી છે. બીજી સાવ નિરાળી નથી. પણ આ બેય છૂટા રૂપે ત્યારે જ ઓળખાય છે કે ત્યારે હવ અધ્યાત્મ. ભૂમિકા-સ્વભાવ ભાનને પ્રાપ્ત કરે છે. આવું બેઠ-વિજ્ઞાન તે જ સાચું વિજ્ઞાન સદિત જ્ઞાન. પણ છેવટે તો અક્ષરચક્ષુની પ્રાપ્તિ સિવાય છૂટકો જ નથી ત્યારે જ એ બેય છેક છૂટી પડીને, એક સ્વરૂપ મોક્ષ પામે અને બીજી જડમાં મૂળ જડપણે વિલીન થાય.

અંતઃકાળ લગી જો સ્વભાવ જ જ્ઞાન રહે, તો આ અક્ષરચક્ષુની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય. એ અક્ષર ઘણા એ જ પરમપદ. તે જ દિવ્ય પદમ પુરુષ. તે જ અપુનર્જન્મા ગતિ-અથવા મોક્ષગતિ. જૈનસત્રો પ્રમાણે તે જ મુક્તિશિક્ષાપરનું સિદ્ધિ સ્થાન. એને જ વેદોમાં અક્ષર શબ્દની સંજ્ઞાથી ઓળખાવ્યો છે. અરૂપી પદાર્થોમાં આકાશ સદૃશી સૂક્ષ્મ છે, પણ તે સૂક્ષ્મથી પણ એ જ સૂક્ષ્મ છે. અને પરમઅરૂપી

અનુભવગમ્ય છે. સૌના આધારરૂપ છે, છતાં એને કોઈનો આધાર
 લેવો પડતો નથી. આ દૃષ્ટિએ જનો-એને અનુશાસન કરતાં બંધે કહે
 પણ તે તો એથી પણ પર છે, પુરાતન છે, સદા પ્રકાશમય છે,
 સદા અખંડ આનંદમય છે. એવા પદને મેળવવા માટે કોણ
 ન જાણે ?

સત્ય, તપ, જપ, તેમાંય ખરું તો બ્રહ્મચર્ય, અહિંસા, પ્રેમ,
 ભક્તિ, યોગ, વિદ્યા, એ બધું એને મેળવવા સારુ છે. અંતકાળે
 એ ધ્યેયરૂપ રહે તો પછી બીજા કોઈ સાધનની અપેક્ષા નથી અને
 સ્વરૂપ મોક્ષ સંભવે છે, પરંતુ અંતકાળે શરીર, ઇન્દ્રિયો, પ્રાણ, મન,
 બુદ્ધિ, ચિત્ત બધાં વ્યગ્ર બની જવાનો ખૂબ સંભવ છે. તેવી કારણી
 પળામાં એવું ધ્યેય તો જ રહે કે જે પહેલેથી એવો મહાવરો
 સહજ થઈ ગયો હોય. આવો મહાવરો થઈ જવો એતું જ નામ
 અભ્યાસયોગ. ચિત્તની અનન્ય ભક્તિ વિના, આત્મજ્ઞાન અને સત્કર્મ
 કૌશલ્ય વિના એવો અભ્યાસયોગ સુલભ નથી માટે જ શ્રીકૃષ્ણજી
 પોતાના શિષ્યને પોતાના શરીરમાં રહેલા શુદ્ધ આત્મા સ્વરૂપરૂપી
 અધિયત્નમાં તદ્દરૂપ થવા માટે અનન્ય ભક્તિવાળા યોગનું નિત્ય
 નિરંતર અનુસ્મરણ કરવા સૂચવે છે. જે કે ચિત્તની એવી સ્થિતિ
 લાવવા માટે સાધક ગમે તેનું શરણુ અને ગમે તે સાધનો લઈ શકે
 છે. દા. ત. ઇન્દ્રિયોનાં દ્વારો રોકવાની, મનને હૃદયમાં રોકવાની અને
 પ્રાણને તાળવે રોકવાની ક્રિયા કરીને પણ પરંતત્ત્વ માટે પ્રયત્ન
 કરી શકાય છે. બોલવામાં જપ તરીકે માત્ર ઐ (પ્રણવ)નો
 ઉચ્ચાર કર્યા કરે અને સાથે સાથે અંતરાત્માનું ભાન રાખ્યા કરે
 તોય પરંગતિ પામી શકાય. અંતરાત્માનું અનુસંધાન તો પ્રત્યેક
 ક્રિયામાં જોઈએ જ, એ ન હોય તો તો પોપટ જેમ રામ રે છે,
 તેવું જ થાય.

આત્મજ્ઞાનનો યોગ સિદ્ધ થયો, એટલે મૃત્યુ મુધ્યું જ સમજવું. બાકીનો માર્ગ તો પુનર્જન્મનો માર્ગ છે. અલ્પભુવન લગીનાં બધાં ભુવનોમાં ગએલા છવો માટે બાહ્યસંપત્તિ ગમે તેવી અજળ મળે, પરંતુ પુનર્જન્મ તો એને શિરે ચોંટેલો જ છે. અહો ! અલ્પભુવનનો દિવસ અને રાત કેવડાં મોટાં ! દળર જુગનો દિવસ ને દળર જુગની રાત, ન્યારે સૃષ્ટિમાં સુજન અને પ્રલય થાય છે. પણ એ પ્રલયમાં પણ જીવની-ન્યાં લગી એનો કર્મ સાથે સંગ છે, મોહ સાથે સંગંધ છે, અજ્ઞાનનો પડદો સામે છે, સાં લગી-અપુનર્જન્મ દશા છે જ નહિ.

અહો કેવી ખૂળી છે ! ન્યારે પ્રલય થાય ત્યારે લાગે કે જાણે સંસાર છે જ નહિ, પરંતુ સૂક્ષ્મરૂપે તો જીવો જ છે. જેમ ચક્રન-ચિત્રની ગડી કરેલી દિલ્લમાં જાણે કશું નથી એમ દેખાય પણ ન્યાં ચંત્ર ચાલુ કરી ગડીને છોડવામાં આવે કે પછી જોઈ લો પડદા ઉપર એનો વિસ્તાર, અપાર લીલા ! બસ સુજન અને પ્રલયનું પણ તેમ જ છે. એકેવળા તે અવ્યક્ત દેખાય છે, એ અવ્યક્તમાંથી વ્યક્તિઓ ચતાં વાર લાગતી નથી. એટલું ખરું કે જીવ ન બળ્યો હોય તો આમાંનું કશું થાય નહિ, પણ જીવરાજભાઈ માયાની મોહિનીના ગુલામ બની રહ્યા હોય ત્યાં લગી અટકે જ કેમ ? માટે જ કહ્યું કે એ અવ્યક્તથી પણ અવ્યક્ત એવા અક્ષરઅજ્ઞાનું ધ્યાન જીવને લાગવું જોઈએ કે જે સનાતન બાવ કદી નષ્ટ થતો નથી ! ભૂતભાવ નષ્ટ થાય છે. પરંતુ નાશવંતની પ્રીતિ છે, તેટલી અનાશ-વંત પ્રત્યે પ્રીતિ નથી. તેથી જ સંસાર ભ્રમણ થાય છે.

જે ત્રણ સ્વરૂપની વાત કરી તેમાંનું ત્રીજું સ્વરૂપ એવું છે કે એ જે સ્વરૂપ એમાં શમાઈ જાય છે, આથી જ એમ કહેવાય છે કે એને લીધે જ જગત ટક્યું છે. વાત પણ ખરી છે. એટલું અસત્ય

તા દર્શન
[અધ્યાય ૯ માં]

ઉપોદ્ધાત

પ્રથમના અધ્યાયોમાં સમત્વજ્ઞાન, કર્મકૌશલ્ય અને આત્માનો
મા દતો. પછીના અધ્યાયોમાં 'મારું આ' 'મારું તે' 'મને'
પ્રયોગો વધુ આવવા લાગ્યા. ગત અધ્યાયથી 'હું' પ્રયોગ શરૂ
છે. અહીંથી વાચક ગીતાનો ઝોઠ ઠામુઠો ફરી જતો
શકશે.

(૧) ને શ્રીકૃષ્ણ પહેલાં એક સારથિ દતો, પછી (૨) ને
કૃષ્ણ એક પ્રેરક સન્મિત્ર બન્યા, ત્યારબાદ (૩) ને શ્રીકૃષ્ણ એક
થયા અને (૪) ત્યાર પછી ને શ્રીકૃષ્ણ એક પરંબલ લક્ષી
નિઃશયોગી બન્યા દતો તે જ શ્રીકૃષ્ણ હવે પોતે અક્ષર બ્રહ્મથી
અક્ષર બ્રહ્મ પરમાત્મા હોય એમ બોલવા લાગે છે. જગતમાં
પણ તરત, પછી એ જડ હો કે ચેતન હો ! પણ ત્યાં ને
વ, સુંદર કે સત્ય, અગર સૌભાગ્ય, શુભ, રસિકતા, ઓગસ,
રતા કે વિભૂતિ નજરે ચડે ત્યાં પોતાનું તેજ છે એમ જ માનવું
મ અર્જુનના મન પર ઠસાવે છે.

'વાસુદેવમયં સર્વમ્' એ મુત્રને અહીં 'હું જ સર્વ કંઈ છું'
રીતે નિરૂપે છે. નવમો, દશમો અને અગિયારમો એ ત્રણ
અધ્યાયોમાં આ વાતનું પૂરેપૂરું સમર્થન છે. ને આપણે વિસ્તારથી
સાગળ જોઈશું.

આ વાંગીને સાધક ન મોહાય કે ન ભ્રમમાં પડે ! સાધક-
 શિષ્યની શ્રદ્ધાને આકર્ષવાની એક સમર્થ સદ્ગુરુની આ એક અજોડ
 કળા છે. એ તો આપણે જોઈ જ ગયા છીએ કે અર્જુન માટે
 જ્ઞાન પછી શ્રદ્ધા નહિ, પણ શ્રદ્ધા પછી જ્ઞાન સહેલું હતું. કર્મ-
 કૌશલ્ય પછી ભક્તિ નહિ પણ ભક્તિ પછી કર્મકૌશલ્ય સહેલું હતું.
 હમેશાં ભક્તહૃદયમાં વીરતાનો ખપ પડે, માથું મેલી કામ કરવાનો
 ખપ પડે, એ બધા ગુણો અર્જુનમાં હતા. નડતર માત્ર મનની
 ચંચળતાનું હતું અને તે ચંચળતા, શ્રદ્ધા અને એકાગ્રતાથી ખપ
 એમાં નવાઈ નહોતી. એવી શ્રદ્ધા એને શ્રીકૃષ્ણ પર જ હતી એટલે
 એ શ્રદ્ધા અને એકાગ્રતાને પોતા પરત્વે કેંદ્રિત કરવાને માટે જેમ
 પોતાને 'અંતરાત્મ-સ્વરૂપ' તરીકે ઓળખાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેમ
 હવે 'પરમાત્મ સ્વરૂપ' તરીકે ઓળખાવવાનો પ્રયત્ન કરશે. જગતનું
 સર્વ જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન 'પોતાને' જાણવાથી જાણાઈ જશે, એમ
 બતાવવા ખાતર આખા જગતના પોતે જ એક માત્ર સ્વામી છે એમ
 શ્રીકૃષ્ણ ગુરુદેવ બોલશે, અને તેનો અર્થ એટલો જ કે જડ-ચેતનનો
 ભેદ તો જીવ એકને જાણે એટલે આપોઆપ જાણાઈ જ જાય છે,
 અને તે એક રૂપ આજે તો અર્જુન સામે શ્રીકૃષ્ણ જ હતા.
 એટલે ગીતાકાર એ જ પાત્રને પરમાત્મા તરીકે બતાવશે. એમને
 અર્જુનને યુદ્ધ તરફ પ્રેરી જવો છે, બચાંકરતા અને છેવટે પ્રેમ
 તરફ પ્રેરી જવો છે એટલે અદ્ભુત સ્વરૂપ પણ બતાવશે. અર્જુનને
 દેશાણે દુર્યોધન હોત તો યુદ્ધ નિવૃત્તિનો જ માર્ગ શ્રીકૃષ્ણ જ બતાવત,
 કારણ કે એને પક્ષે આ યુદ્ધ અધર્મ જ હતું. વળી એના કરતાં
 દેશ જીતો સાધક હોત તો કેંઈ ત્રીજું જ બતાવત, પણ એ ત્રણે
 જીતીજીતી ક્રિયાની દોરવાણી પાછળ પણ સિદ્ધાંત તો એક જ છે.
 એટલે સાધક તો એ રીતે જ સમજે કે શ્રીકૃષ્ણરૂપ પોતામાં
 જોડેલો અંતરાત્મા પોતાની દિવ્ય વિભૂતિ વિજ્ઞાસુ મનને બતાવે
 છે. અને ગૂંજવળુ નખતે પોતા માટે કયો માર્ગ કસ્યાણુ કરે છે,

તે સુઝાડી દે છે. શું એ વાત ખરી નથી કે જેવી આંખ, તેવું જ સઘળું દેખાય ? તો પછી એ વાતને આમ જ શા સારુ ન ધટાવી શકાય કે અર્જુનને મન શ્રીકૃષ્ણ એક જ અદ્વેય પાત્ર હોય તો એની આંખે એ પરમાત્મા જ છે ! સામેનું દશ્ય ઠેવું છે એ તો દ્રષ્ટા પર જ આધાર રાખે છે. અને જો દ્રષ્ટાની આંખે દેખાતું દશ્ય 'પરમાત્મા' છે તો એ એને માટે પરમાત્મા જ છે. શ્રીકૃષ્ણ તો એક યોગી ચૈતન્યવંતી વ્યક્તિ છે પણ જડ ખોખું હોય તોય શું ? અર્જુનની આંખે જે જોશે એને શ્રીકૃષ્ણ અંતરાત્મા, પરમાત્મા અને જગતનું સર્વસ્વ દેખાશે જ. અને એક શિષ્ય પણ પોતાના ગુરુ તરફ એ ભાવે જોશે તો એ ગુરુમાં પણ એને ઉપલું સર્વસ્વ દેખાશે જ, પછી ભલે ગુરુએ પોતે એ ભૂમિકા પ્રાપ્ત કરી હોય કે ન કરી હોય એ જુદી વાત છે. શ્રદ્ધાનો મહિમા એટલો બધો ગૌરવવાળો છે કે જે અનુભવે જ સમજાય. પણ શ્રીકૃષ્ણના શબ્દોનું અનુકરણ કોઈ ગુરુ કરે તે પહેલાં પોતાની ભૂમિકાનો સો વાર વિચાર કરે. પરંતુ કોઈ શિષ્ય અર્જુનના શિષ્યપદનું અનુકરણ કરે તો તેમાં કોઈ વાંધો નથી, એટલું જ આપણે આ ઉપોદ્ધાતમા કહેવા માગીએ છીએ. આટલું કહ્યા પછી આ અધ્યાયમાં વિદ્વાનું જે ચરમ અને ઉત્તમ રહસ્ય શ્રીકૃષ્ણ મુખે ઉમળકાપૂર્વક કહેવાયું છે, તે જોઈએ.

નવમોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય નવમે

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ ।

શ્વં તુ તે ગુહ્યતમં પ્રવક્ષ્યામ્યનસૂયાં
જ્ઞાનં વિજ્ઞાનસદ્ધિતં યજ્ઞાત્વા મોક્ષ્યસેઽ
રાજચિન્તા રાજગુણં પવિત્રમિદમુત્તમમ્ ।
પ્રત્યક્ષાવગમં ધર્મ્યં સુસુચં કર્તુમવ્યયમ્ ॥
અથ્રદ્ધાનાઃ પુરુષા ધર્મસ્યાસ્ય પરંતપ ।
અપ્રાપ્ય માં નિવર્તન્તે મૃત્યુસંસારવર્તમ્નિ ॥

શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા :—

પરં ગૃહ દૃઢં આ તો, ઇષ્ટીકીન તને, ખરે !
વિજ્ઞાનયુક્ત ને જ્ઞાન, જાણી છૂટે અશુભથી.
વિજ્ઞાને ગુણનો રાજ, છે આ પવિત્ર ઉત્તમ;
પ્રત્યક્ષ ગમ્ય ને ધર્મ્ય, આગર્યે રહેતું અક્ષય.
આ ધર્મના અથ્રદ્ધાણુ, ને પુરુષો પરંતપ !
મને પામ્યા વિના તે તો, મૃત્યુ સંસારમાં બમે.

તું અશુભા નિદોષો છો, માટે તને અનુભવવાળું પરંગૃહ
આપીય, ને જાણીને તું અશુભથી-અકલ્યાણકર કર્મથી ભરી નર્ક
જ્ઞાન, વિદ્યાઓમાં રાજ સમું છે તેમ ગૃહ વસ્તુઓમાં પણ રાજ નેહું
જો પવિત્ર છે, ઉત્તમ છે, પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં આવે તેનું ધાર્મિક

હે પરંતપ ! આ ધર્મને વિષે જેમને શ્રદ્ધા નથી, તેઓ મને ન પામતાં મૃત્યુવાળા સંસારમાર્ગમાં ભળ્યા કરે છે.

નોંધ:—

‘અનભય’ વિશેષણ અર્જુનને હેતુપૂર્વક લગાડવામાં આવ્યું છે. જે દેવીલો, ધર્મીઓ અમર હિંદુ જોનારો શિષ્ય કે સાધક હોય તેને ગુપ્ત જ્ઞાન પચતું નથી. એ મનુષ્ય સ્વભાવ છે કે જ્યાં કાયદો વધુ દેખાય, અને ચોખ્ખો કાયદો દેખાય ત્યાં જટ દોડે, તેમ અર્જુન શિષ્યને આશ્ચર્યે તેવાં એ ગુપ્ત જ્ઞાનનાં વિશેષણો છે. અને વાત છે પણ તેમ જ. આધ્યાત્મિક જ્ઞાન એ વિજ્ઞાનોનો અને રહસ્ય માત્રનો રાગ જ છે. વળી પવિત્ર પણ છે. સર્વોત્તમ પણ છે. આધ્યાત્મિક જ્ઞાન દરતા પવિત્રપણા કે ઉત્તમપણામાં કોઈ ચડિયાતું નથી જ. આધ્યાત્મિક જ્ઞાન એ એક એવું રોકડિયું ધાર્મિક ધન છે કે જેમાં પરભોક્તો ઉધારી વાપદો છે જ નહિ. જે કાણે અને જેટલું જે સાધક ઓળખે, તેટલું તેનું ફળ પ્રત્યક્ષ દેખાય. દા. ત. અક્રોધ એ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન છે તો એનું ફળ પણ પ્રત્યક્ષ જીવનમાં દેખાય જ છે. વળી આચરવામાં સહેલું અને મુખેથી (તે) આચરી શકાય તેવું છે, અને આધ્યા પછી એ નષ્ટ પણ થતું જ નથી. માત્ર શ્રદ્ધા પૂરેપૂરી અખંડ જળવાઈ રહેવી જોઈએ.

મતલબ કે પૂરેપૂરી શ્રદ્ધા ન હોય તો જે અનુભવી જ્ઞાનની ગૂઢ વાત અર્જુન પાસે શ્રીકૃષ્ણ મુખે કહેવાય છે, તેનો અર્થને બદલે અનર્થ થઈને પ્રભુપ્રાપ્તિ કે આત્મપ્રાપ્તિ તો દૂર રહી, પરંતુ વારંવાર મૃત્યુ પામવું પડે તેવી સંસારી દશા થાય. આવી ભયંકર ચેતવણી જેમ અર્જુનને પક્ષે ઉપયોગી છે, તેમ વાચકને પક્ષે પણ ઉપયોગી જ છે. અદોષદર્શિ એટલે હિંદુ શોધક દર્શિને દૂર રાખી ગુણુગ્રાહી-ત્રેમાળ પૂજ્ય દર્શિ. કેવળ શ્રદ્ધાળુપણે

મયાધ્યક્ષેણ પ્રકૃતિઃ સ્વયતે સચરાચરમ્ ।
હેતુનાનેન કૌન્તેય જગદ્ ચિપરિવર્તતે ॥ ૧

કલ્પક્ષમે બધાં બૂનેા મારી પ્રકૃતિમાં જતાં;
કલ્પના આદિમાં પાછાં સર્જું કૌંતેય ! તેમને.
નિજ પ્રકૃતિ આધારે, જન્માવું હું ફરી ફરી;
પ્રકૃતિ વશ આ આખો ભૂતસંઘ પરાધીન.
ધનંજય ! મને તોય તે કર્મ બાંધતાં નથી,
તે કર્મોમાં અનાસક્ત, ઉદારીન સમેા રહું.
પ્રકૃતિ મારી સત્તાથી સર્જે છે સચરાચર;
એ કારણે જ કૌંતેય ! રહે છે ફરતું જગત. (

(હે કુંતીના પુત્ર) કૌંતેય ! કલ્પના અંતકાળમાં બધાં ભેતો (ચક્રુથી દેખાતાં નથી, પણ મેં અગાઉ કહેલી તે) મારી પ્રકૃતિમાં લય
છે, અને ફરીને કલ્પના પ્રારંભમાં તેમને હું પેદા કરું છું.

(પણ વળી હું પેદા કરું છું, એના અર્થ શ્રીકૃષ્ણ પેદા કરે છે,
રખે માની લેતો । હું એટલે અહીં પરાઅપરા પ્રકૃતિનો સ્વામી સમજાવું.
પણ તે સુધ્ધાં) નિજ પ્રકૃતિને આધારે (ઉપર કહ્યા પ્રમાણે) સરજું.
(કેમકે જેમનું હું સર્જન કરું છું તે) આ આખો ભૂતસમૂહ પ્ર
વશ હોવાને લીધે (જન્મવાની મરવાની ઇચ્છા હોય કે ન હોય તે
પરાધીન છે.

(અહીં તને સંકા યશે કે તો તો પણ તમે પ્રપંચમાં પડી
અથવા તમે જેવો કહો છો તેવો તે આત્મા સૃષ્ટિકર્મના બંધનમાં પડી
પણ તારી સંકા અસ્થાને છે. ને, સમુદ્રનાં પાણી ઉપર ગમે તેવા પર
ધાય તેથી થું સમદ્રને દુઃખ પાવ્ય છે. ના, કારણે કે તે પોતાના ગં
પણાથી ચલિત થતો નથી. તેમ) - હે ધનંજય ! તે કર્મો મને બંધ
યતાં નથી, કેમકે હું ઉદારીનની પેઠે તે કર્મોમાં આસક્તિ રહિત રહું.
(આવી રીતે જે જીવ રહી શકે તે કર્મોથી કદી બંધાતો નથી.)

(તને તું તો સ્વપ્ન જ સમજી શકે છે) આ જગત યાત્રામાંની જન્મ ફરી જન્મ' છે તેનું કારણ એ છે કે મારા અવસ્થાપણા નીચે પ્રકૃતિ સ્થાવર જન્મનું ચુકિતો પ્રસવ કરે છે.

નોંધ:—

વૈદિકદૃષ્ટિએ ત્રિગુણાત્મક માયા, સાંખ્યદૃષ્ટિએ ત્રિગુણી સામ્યાવરણરૂપ પ્રકૃતિ, ગીતા દૃષ્ટિએ આત્માની પરાઅપરા એ પ્રકૃતિ અને જૈનદૃષ્ટિએ કર્મસંઘી કવચે લીધે આ વિશ્વની યદમાળા ગાયે છે.

શ્રી જાનેશ્વરજી મહારાજ વેદાંતની પરિભાષા પ્રમાણે કહે છે:—
“ દુષ્પનાનો અંત આવે કે પ્રાંસારનો લાપ જ છે. દુષ્પના અમી કે પ્રાંસાર અમી. બાકી વસ્તુનઃ પ્રાંસાર છે જ નહિ. ” ત્યાં જૈનદૃષ્ટિ એમ કહે છે કે ત્યાં રાગ છે ત્યાં જ દ્વેષ છે અને રાગદ્વેષની જોડીથી સંસાર છે. રાગદ્વેષ અ્યાં કે સંસાર ટળી ગયો. રાગદ્વેષ આવ્યાં કે સંસાર આવ્યો.

દિશંજર આચાર્યો પણ એજ સમર્થન કરે છે. ત્યાં ક્યાપનો ગોશ, ત્યાં જ મુક્તિ.

જન્મ મરણના ચૂકમાં પ્રકૃતિવશપણું છે, તેથી જ અનિચ્છાએ પણ સંસાર ખેડ્યો પડે છે. જૈનદૃષ્ટિએ કર્મસંઘીપણું છે ત્યાં લગી અનિચ્છાએ પણ સંસાર ખેડ્યો પડે છે. અને કર્મસંઘીપણું ટાળવાનો સર્વોત્તમ ધર્માજ અનાસક્તિ છે. એવી અનાસક્તિ આવવી એ ધણા યુગના અભ્યાસ, વૈરાગ્ય અને સત્પુરુષો તથા પ્રણુની દયા ઉપર આધાર રાખે છે, એ આપણે જોઈ ગયા છીએ. અર્થે પણ એ જ નિરૂપણ છે.

આત્માની સત્તા વિના એકલી પ્રકૃતિ કશું જ ન કરી શકે, એ

પણ યાદ રાખવા જેવું છે. કારણ કે આત્માની રાત્રા પ્રકૃતિમાંથી
ગર્ભ એટલે તો એ જટલ જોણું જાની ગયું. તે શું કરી શકે? તે જ
રીતે વળી પ્રકૃતિ ન હોય તો એવું જીવન્ય પણ કોઈ સંસાર ગણાવી
શકે? આથી જોને સાંખ્ય પરિભાષા પ્રમાણે ત્રણ સુષો જે જેન પરિભાષા
પ્રમાણે સેશ્યાઓ કહેવામાં આવે છે તે જીનાના વચન પ્રમાણે પણ
પ્રકૃતિ અને અપરા પ્રકૃતિનો દિવ્ય સંમત-સંગમ જ છે. પણ છતાં
દેહધારી જીવમાત્રમાં જીડે જીડે એક શુદ્ધ આત્મ જીવન્યનો સૂર્ય જળ-
દળી રહ્યો જ છે. તે આવશ્યકે આવવા છતાં જરાય ઝંખો પડતો
નથી. થર જમવા છતાંય સોપાતો નથી. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે, એ સ્વરૂપ
તે જ 'હું છું' એમ દે અર્થુન! તું જાણી લે અને એ સ્વરૂપને
જોળખીને-અમાઈ જ. પછી કર્મલેપ કશે જ નહિ લાગે અને
અંતે મોક્ષ પામીશ. સાધકે પણ તે જ સ્વરૂપની ઝંખના કરી અંતે
મોક્ષ મેળવી લેવાનો છે.

હવે આ સ્વરૂપની આડો ને પડદો છે અને નેથી અજ્ઞાનીઓ
એ પરં સ્વરૂપ નથી જોળખી શકના, તે વિશે કહે છે:-

અવજાનન્તિ માં મૂઢા માનુર્ષો તત્તુમાશ્રિતમ્ ।

પરં ભાવમજાનન્તો મમ ભૂતમદેશ્વરમ્ ॥ ૧૧ ॥

મોઘાશા મોઘકર્માણો મોઘજ્ઞાના વિચેતસઃ ।

રાક્ષસીમાસુરીઃ ચૈવ પ્રકૃતિ મોહિનોઃ શ્રિતા ॥ ૧૨ ॥

ભૂત મદેશ્વરી મારો પરંભાવ ન જાણના

મૂઢો, મનુષ્ય દેહે હું રહ્યો એને ઉવેખતા. (૧૧)

વૃથાવાંચ્છુ, વૃથાકર્મી, વૃથાજ્ઞાની, અજ્ઞ સે;

મોહ પ્રકૃતિને ચોંટ્યાં, રાક્ષસી તેમ આસુરી. (૧૨)

(વદાલા કારત!) ભૂતમાત્રના મદેશ્વરરૂપ મારા પરં ભાવને નથી

રહેલા (એવા) મને ઉવેખી નાખે છે, મારી અવગણના કરે છે, મારી ઉપેક્ષા કરે છે. (નવાઇની વાત તો લે. આમ ખરી વસ્તુની અવજ્ઞા કરવી અને પાછી નિત્ય સુખની અભિલાષા રાખવી એ બ્રમ્યનો મેળ જ ક્યાં મળે ? એટલે) એમની આશા અફળ જાય છે. એમનાં કામં અર્થં વગરનાં બને છે. એમનું જ્ઞાન મિથ્યા જ્ઞાન નીવડે છે. (તેને લીધે) તેવા અબુદ્ધ હોકા મોહમાં રાખનારી રાક્ષસી કે આસુરી પ્રકૃતિનો જ આશ્રય લઇને રહેલા દેખાય છે.

નોંધ:—

આ બન્ને શ્લોકોનો અર્થ આવે છે: ભૂતમાત્રમાં જે કંઈ તેજ છે, તે તેજના પરમપુંજ અને તદ્દન નિર્લેપ એવા (અગાઉ કહેવાઈ ગયેલા) પરમાત્મભાવને જે ઓળખે છે, તે જ પોતામાં—એટલે કે મનુષ્યની કાયામાં રહેલા હું સ્વરૂપ—અંતર્યામી—અંતરાત્માને ઓળખી શકે છે. (અહીં મનુષ્યની કાયા એટલા સારુ લીધી કે તે કાયાનું બંધારણ જ એવું છે કે જોમાં મોઢે લઈ જઈ શકે તેવાં સૂક્ષ્મ અને સ્પૃશ્ય સાધનો સહેજે રહે છે. એટલે જોણે પરમાત્મ-ભાવ ન પરખ્યો, તે તો મનુષ્યમાં રહેલા અંતર્યામીની ઉપેક્ષા કરે એ દેખીતું છે. અને આત્માની ઉપેક્ષા કરે છતાં કર્મ, વિદ્યા અને આશા વિના તો એનાથી રહેવાય નહિ, કારણ કે હસ્તી, જ્ઞાન અને આનંદ એ આત્માનો મૂળ સ્વભાવ છે. પણ તે મૂર્ખાઓ જે કર્મ કરે તે નિષ્ફળ જાય, જે વિદ્યા શીખે તે વિદ્વરૂપ થાય, જે આશા સેવે તે કાં તો પડેલેથી જ અર્થ વગરની હોય અને કાં તો છેવટે અફળ જાય. એટલે એનું મન ભ્રમિત થાય અને પછી મોહ પમાડનારી રાક્ષસી અથવા આસુરી પ્રકૃતિને વળગીને ચોટી જાય.

આ આખો કાવડો આમ છે. એટલે મોહથી છૂટનારે સૌથી પ્રથમ પરંભાવને લક્ષ્યમાં રાખી, મનુષ્યકાયામાં રહેલા ચૈતન્યની (જનસેવા તે પ્રભુની સેવા—એમ ગણીને) સેવા કરવી ધટે. તો જ તેની આનંદની આશા ઠગારી ન નીવડતાં સફળ થાય, ક્રિયા પણ

જ્ઞાનયદ્વેન આત્મયગ્ને યજન્તો ગામૃતામસતા ।
 વૃક્ત્યેન વૃશક્ત્યેન મહુભાં વિશ્વમોમુક્તમ્ ॥ ૧૨ ॥

એક મિત્તે મહાત્મા તેા દેવી પ્રકૃતિમાં રહ્યા;
 પાર્થ ! બન્ને મને નાણી, બૂતનો આદિ અક્ષયી. (૧૩)

નિરંતર ગુણો ગાના, યતનવંતા, દૃઢમતી;
 ને મને ભક્તિથી વંદી, નિત્ય યોગી ઉપાસતા. (૧૪)

ને જ્ઞાનયજ્ઞથી બીજન થઈ સેવે બહુ રીતે;
 અર્દ્રતે દૈત્યે દે, બહુ રૂપે રહ્યા મને. (૧૫)

પરંતુ હે પાર્થ ! ભૂતનો આદિ (એટલે કે પોતે અનાદિ) અ
 અવિનાશી એવા મને (અંતરાત્માને) નાણીને દેવી પ્રકૃતિમાં રહ્યા થ
 મહાત્માઓ તેા અનન્ય ચિત્તથી (એકનિષ્ઠાથી મને) મને છે.

હમેશાં (મારામાં ભેડાયેલા) નિત્યયોગીઓ નિરંતર મારું કીર્ત

કરે છે. દૃઢ વ્રતો ધારણ કરીને ખૂબ મથે છે અને ભક્તિપૂર્વક નમન કરતા થઈ મને હપાસે છે.

વળી ખીબ જ્ઞાનયજ્ઞથી ભજીને અદ્વૈતરૂપે, દ્વૈતરૂપે અને (કાઈ) બહુરૂપે (એમ બહુપ્રકારે) રહેલા મને (મારા સ્વરૂપને) હપાસે છે.

નોંધ:—

હિપરના ત્રણે શ્લોકમાંનો ભાવ આ પ્રમાણે છે : જે પરમાત્મા બળી લક્ષ્ય રાખે છે, એની પ્રકૃતિમાં દિવ્યતા આપોઆપ ઊતરે છે. એવા મહાત્માઓ અનાદિ અનંત એવા આત્માને અનન્યભાવે ભજી શકે છે. અથવા તો જે દેવી પ્રકૃતિના સાર્વત્રિક સદ્ગુણોનું સેવન કરે છે એને પ્રભુ તરફનું લક્ષ્ય આપોઆપ પ્રગટે છે.

પ્રભુપ્રાપ્તિના ત્રણ માર્ગ:—

(૧) કર્મયોગ, (૨) જ્ઞાનયોગ અને (૩) ભક્તિયોગ. પણ અહીં એ બતાવ્યું છે કે એ ત્રણે માર્ગોનો સમન્વય હોવો જોઈએ.

કર્મયોગીમાં ભક્તિ દ્રવ્યથી અને ભાવથી એટલે કે જોલવામાં અને સાથે સાથે દૃઢ વ્રતો ધારણ કરવામાં પણ ભક્તિ હોવી જોઈએ. જૈનસૂત્રોમાં વ્રતો આરાધતાં પહેલાં તીર્થકરાદિનું સ્વપન આવે જ છે.

એ જ રીતે જ્ઞાનયોગીને પણ ભક્તિ અને કર્તવ્ય બન્ને ત્રાજવાં સામે રહેવાં જોઈએ, નહિ તો એ શુદ્ધ જ્ઞાની થઈ જાય.

એ જ રીતે ભક્તને જ્ઞાન અને કર્મયોગ બન્ને સિદ્ધ હોવાં જોઈએ.

ખીજી વાત એ કે પરમાત્મા એક છે, બે છે, અને અનેક પણ છે. જે રીતે ભજો તે બધું સાચું છે, આવું જ્ઞાની બળી શકે છે. આમ દેવી રીતે બે તેનો વિચાર કરીએ:—

(૧) અનાદિ, અનંત અને સર્વાત્મ મહેશ્વરભાવ એ પરં
આત્મભાવ અથવા જ્ઞાન તો એક જ છે. એટલે જ્ઞાનભાવે આત્મા
એક છે.

(૨) જીવભાવ એટલે આત્માની આસક્તિજન્ય દશા અને
છતાં ઉપલી નિર્લેપ દશાનું એ પડદા પાછળ રચાયેલાં છે માટે એ
રીતે આત્મા એ છે.

(૩) જીવભાવને લીધે જુદાંજુદાં શરીરો ધારણ કરેલા જીવો
સંસારમાં દેખાય છે, તે દષ્ટિએ આત્મા અનેક છે.

આ રીતે જોનાર સમજી જ શકે છે કે પાપીનો તિરસ્કાર કરવો
એ આત્માનો ધિક્કાર કરવા જરાબર છે, એટલે તે પાપીના પાપને
ધિક્કારે છે, પણ પાપીને ધિક્કારતો નથી. એ આપણે અગાઉ કહી જ
ગયા છીએ. આયું કરનાર માણસ નમ્ર અને પ્રેમી બનીને તે પાપીની
શ્રદ્ધા પોતા તરફ વાળે છે તથા એને પુણ્યશાળી બનાવીને જગકલ્યાણ
સાધે છે. આત્મકલ્યાણ તો તે સાધે જ છે. આથી એના જીવનમાં
સત્કર્મો હોય છે, સદૃજ જ્ઞાન હોય છે, અને ભક્તિ પણ હોય છે જ.

હવે આત્માનું સ્વરૂપ અગર તો શ્રીકૃષ્ણજી પોતે વિશ્વમુખી કર્ષ
દષ્ટિએ અને કેવી રીતે છે તેનો આકાર સમજાવે છે:—

અહં કતુરહં ચક્ષુઃ સ્વધાદનહમોપધમ્ ।

મંત્રોઽહમહમેવાજ્યમહમગ્નિરહં હુતમ્ ॥ ૧૬ ॥

પિતાહમસ્ય જગતો માતા ધાતા પિતામહઃ ।

વેદ્યં પવિત્રમોંકારઃ ક્રક્ષુસામયજુરેવ ચx ॥ ૧૭ ॥

શ્રીત, યજ્ઞ તથા સ્માર્ત, યજ્ઞ હું, યજ્ઞ દ્રવ્ય હું;

સ્વધા હું, અગ્નિ હું, મંત્ર હું, ઔષધ હું આહુતિ. (૧૬)

x વેદ્યં પવિત્રમોંકારોઽથર્વ ક્રક્ષુ સામ વે યજ્ઞઃ (પાઠાં)

નેટલી સત્યતા કે સાત્ત્વિકતા એ તેટલી કદર તો છે જ. તેઓ એ સાધનની છેક ઉપેક્ષા કરતા નથી, તેમ એ સાધનને જ જગોતી જેમ વળગી રહેવાનું કહેતા નથી. મનલગ્ન કે દ્રવ્યયજ્ઞો, એમને ક્ષમ્ય જ છે. પણ અહીં એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ગીતાના યજ્ઞમાં શ્રી અથવા ખીજાં તેવાં દ્રવ્યો હોય છે. જો કે અગાઉ એ તો વિચારાઈ જ ગયું છે કે દ્રવ્યયજ્ઞમાં પણ ઇદ્રિયસંગમાદિ યજ્ઞો જ મુખ્ય છે. એટલે પશુયજ્ઞ કરે છે, તેમને તો ગીતાનો લગારે ટેકો નથી, બ્રહ્મો વિરોધ જ છે. એ હવે ફરીફરીને કહેવાની જરૂર જ નથી.

પવિત્રમાં પવિત્ર બ્રહ્મવા લાયક કોઈ ચીજ હોય તો તે કેવળ આત્મા જ છે એ ખીના પણ ઉપર કહેવાઈ ગઈ.

પાહાંતરમાં ચાર વેદો છે અને મૂળમાં ત્રણ વેદો છે, એટલે જો પાહાંતરવાળા પ્રતિ મૂળ કરતાં પહેલાંની હોય તો પાછળથી કોઈ ગીતા-સંશોધકે અથર્વવેદ કાઢી નાખ્યો હોવો જોઈએ. કારણ ત્રણવેદોનો જ ખરો મહિમા છે. અથર્વવેદમાં તો જાદુઈ અભિયાં મંત્રો જ ખૂબ આવે છે. અને જો પાહાંતરવાળા પ્રતિ મૂળ કરતાં અર્વાચીન હોય તો અથર્વવેદની ઉત્પત્તિ છેક જ છેલ્લા કાળમાં ચર્ચે લોવી જોઈએ. ગમે તેમ હો ! પણ ગીતાકારને ત્રણ વેદો જ વધુ માન્ય છે એ તો આ જ અધ્યાયમાં હવે આવનાર વીસમા શ્લોક પરથી સહેજે સમજાશે.

ગતિર્મર્તા પ્રભુઃ સાક્ષી નિવાસઃ શરણં સુહૃત્ ॥
 પ્રભવઃ પ્રલયઃ સ્થાનં નિધાનં વીજમવ્યયમ્ ॥ ૧૮ ॥
 તપામ્યદમહં વર્ષે નિશ્વહ્નામ્યુત્સૂજામિ ચ ।
 અમૃતં ચૈવ મૃત્યુશ્ચ સદસજ્ઞાદમર્જુન ॥ ૧૯ ॥

ગતિ, સ્વામી, પ્રભુ, સાક્ષી, નિવાસ, શરણું, સખા;
 ઉત્પત્તિ, પ્રસવસ્થાન, નિધાન, ખીજ અવ્યયી.

ત્રિવેદી જે સોમપા પાપમુક્ત,
પૂજી મને સ્વર્ગ યાગે હું પાસે;
પામી તેઓ પુણ્ય સુરેન્દ્રલોક,
દેવો દેરા ભોગવે દિવ્યભોગ. (૨૦)

તે વિશાળા ભોગવી સ્વર્ગલોક,
મૃત્યુલોકે પેસતા પુણ્યનાશે;
વેદોદેરા ધર્મમાં જોમ રાચ્યા,
તે ભોગેન્દ્રુ 'આવન્ત'ને જ પામે. (૨૧)

હે પરંતપ ! ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ અને સામવેદ એ ત્રણ વેદનાં કર્મ કરનારા ત્રિવેદી સોમ રસ પીનારા, પાપમુક્ત થયેલા તેઓ યજ્ઞ દ્વારા મને પૂજીને (મારી પાસે) સ્વર્ગને માગે છે. જ્યારે તેઓ પવિત્ર એવા દેવલોકને પામીને સ્વર્ગમાં (દેવાના) દિવ્ય ભોગો ભોગવે છે. (પણ હે પાપ ! આત્મપ્રાપ્તિના સુખ આગળ એ સુખ કેટલું બધું ટુચ્છ છે ! અને એવા ક્ષણિક સુખનું છેવટનું પરિણામ શું ? હું જાણું છું ? સાંભળ કહું :) તેઓ હવે કહેલા તે વિશાળ સ્વર્ગલોકને ભોગવીને પણ પુણ્ય ગૂટે કે ટુટત પાછા મૃત્યુલોકમાં પ્રવેશ કરે છે. (આમ બિચારા) વેદનથીના ધર્મમાં રાચેલા તેઓ, ભોગના વાંચ્છકો (રહે-ત્યાં લગી) જરૂં અને આવડું (એ રીતે ભવના દેરા) ક્યાં કરે છે.

નોંધ:—

વૈદિક કર્મકાંડોમાં પણ પવિત્રતા તો જોઈએ જ. અગાઉના કાળમાં યાજ્ઞિક અને વૈદિક કર્મકાંડોમાંલોકો બહુ રાચેલા રહેતા, તે કાળની આ વાત છે. તેઓ સોમ વેલાનો રસ પીતા, આપણે એ સોમરસનો અર્થ બ્રહ્મચર્યરસ જ લઈશું તો ઘટશે. કારણ કે જ્યાં જ્યાં શ્રુતિઓમાં સોમરસનું વર્ણન આવે છે ત્યાં “અમુક જ એ રસ પીને પચાવી શકતા ” એમ અનેક રીતે ગૂઢ મદિમા ગવાયો છે. છેવટે ઘણીવાર અગાઉ કહેવાઈ ગયો તે જ આ બે શ્લોકોનો સાર

કે ૬ " જે પવિત્રતા અને શ્રદ્ધાથી પ્રભુને સીધા મળી શકાય, તે પવિત્રતા અને શ્રદ્ધાનો ઉપયોગ જો વૈદિક કર્મકાંડો દ્વારા સ્વર્ગયાત્રના કરવામાં કરવાનો હોય, તો તેમાં વૈદિક કર્મકાંડોની જરૂર જ રી છે ? કારણ કે સ્વર્ગનું ફળ પણ પુણ્ય થઈ જ મળવાનું છે અને પાપની શુદ્ધિ વિના પુણ્યપ્રાપ્તિ નથી, તો પાપશુદ્ધિ કરીને પુણ્યલોકના ભોગને માગવા કે તેવા ભોગોની હમ્મજ રાખી કર્મકાંડો કરવાં તે કરતાં પાપ દૂર કરી આત્મવિશુદ્ધિથી સીધો પ્રભુપ્રાપ્તિનો માર્ગ પ્રદર્શ કરવો તે જ શું ખોટું ? દેવભોગો પણ પ્રભુની કૃપાથી જ મળે છે તો એવા નાશવંત ભોગોને યાચવા તેના કરતાં પ્રભુ-પ્રાપ્તિના કામગી સુખને જ કેમ ન હમ્મજવું ? "

કદાચ અહીં પ્રશ્ન થશે, આત્માના ભગ્નનારને પણ ખાલુ-પીલુ અને શુદ્ધ વ્યવહારને લગતાં સાધનો તો જોઈએ જ ને ? તે માટે શું હમ્મજા ન રાખવી ? શ્રીકૃષ્ણજી કહે છે : 'લાલસા ન રાખવી, માત્ર ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાત રાખવી.' એવી જરૂરિયાતો ધર્મને ઓડ્યા વિના સહેજે મળી જ રહે છે. તે વિશે હવે તેઓ પોતે જ કહે છે:—

અનન્યાશ્ચિન્તયન્તો માં યે જનાઃ પર્યુપાસતે ।*

તેષાં નિત્યાભિયુક્તાનાં યોગક્ષમં વદામ્યહમ્ ॥ ૨૨ ॥

ચેષ્યન્યદેવતાભક્તા યજન્તે ધ્વજ્ઞયાન્વિતાઃ ।

તેઽપિ મામેવ ક્ષાન્તેય યજન્ત્યવિધિપૂર્વકમ્* ॥ ૨૩ ॥

કારણ કે:—

અહં હિ સર્વયજ્ઞાનાં ભોક્તા ચ પ્રમુરેચ ચ ।

ન તુ મામભિજાનન્તિ તત્ત્વેનાતદ્વ્યવન્તિ તે ॥ ૨૪ ॥

× (અનન્યાશ્ચ વિદ્વા માં—પાર્થાં)

* (યજન્તે વિધિપૂર્વકમ્ । પાર્થાં)

યાન્તિ દેવવ્રતા દેવાન પિતૃન્યાન્તિ પિતૃવ્રતાઃ ।

ભૂતાન્તિ યાન્તિ ભૂતેઽવ્યા યાન્તિ મદ્યાજિનોઽપિ મામ ॥૨॥

મને અનન્ય ભાવે જે, જનો ચિંતવના બને;

તે નિત્ય યુક્ત ભક્તોનું યોગક્ષેમ વળા કરું. (૨૨)

શીખતય દેવભક્તો જે શ્રદ્ધાયુક્ત યને વળી;

તેય મને જ કોંતેય લાગે : અન્યપણેય જે. + (૨૩)

હું જ છું સર્વ યજ્ઞોતો, ભોક્તા વળી પ્રભુય હું;

ન જાણે તત્ત્વથી તેઓ, ને તેથી લપસી પડે. (૨૪)

દેવવ્રતથી થતા દેવો, પિત્રો પિતૃવ્રતી થતા;

જુતભક્તો થતા જુતો, ને મારા ભક્ત મદ્દૂપ. (૨૫)

મને જે લોકો અનન્ય ભાવે ચિંતવતા રહીને બાળ્યા કરે છે તેવા મારામાં નિત્ય પરાવાથેલા ભક્તોનું યોગક્ષેમ હું જ વળા છું છું. (સારાંશ કે એને જે વસ્તુ જોઈતી હોય તે સહજ નિમિત્તે મળી જાય છે અને એની જરૂરિયાતની ઓળખે કોઈ ચોરણ કે લઈ જવું નથી. એવું કુદરતી આદેશન એની આસપાસ હોય છે. એટલે આછવિઠા ખાતર ધર્મ છોડવો એ તો કેવળ મૂર્ખાઈ છે. પાર્થ ! માની લે કે ધનને ખાતર કદાચ કોઈ ભક્તે લક્ષ્મીજી નામનાં દેવોની ઉપાસના કરી અને જદું પ્રયત્ને, પવિત્રતાથી, તે પ્રકારની વિધિ આચરતાં, તે પ્રાપ્ત થઈ, તોય એ લક્ષ્મીજી મારાથી (વિધ્યથી) ક્યાં જુદાં છે ? કુખેર પણ મારા હાથ તળે જ છે. જો મારી દયા ન હોય તો, એટલે કે આત્માનું તેજ ન હોય તો, ઉપાસનાથી કશું જ વળવું નથી. એમ તો લક્ષ્મીની માળા સદુ ફેરવ્યા કરે. એમને શું મળવાનું ? બાહ્ય પદ્ધતિની પ્રાપ્તિ તો ફોતરાં જેવી અસાર છે. છતાંય મારું બીજ ન હોય તો ન ફો. તો પછી હું જે સર્વ કંઈ હાતાર સર્વોપરિ આત્મારૂપ છું તે મને જ હાં ન ભલે ? એટલે જ ફરીથી કહું છું તે યાદ રાખ.) બીજ પણ દેવના ભક્તો જે દેવોને શ્રદ્ધાળુ થઈને પૂજે છે, તેય (પરંપરાએ

* (અગ્નેઃ ને વિરાગી જે જનો મને ઉપાસતા);

+ કર્મકાંડ વડે યને. [પાદાં ૦]

તો) મને જ પૂછે છે, પણ (કુવાના દેહકાની જેમ કર્મકારિમાં પુરાઈને પૂછે છે) એને ખરી સમજણ જ નથી કે હું જ સર્વ સદાનો બોક્તા (કઈ રીતે તે આગળ કરી ગયા હું) અને પ્રભુ પણ હું જ છું. મને તેઓ તાત્વિક રીતે (સાચા સ્વરૂપે) ઓળખતા જ નથી તેથી તેઓ કામચાંગોની લાલચોમાં લપસી પડે છે.

દેવતાનું તત્ત્વ ધરનારા દેવગતિમાં ન્નય છે. પિતૃઓને પૂજનારા પિતૃલોકમાં ન્નય છે, બલના પુલકો બલગતિમાં ન્નય છે. પાવ અને પૂજનારા તો મારાસ્થ જ બની રહે છે. (આટલું જ્ઞાન જોમને થાય તેઓ દેવલોક, પિતૃલોક કે બલલોકને શા માટે યાચે ?)

નોંધ:—

આપણે ૨૨મા સ્લોકમાં જે પાકાંતર બોલ્યું, તેમાં 'વિરક્ત' પદ છે, તે એમ સૂચવે છે કે પ્રભુનું અનન્ય બાવે ચિંતન કરનારની સરસ ઓળખાણ એ કે તેઓ વૈરાગ્યમય હોય. જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિ એ ત્રણે એકબીજામાં ઓતપ્રાપ્ત હોય, ત્યારે પેટ, પહેરણ અને પથારીનો તોટો પડ્યો ક્યાંય નહોતો નથી. હા, એવા ભક્તયોગીની કસોટી તો જરૂર થાય છે જ, અને એ કસોટીમાં જોનારને એનું ગમે તેવું દુઃખ પણ પોતાની આંખ દેખાય, પરંતુ ભક્તયોગી તો એવી કસોટીના પ્રસંગમાં પણ મસ્ત જ હોય છે.

“ યોગક્ષેમ, પ્રભુ વદન કરે છે, માટે આપણે હાથ બેઠીને બેસી રહીએ અને માત્ર મુખેથી ભજન લલકારીએ કે બેઠા બેઠા રામ-દરિનો ન્નય કર્યા કરીએ,” એમ કાઈ માની લે તો અનર્થ થાય. યોગક્ષેમ પ્રભુ વદન કરે છે, એ તો ભક્તને દિલ્લસો માત્ર છે. જે અરેખરો યોગી ભક્ત છે, તે તો પોતાનો મુખ્ય આદર્શ જાળવી પ્રામાણિક જાતમહેનત, અરેખરો વિવેક અને પ્રેમમય-રસમય હૃદય અરાગર હૃદયે જ, અને એ જાતનું હૃદય લોકલેખમાં એવું સુંદર સ્થાન જમાવશે કે એવા ભક્તયોગીને પેટ, પહેરણ કે પથારીની ખામી નહિ

[illegible]

દેવના અણીએ તો પરંરતમ બાળ્યં નથી ઝીરે ૪૮ પીઠ
બોલો પાંડવે એ જામે તેયો દેસી ઉપાગનાની કોડમાં માણુપારી
અપૂરુ પદ અપાળીને દેવોડના કિંપાક કુળ રૂપ બોલો અરોડી
એવરે પરનાય છે.

તેનીમઝા શ્રેણિકના પાડાંનરમાં 'નિમિપૂર્વક' એવો પાડ છે, ત્યાં કર્મકાંડની નિમિ સેવી પડે છે અને મૂળમાં જ્યાં 'અનિમિપૂર્વક' પાડ છે, ત્યાં અજ્ઞાનપૂર્વક અથવા ક્ષેયશત્યપણે એવો અર્થ એવો પડે છે. સિપાર્શને રામન માની એની ગૂડામીમાં જરૂરડાવું તે કરતાં રામનને ઝોળખી તેની સમીપમાં બેસવું શું બોલું? પરંતુ જાન અજ્ઞાનની કસોટી પણ ત્યાં જ છે. અનંત કાળથી લાસ્ય અને ભયથી ટેવાયેલું મન તરત જ દેવોપાસના તરફ ખસડાય છે. પણ એને ખબર નથી કે દેવના યજ્ઞોનો મૂળ સ્વામી તો આત્મા જ છે. શ્રદ્ધાનું અલિ એને જ ચડે છે.

અહીં વૈદિક દષ્ટિએ ત્રણ ગતિ આપી છે :—

(૧) દેવલોક, (૨) પિતૃલોક અને (૩) ભૂતલોક. જૈનસૂત્રોમાં દેવગતિમાં ચાર જાત છે :

(૧) વૈમાનિક (દેવોમાં આ ઠાળી સર્વોત્કૃષ્ટ છે)

(૨) જ્યોતિષ (ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારાઓનાં નિમાનમાં રહેલા જ્યોતિર્મય દેવો, એ બીજી ઢાટીના દેવ છે).

(૩) શુવતપતિ (આ ઉપસા કરતાં દલકી કોટીના દેવો છે, અને તેથી પણ દલકી કોટીના ચોથા (૪) વાણુચંતર દેવો છે. આમાંના બે ઊર્ધ્વલોકમાં છે અને બે મૃત્યુલોકની નીચે છે. દલકા દેવો પાસે દલકા પ્રકારની શક્તિઓ હોય છે, પણ તે શક્તિઓ પવિત્ર પુરુષના ચરણ આગળ સાવ તુચ્છ છે. અહીં વૈદિક શાસ્ત્રોનો જૂતલોક તે જૂત-પ્રાણી નહિ પણ જૂતલોક તે પિશાચયોનિના દેવોનો લોક.*

એમની ઉપાસના કરનારાઓ એમને મેળવે છે, પણ તેથી જ તો એમને પણ એવું જ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. પિશાચને સાધનાર પિશાચ જ બની જાય છે. એ દેવકેન્દ્રો આપણા દેહમાં પણ છે. દૈવી અને આનુરી પ્રકૃતિમાં એનું વર્ણન શ્રીમૃધ્ણચંદ્ર આપશે જ. એટલે ટૂંકી અને ટૂંક વાત તો એ છે કે, આત્માની છાયા જ જો દિવ્ય દેવો કે મેશેડિયા દેવોમાં કામ કરતી હોય, તો એ પડછાયાને પડછાયા કરતાં મૂળ પુરુષને જ કાં ન પડડવો, ? જો જોને ખરા ભાવે જો તે તેવો જાને, એ વાત સ્પષ્ટ સમગ્રય તેવી જ છે.

દવે શ્રીમૃધ્ણચંદ્ર સ્મૃણ અને સુદમ દ્રવ્યે અને ભાવે સમર્પણ કરવાનો સિદ્ધાંત આપી, કર્મથી નિર્લેપ સદેવાની કળા અર્જુનને શીખવે છે. એમાંથી આપણને પણ નવું વિચારવાનું મળશે.

પત્રં પુરુષં ફલં તોયં ચો મે મક્ત્યા પ્રયચ્છતિ ।

• તદદદં મક્ત્યુપદ્ધતમશ્ચામિ પ્રયતાત્મનઃ ॥ ૨૬ ॥

ચત્કરોપિ યદશ્નાસિ ચક્ષુહોપિ યદાસિ ચત્ ।

ચક્ષુપસ્યસિ કૌન્તેય તત્કુરુધ્ય મદર્પણમ્ ॥ ૨૭ ॥

શુભાશુભફલૈરેવં મોક્ષસે કર્મવંધનૈઃ ।

સંન્યાસયોગયુક્તાત્મા વિમુક્તો મામુપૈવ્યસિ ॥ ૨૮ ॥

1. The first part of the document is a list of names and titles, including "The Hon. Mr. Justice" and "The Hon. Mr. Justice".

1. The first of these is the fact that the

(Faint handwritten notes at the bottom of the page)

[illegible]

$\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{x}} \right) = \frac{\partial L}{\partial x}$ (1)

[illegible]

(માટે જ તને કહું છું કે) તે કીર્તય । તું જો કામ કરે, જો ખાય, જો હોમે, જો આપે, જો તપ આચરે, તે બધું મને અપાઈ શકતો યઈ નહીં.

એમ કરવાથી પું સારાનરસાં (શુભાશુભ) કંઈ દેનારા કર્મજીવી
હી જઈશ. અને આવા અંતરંગ ત્યાગરૂપ સંન્યાસ, સમભાવ, તથા કર્મ-
કૌશલ્યરૂપ યોગથી જોડાયેલા આત્માવાળો પું, (સર્વ કર્મથી અતિ)
વિમુક્ત થઈ મને પામીશ. (એટલે કે તારો સંપૂર્ણ મોક્ષ થશે અને પું
સંપૂર્ણ આત્મવાન બનીશ.)

નિધિ:—

અગતીની બેર રાત્રે જેવથી આરોગ્યનાં દર્તાં, સારામાના નાંદ્ય અને વિદ્યની બાદ સીધુંજે પ્રગતી રસીકાથી હતી.

સમ અને પુણ્ય અને વૈદિક પરોના પ્રાણપરપ આત્માઓ છે. તમરાવ મદાસીરે સંદનનામાના બાવજ્ઞતાઅદ્યજ્ઞતાની બિન્ના પેદાથી સીધી હતી. સંવમાવ એક દૃષ્ટિએ પ્રગુનાં પ્રતીક છે, મારજ્ઞ ન જોજે પ્રગુનાનો સાક્ષાત્કાર થયો છે, તે પોતે પ્રજા છે. એ રીતે સાચા મંત્ર બાવજ્ઞતા છે, પમાર્થજ્ઞતા નહિ. ઉપરના સ્ત્રોતનો આદર્શ આર છે. આપનાર અસ્તિમાન દેવોના મર્ષજે, અને સાથે સાથે સંવમી દેવોના નેર્ષજે. અજ્ઞાતની રાદ મેગવનારનું અનાજ અજ્ઞાત ગજ્ઞાત. મદ રવાર્થનું અનાજ પાપાપ ગજ્ઞાત, અને પ્રામાણિકતાએ પામેલ રાદવાજ્ઞાત અનાજ મદ અને નિષ્પાપ ગજ્ઞાત. સંવમ સાથે અસ્તિ પજ્ઞ દેવી નેર્ષજે. એટલે આવામાં, કરવામાં, આપવામાં કે તપ કરવામાં એ પ્રજ્ઞામયમંજુનો આદર્શ દેવ, તે એવા આદર્શને લક્ષમાં રાખીને કરેલી ક્રિયા આપોઆપ મદ ન થશે. જેનક્ષત્ર દર્શમાં હતું છે કે જોજે આત્માને દર્શી નાખ્યો છે, તેને મારે સરીર એ બોગદેતુ નથી પણ સંવમદેતુ છે. એટલે જેના જ્યાં બોગો એ ખાતર ન દોષને તે જો ક્રિયા કરશે તે સંવર અગર નિર્જરણી ન દશે. તેનું ખાતું, પીતું, ચૂંતું, કાઢતું, બેસતું, બોલતું, વનતું અથવા ન ઉપયોગ (આત્માની સમીપ લક્ષ્ય રાખીને સતત દર્શી રહેતું તે)મય ન દશે, તેથી તેને પાપપુદ્ગલનાં બાજાંબૂંડાં કળ નથી બોગવરાં પડતાં, અને તે ઉપરે મોક્ષ પામે છે.

જેનક્ષત્રોનાં અદિસા, સંવમ, અને તપ તે ગીતાનાં સમભાવ, કર્મકોશલ અને અનન્ય બક્ષિત. ગીતાનો સંન્યાસી તે માત્ર કર્મ-સંન્યાસી ન નહિ પણ કર્મકળની લાદક્ષાનો ત્યાગી. તે ન રીતે

નોંધ:—

અહીં 'પ્રણયતિ' એ પ્રયોગ આવ્યો છે, તે સંબંધે અમારે
કદા અધ્યાયમાં જ્યારે એ. ક્રિયાપદ આવેલું ત્યાં 'મટવું' અગર
'જુદા થવું' એવા ભાવનો અર્થ મુકાયો છે, તેમ અહીં પણ તે જ
ભાવ બંધાયેલો લાગવાથી આપણે તે અર્થ રાખ્યો છે. આથી તો
અનુવાદમાં ચોખવટ આવી જ જાય છે. સુદુરાચારો પણ પોતાની
ખૂરાઈનો પશ્ચાત્તાપ થયા પછી સત્યશ્રદ્ધા જમાવીને મહાધર્માત્મા થઈ
મોક્ષે ગયાનાં સંખ્યાબંધ ઉદાહરણો જૈનસૂત્રો અને વૈદિક ગ્રંથોમાં છે.
ઇતિહાસ પણ મહામૂલી સાખ પૂરે છે. માત્ર વેમ બદલવો જોઈએ.
" જે કમ્મે સૂરા તેં ધમ્મે સૂરા " થાય પછી આકાં શું રહે? માત્ર
આત્માની કે સત્યની કે સિદ્ધાંતની તાલાવેલી એમના અંતરમાં
જગવી જોઈએ. પછી તો એ શક્તિધર પુરુષો થોડા વખતમાં જ ધણું
મહાન કાર્ય સાધી નાખે છે.

વળી મીતા આગળ વધે છે અને શ્રીકૃષ્ણ મહાત્મા જોતે છે :

માં હિ પાર્થ વ્યપાશ્રિત્ય યેડપિ સ્યુઃ પાપયોનયઃ ।
સ્ત્રિયો વૈશ્યાસ્તથા શૂદ્રાસ્તેડપિ યાંતિ પરાં ગતિમ્ ॥૩૨॥
કિં પુનર્બ્રાહ્મણાઃ પુણ્યા ભક્તા રાજર્પયસ્તથા ।
અનિત્યમસુખં લોકમિમં પ્રાપ્ય ભજસ્વ મામ્ ॥ ૩૩ ॥
મન્મતા ભવ મન્નકો મદ્યાજી માં નમસ્કુરુ ।
મામેવૈવ્યસિ યુક્તૈવમાત્માનં મત્પરાયણઃ ॥ ૩૪ ॥

ઓઓ, વૈશ્યો, અને શૂદ્રો, ને જે હો પાપયોનિનાં:
તેય પરંગતિ પામે, પાર્થ ! આશંખતાં મને. (૩૨)
તો પછી ભક્ત રાજર્પિ, શુચિ દિગ્જેની વાત શી ?
માટે અનિત્ય આ દુઃખી લોક પામી મને ભજ. (૩૩)

ભક્ત પૂજક થા મારો, મન જોડી મને જિમ;
આત્મા થોણું હુંમાં રાખ્યો; મને જ એમ પામીશ. (૩૪)

હ્રી, વૈશ્ય, અને શૂદ્રો; અરે ખીલ પશુ જે કાઈ (કર્મના પરિણામે
અધમ થોનિમાં-નરકાદિથોનિમાં કે પશુઆદિ થોનિમાં જન્મી) પાપ-
થોનિનાં યયાં હોય, તે પશુ હે (પૃથાના પુત્ર) પાપ ! મારું જ શરણું
સ્વીકારીને-મારો જ આશ્રય લઈને પરંગતિ (મોક્ષગતિ) પામે છે.

તો પછી પવિત્ર એવા બ્રાહ્મણો અને ભક્ત એવા રાજાધિરાજાં તો
પૂછું. જ શું ? (તે તો જરૂર મોક્ષગતિ મેળવી જ શકે, માત્ર મારો આશરો
લેવાનો જોઈએ.)

(તો હે પરંતપ ! વિચાર તો કર, કે કયાં એ મોક્ષગતિનું સાચત
સુખ અને કયાં આ અનિત્ય એવા મીનુષી ભોગોની પાછળનું અસુખ
એટલે જ 'કહું છું, કે) અનિત્ય અને અસુખી એવા આ લોકને પામીને
(રાચેલો, હું, એનો મોહ છોડી) મને સજ.

(સર્વ પ્રકારે મારામાં સમર્પિત થઈ જા) મારામાં મન રાખ. મારો
ભક્ત થા. મારો ચાચક થા. (મને જ યજ્ઞમાનીને આરાધ અગર પૂજ.) મને
નમસ્કાર કર. એમ મારામાં પરાયણ થઈને મારી સાથે તારા આત્માને
જોડીને હું મને જ પામીશ.

નોંધ:—

શિવાજી; આ બીનાનાં સચોટ ઉદાહરણ છે. એથી બ્રાહ્મણો પણ
 હતા એ બ્રાહ્મણ આવે છે. એ દષ્ટિએ સ્ત્રી, વૈશ્ય તથા શૂદ્રને સમાન
 આધારનું બાલકાર્થ આપું હતું. પણ એથી એ બ્રહ્મવાનેનું નથી
 એમના અંતરંગ કાર્યથી જ ઉપલા એ વર્ગનું બહિરંગ
 નમવું હતું. મતલબ કે કોઈનો દરજ્જો ઉચ્ચ કે નીચ હોય એમ
 પરથી કોઈ ન માની લે, આ વિશે અઢારમા અધ્યાયમાં વિ
 બીના આવશે.

શ્રીકૃષ્ણચુરુ 'પાપયોનિ' વિશેષણ, સ્ત્રી, શૂદ્ર કે વૈશ્ય મા
 નથી વાપરતા, પણ એવા જે વર્ગના છવો હોય, તેમને માટે વાપ
 છે, અને છતાંય જો એવા પાપયોનિવાળા કે દુરાચારીઓ પણ
 નરક વળે તો મોક્ષ પામે છે, એમ કહી સહુને માટે મોક્ષના દરવા
 ઉપાડા મેલી દે છે. તે કોઈને માટે અંધ નથી. કોઈ અંધ કહેવું
 તો કદેનારના કથનમાં ક્યાંક દષ્ટિબેદ છે એમ બતાવે છે. આ
 સાથે સાથે આ પરથી અર્જુનને પ્રેરણા પણ આપે છે કે
 એવાનો મોક્ષ હોય તો પછી તારો કાં ન હોય? કારણ કે
 બ્રહ્મરાજપિ કોટિની પરીક્ષામાં જોયે તો ઉત્તીર્ણ થઈ શકે તે
 છે, માત્ર તારે નેચારી કરવી જોઈએ, અને મોક્ષને તોડી કા
 નેઈએ.

અને જે મોક્ષને તોડી કાઢવા માટે રચ્યા સંન્યાસની, સામ્ય તંત્ર
 નથી પાપનેની પાપાનિક દહાનો ખ્યાલ આપી, એક બાબતથી વૈશ્ય
 જવાહરનાં બહેનો કહ્યું છે, અને બીજા બાબત ક્યાં ક્યાં
 બાબતે છે. તથા ક્યાં કરવા જતાં ક્યાંથી કેમ જવાનું
 જાણવું જોઈએ. આથી બહુ મોટે બહિષ્કારની અવગત જરૂરથી બાંધે છે, જે
 નથી કે. આપણને માત્ર અમલવા સવ્ય છે. કિંવા માત્ર પતિવ્રતા
 નથી કે. આપણને માત્ર અમલવા સવ્ય છે. કિંવા માત્ર પતિવ્રતા
 નથી કે. આપણને માત્ર અમલવા સવ્ય છે. કિંવા માત્ર પતિવ્રતા

અંતર્યામી માનીને તેમને તન, મન અને સાધન સમર્પી દેવાં-આ બેમાંથી ગમે તે માર્ગ લે; અંતે તો બેય એક જ છે: અર્જુન માટે આ બીજો જ માર્ગ હોઈને શ્રીકૃષ્ણ પોતા પરત્વે જ 'બ્રહ્મભાવ' અનન્ય રીતે ઘટાડે છે. કેવી સરસ શૈલી ! અને છતાંય અનાસક્ત યોગી દશા ! ગીતાદાર એ રીતે ખરેખર સફળ થયા છે. આટલું વિચારીને હવે આપણે આખા અધ્યાયનો ઉપસંહાર કરી લઈએ.

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्याराजगुह्य-
योगो नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥

‘ ॐ તત્ સત્ ’ એ પ્રમાણે શ્રીભગવાને ગાયેલી ઉપનિષદો પૈકી બ્રહ્મવિદ્યા અને યોગશાસ્ત્રના સમન્વયવાળા શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુનના આ સંવાદમાં રાજવિદ્યારાજગુહ્યયોગ નામનો નવમો અધ્યાય પૂરો થયો.

નવમા અધ્યાયનો ઉપસંહાર

સહયુગ અને સુશિષ્યનો આત્મા ત્યારે કોઈ અનેકું તાદાત્મ્ય અનુભવે, અગર અનુભવવાની તૈયારી કરે, ત્યારે નૈસર્ગિક રીતે જો એવો ઉદ્દગારપ્રવાહ આ અધ્યાયમાં છલકતો દેખાય છે. અને તેથી 'રાજ વિદ્યા-રાજ યુદ્ધયોગ' એ નામ આ અધ્યાયને ખૂબ અંધાએસતું છે, એની વાચકને ખાતરી થઈ ચૂકી હશે.

“કેવું રહસ્યજ્ઞાન ! જેમાં જાણે ભૂત-પ્રેતલોક, પિતૃલોક, દેવલોક, તેમજ સર્વલોકોવાળું જગત જ દેહધારી માન તથા અંતરાત્મા, પરમાત્મા વગેરે બધું જ સમાઈ જતું હોય ને ! નથી લાં વર્ગભેદ, વર્ણભેદ, દેશભેદ કે સ્ત્રી, પુરુષ, નપુંસકના લિંગભેદ. નથી દંડ, તું કે મારું, તારું ! આવું કેવળ જ્ઞાનમય જીવન કોણ ન ઇચ્છે !”

“જો જીવનની આરાધનાં પણ કંઈ મુશ્કેલીવાળી નથી. કાચમાં મદાશિક્ષાઓ બિંચકીને ઘોમધખતી રેતીમાં સખ્ત તાપ નીચે તપ તપતા, કે બિંધે માથે નીચે ઝળદળતી અગ્નિશિખાનો તાપ ગ્રીક્ષતા, મહીનાઓ લગી નિરાદારી રહેતા, ખીસાઓ ઉપર આસન જમાવતા, કંઈ કહતી કંઠીમાં વસ્ત્રવિહીન રહેતા, એવા તાપસોને જે ભાગ્યે જ સાધ્ય થાય, વેદાના (સર્વોગ અને તે પણ માત્ર યોપદિયું નહિ પણ સદાચારથી ભરેલું જ્ઞાન હોય તેવા) જાગીને પણ જે જોવાવવા માટે જન્મતરે કરવા પડે (અને છતાંય કોરો રહિ જાય !), વેદાંતાદિ દર્શનોના અગ્નેષુ વિદ્વાનને પણ જેની કલ્પના સુધ્ધાં ન આવી શકે, ત્રિદેવીમય વાગ્દત્ત માવા છતાં જેનું પ્રિદૂય ન મળતું હોય, એવું જો આત્માનાત

શ્રીકૃષ્ણચરુ, કહે છે તેમ મેળવવું સાવ સહેલું છે, બહુ દુર નથી. ગૂઢ, છતાં પ્રત્યક્ષ સમગ્ર સદાય તેવું છે. કપોલકલ્પિત નથી કે સ્વાપ્ન સમું અરિથર નથી પણ શાશ્વત છે. કોઈ મેલી વિદ્યા કે ઉપાસના કરવી પડે તેમ નથી કારણ કે પવિત્રતાથી ભરેલું છે. સર્વોત્તમ છે."

શ્રીકૃષ્ણચરુ કહ્યું : 'પરંતુ એ રહસ્યજ્ઞાનતા પિપાસુ માટે પ્રથમ શરત તો એ છે કે તેઓ શ્રદ્ધાળુ છે ખરા ! બીજી શરત તો એ, કે માત્ર ગુણુદિવાળા જ છે ?'

"આ બે શરત પેટ્ટી એકબીજાનો અભાવ હોય, તો જે દરવાજાની ચાવી હું આપવા માગું છું, તેને માટે તેઓ નાલાયક છે. છતાં મોહા-વેશને લીધે આવી પડ્યે તો એ હિતરૂપા પરેશાન થઈ જવાના. એવાને માટે અગાઉ કહ્યા તેમાંના બીજા ઘણા (કર્મયોગ, જ્ઞાનયોગ વગેરે) માર્ગો છે. તે માર્ગો જ ભલા થઈને જાય તો સારું, કારણ કે સદ્ગુરુ ઉપર કેવળ પરમાત્મભાવે સર્વ સમર્પણ કરવું, આત્મ-વિશ્લેષન કરવું, એ એવાને માટે તદ્દન અગત્ય છે."

અર્જુનમાંથી ઉપસી બે શરત પૂરી પડે તેમ હતું, એટલે શ્રીકૃષ્ણચરુ આજે આત્મતેજે ખૂબ ઝળકી રહ્યા હોય એમ દેખાયા. એમણે કહ્યું :—"હું સ્વયં અમૂર્ત છું છતાં અમૂર્તમાં મૂર્ત એવાં બૂતો રહ્યાં છે. તે એ રીતે કે એનું પોષણ અને ઉત્પત્તિ મારે લીધે છે, એટલે કે મારી અગાઉ કહેવાઈ ગયેલી પ્રકૃતિને લીધે છે. તે રીતે-તેઓ મારામાં છે અને હું તેઓમાં છું. કારણકે તેઓ ચાલે છે, બોલે છે, જાણે છે, તે બધું મારે લીધે. માત્ર દેહના એમના માળખામાં આત્મ-હંસો ન હોય તો એ સડી જ જાય. હવે તું સમગ્ર શપ્તક કે હું અમૂર્ત છું, હું સત્ય છું. વળી મારી સાથે આ રીતે રહીને મારું તેજ ઝીલવા છતાં મારા આ પરમ તેજને જેઓ

“અરે કાં તય ! એમની જરૂરિયાતોની પાણી અમળ નથી ! કારણ કે એમની જરૂરિયાતો એવી અદ્ય જની જાય છે કે સારને એમના પ્રત્યે આપોઆપ સદ્ભાવ થવાથી પૂરી પડી રહે છે. ખાવાપીવા માટે પ્રયત્ન કરવા પડે છે એ તો અનાર્ગ લોકોની દલીલ છે. એવી દલીલ તને લાગે કે ? ” એમ વચ્ચે જરા ટોણો મારીને વળી શ્રીકૃષ્ણ ગુરુદ્વ આગળ વધ્યા:—

“અહો કુરુશ્રેષ્ઠ ! બક્ત શું આપે, એમ તું પૂછે છે, ખરું ? બોળા રે બોળા ! મને સ્વયં પદાર્થોની જરૂર નથી. વૈભવો તો મારા ચરણ સુએ છે, પણ મારે એ શું કરવા છે ? હું જે છઠ્ઠું તે એક માત્ર અનન્ય ભક્તિ. બાકી મારા બદન મારે નિમિત્તે પાંદડાં આપે, ફળ આપે કે પાણી મૂકે, એનેય હું તો મદા મૂલ્યવાન ગણી લઉં. મતલબ કે જેમ મને એ વૈભવો નથી ગમતા, તેમ મારા બક્ત સંતોને પણ એ નથી જ ગમતા, હું જેમ ભાવનો બોક્તા છું તેમ તે પણ ભાવના બૂખ્યા છે, પણ મારું તેજ જેમાં છે, તે સંતોને પરમાત્મા માનીને

લોકો મને પૂછે એમને માટે મેં ઉપર કહ્યું તેમ સાદી વસ્તુઓ આપવી અને બાવની મદામૂલી બેટ ધરવી તોય બસ છે. એટલે એવી તોંકા-પણ કદી જરૂર નથી."

એટલું કહીને વળી શ્રીકૃષ્ણ મોંગેશ્વર આમળ ચાલ્યા :—

"ધણીવાર તને કહ્યું, છતાં એકવાર ફરીને કહું છું કે માન-બક્ષિતમાં નથી વર્મબેદ, નથી વર્ણબેદ કે નથી લિંગબેદ. રૂ-ડો, વેસ્ત્ર ડો, શસ્ત્ર ડો, ચરે પાપી ડો, તોય શું થયું ?"

"બરતશ્ચેષ્ઠ ! પહેલાં કોઈ સંજોગે મદા દુરાચારી બન્યો હોય છતાંય અનન્ય બાવે મારું કારણ લે, તો તેને સાધુ જ માનવે કારણ કે તેની પ્રવૃત્તિ બદલીને અંતે તે સત્ય તરફ વળે, એટલે સૌથી આમળ નીકળી જાય છે. તે આત્મજ્ઞાન માટે માર્યું મૂકે પં-તન, મન, સાધન સર્વ સમર્પણ કરી શકે છે. તેવા એ ધર્મોત્તમ તો છેવટે કાયમી શાન્તિ સમા મારા રૂપમાં બળે છે."

"પાર્થ ! સોગનપૂર્વક કહું છું કે મારાથી મારા બંધન જરાય જુદા નથી. પવિત્ર આત્મણો અને ભક્ત રાત્નપિંચોની મજા કદર છે, કારણ કે પવિત્ર હૃદયના સાચા આત્મણો સંસ્કૃતિના સુ-ધાર છે અને ટેક ખાતર સર્વેશ્વર તજવા તત્પર રહેલા ભક્ત રાત્ન-પિંચો જગતની સંપત્તિના રક્ષણદાર છે. તું પણ રાત્નપીંચ છે એટલે વીર છે, એથી જ સર્વસમર્પણનો માર્ગ અદણ કરી ર-તેમ છે."

"માટે, મારા ખાતર જ બધું કરતો હો, એવું મારામાં આત્મ-વિશ્લેષન કરી નાખ, એટલે તું મને જ પામીશ."

સારાંશ

"સદ્ગુરુ ને પરમાત્મામાં આત્મવિશ્લેષન કરનાર શિષ્ય પરમાત્મા જ બને છે" આટલો આ અધ્યાયનો સાર, સાધક સમજે એટલે બેઠો પાર !

ગીતા દર્શન

અધ્યાય દસમો

ઉપાદેશ

આત્માની અનંત શક્તિ આગળ સર્વ દંર્ષ હુન્ન છે, એવા
ગમત્કાર બતાવના આ અધ્યાયમાં આપણે જોઈ શકીએ કે તે કેવી
રીતે છે ? જગતના આદિમાં શું હતું. અથવા અંતે શું થશે ? વચ્ચે
શું છે ? આ પ્રશ્નપરંપરા સાધક માનને શાય છે, તેમ અર્જુનને
પણ શાય તે સ્વાભાવિક જ છે. નવમા અધ્યાયમાં જે વસ્તુ સમુચ્ચ-
રૂપે હતી તે અહીં વર્ગીકરણથી આવશે. મનુષ્ય સમાજના વર્ણવ્યાએ
કેણુ અને તેઓએ જે મદાદારી કર્યાં, તેમાં પ્રશુતેજ કેવી રીતે
હતું એ વાત પણ આ પરથી સમાજશે. એટલે જેમ પારલૌકિક
સુખ માટે કે આ જગતના સુખવૈભવ માટે આત્મસાધના સિવા-
યની સાધના હુન્ન છે તેમ માનવસમાજના કલ્યાણ માટે પણ
આત્મસાધના સિવાયની બીજી સાધના હુન્ન છે, તે સમાજતાં,
અર્જુન જેમ આત્મસાધના તરફ શીઘ્ર વળે છે તેમ સાધક પણ
વળશે. આ અધ્યાયમાં એટલી વિશેષતા જોઈ શકાશે.

તમે શ્રીકૃષ્ણમુખે જ બોલાતાં વચનો પરત્વે આપણા
સંજ્ઞાને કેન્દ્રિત કરીએ.

દ્વન્વિમોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૧૦ મો

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ ।

મૃત્યુર્નિવૃત્ત મહાવાહો શૃણુ મે પરમં વચઃ ।
યત્તેજસં પ્રીયમાણાય વક્ષ્યામિ હિતકામ્યવા ॥ ૧ ॥

શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યાઃ—

મૃત્યુ માતું મહાબાહુ પરં વેણુ ફરી પણુ;
પ્રિય વતીં તને તો ને દિતેશ્ચાથી ક્લીશ દું. (૧)

હે (મોટા હાથવાળા) મહાબાહુ ! ફરી પણુ માતું પરં વચન સાંભળ.
(તાતું વર્તન મને જ્યે તેણું દોષને તાતું દિત જલદી કેમ ચાલ્ય એવી
મને ઇચ્છા થઈ છે, માટે) હું પ્રિયવતીં એવા તને દિતશુદ્ધિએ ને
ક્લીશ (તે વું બરાબર ચિત્તુ ઈને સાંભળજે.)

તેનિઃ—

‘પ્રીયમાણુ’ એવું અર્જુનનું વિશેષણ અહીં ધરાદાપૂર્વક વપરાયું
છે. સદ્ગુણને ન્યારે શિષ્યની પાત્રતા લાગે છે, ત્યારે આપોઆપ
એમનાં રક્તસ્રવચનનો લાભ સુશિષ્યને મળે છે. આવી સદ્ભામી
પણો અત્યારે અર્જુનશિષ્યને મળી ચૂકી હતી. અર્જુનનું વર્તન
શ્રીકૃષ્ણને વડાણું લાગ્યું. ખીછ વાત આ પ્રયોગમાં એ છે કે સદ્ગુણ
ને દંઈ દહે છે તે શિષ્ય પ્રત્યેની દિતશુદ્ધિથી દહે છે, એટલે શ્રીકૃષ્ણ-
રૂપ સદ્ગુણ પોતાની બગાઈ ઠાંકવા નથી દહેતા પણ અર્જુનના
મને સમજ એને જાંચે દોરવા માટે દહે છે.

ન મે વિદુઃ સુરગણાઃ પ્રભવં ન મહર્ષયઃ ।

અદ્વિતિય દેવાનાં મહર્ષિનાં ચ સર્વશઃ ॥ ૨ ॥

ન જાણે મુજ ઉત્પત્તિ, દેવો કે ન મહર્ષિઓ;

હું જ છું આદિ દેવોનો મહર્ષિનોગ સર્વશઃ (૨)

(ભારત ૧) દેવગણ મારી ઉત્પત્તિને નથી જાણતા, (તેમ) મહર્ષિઓ પણ મારી ઉત્પત્તિને નથી જાણતા. (કારણ કે) દેવો અને મહર્ષિઓનો આદિ નથી વાતે હું જ છું.

નોંધ:—

દેવકોટિ અને મનુષ્યકોટિ, એ એ જ કોટિ ઉચ્ચગતિ ગણાય છે. એટલે અહીં સૌથી ઉચ્ચ કોટિના દેવો અને સૌથી ઉચ્ચ કોટિના મનુષ્યોના અર્થમાં મહર્ષિઓ લીધા છે. કહેવાની મતલબ એ છે કે તેઓ પણ બુદ્ધિ કે શક્તિથી સંસારના આદિમાં શું હતું, તે જાણતા નથી, તો ખીજી શી રીતે જાણી શકે? કારણ કે એ અતિ-પ્રથમ છે (પ્રજ્ઞાતીત છે). કૃણ પોતાના મૂળ ખીજની ઉત્પત્તિને ન જાણે, તેમ દેહધારી પોતાના મૂળને બુદ્ધિ આદિ સાધનો દ્વારા ન જાણી શકે, કારણ કે બુદ્ધિ વગેરે જે કંઈ સાધનો છે, તે પણ મૂળ આત્માને લીધે જ જન્મે છે અને ટકે છે. તો તે બિચારા કેમ જાણી શકે? તેમ દેવ-મહર્ષિની પહેલાનો-આદિથી-રહેલો આત્મા એ ક્યાંથી બિપન્ન્યો? અથવા એણે સંસાર ક્યારે અને શા માટે ચલાવ્યો? એ શું જાણી શકે? એટલે જ ખરી વાત એ છે કે, આત્માને આદિ નથી, તેમ તે જન્મ્યો પણ નથી. પરંતુ એના પ્રદેશો આસક્તિ વશ થવાથી આ સંસારની ઘટમાળ ચાલે છે. માટે જ શ્રીકૃષ્ણગુરુ કહે છે; કે સંસારનો આરંભ ક્યારે, અને શાથી? એ ઝંઝટમાં ન પડતાં આત્મા સંસારી બનેલો પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે, તેને સંસારમુક્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જ સારો છે :—

અજ અનાદિ ને જાણે, લોક મહાપ્રભુ મને;
ને મત્યેમાં અસંમૂઢ, સર્વ પાપો થકી છટે. (૩)

મને અજ, અનાદિ અને લોકના મહાપ્રભુ તરીકે ને જાણે છે, તે
(આ મત્યલોકમાં વસતા) માણસોમાં અસંમૂઢ (એટલે કે જ્ઞાની)
છે, અને તે સર્વ પાપોથી છટી જાય છે.

નોંધ:—

એટલે જ્ઞાનનો સાર જ આટલો કે આત્મા લોકમાનવનો મહા-
પ્રભુ છે, તે કદી જન્મ્યો નથી, માટે તેનો આદિ પણ નથી. આટલો
સાર ને પામ્યો, તે મરણમાં નહિ મૂંઝાય, અને નિત્યજીવનનો
સતત અનુભવ કરી સર્વ પાપોથી મુક્ત થઈ જશે. બ. શુદ્ધિને પણ
પોતાના શિષ્યોને એ જ જ્ઞાનનો જવાબ આપ્યો છે, કે 'આત્મા મૂળે
કેનો?' એ જાણવાની ચિંતા કરવા કરતાં ને સાધનાથી આત્મા મને
ને સાધના જ આદરી હો. આપોઆપ આત્મા જડશે.

દો સવાલ એ થાય છે કે ને અસંમોહ જ્ઞાન કલું, તે બાપ
કેનો? એનો જવાબ આપતાં કહે છે કે ને પણ આત્માનો જ
બાપ છે.

મુક્તિર્જનિમમમોહઃ ક્ષમા મત્યે દુઃખઃ ક્રમઃ ।

મુક્તિર્જનિમમમોહઃ ક્ષમા મત્યે દુઃખઃ ક્રમઃ ॥ ૬ ॥

અનિમા મમતા મુક્તિર્જનિમમમોહઃ ક્ષમા મત્યે દુઃખઃ ક્રમઃ ।

મર્ચનિ કાવા મુક્તિર્જનિમમમોહઃ ક્ષમા મત્યે દુઃખઃ ક્રમઃ ॥ ૭ ॥

દન, દન, ક્ષમા, મત્ય, મુક્તિ, જ્ઞાન, જાગૃતાવ

અનિમા, મમતા, મન, મર્ચનિ, યજ ને નવ. ૧૮૦

જુદા રીતે જોઈએ
કર્યું કર્યું મુજી

જે જોઈ, જે જોઈ, જે
જોઈ, જે જોઈ, જે

જે જોઈ, જે જોઈ, જે
જોઈ, જે જોઈ, જે

જોઈ, જે જોઈ, જે
જોઈ, જે જોઈ, જે
જોઈ, જે જોઈ, જે
જોઈ, જે જોઈ, જે
જોઈ, જે જોઈ, જે

જોઈ, જે જોઈ, જે
જોઈ, જે જોઈ, જે
જોઈ, જે જોઈ, જે

જોઈ દુધી જ; શુતોના બાવ એમ

(દે સારતા) ૧ જુદા, ૨ જ્ઞાન, ૩. અમલ

૧. રમ (ઈદ્રિયનિગ્રહ), ૭. રમ (મનના સં-
કલ્પના, ૧૦. સંતોષ, ૧૧. તપ અને ૧૨. સા-
ધનો ૧૫) બાવ પણ શુતોમાં દેખાય છે તે

અને એ જ રીતે યજ-અપયજ, મય-અનય,
મૃત્યુનાં ભેદનાં પણ મારા યજી જ (છે. મત-
જુદાજુદા જાવો જોઈ છે, (તે મારે લીધે જ છે.

નોંધ:—

આ બે સ્તોત્રથી એમ કલિત થયું, કે
સંપત્તિ આત્મભાવમાંથી જ જન્મે છે. એટ-
લેને માટે એ સદગ છે, અને જેણે નથી જા-
દારા પામવો સાવ સહેલો છે. દારણ કે તે
સાધના જ અંશરૂપ છે. દા. ત. અદ્વિસાના પા-
તે આત્માના ધરતી જ ગાન્તિ હોય છે. સમ-
ક્ષણે આત્માનંદ જ મળે છે. ઇદ્રિયદમન વિ-
પ્રસન્નતા મળે છે, તે આત્માના ધરતી જ
સર્વ સાધનો વિષે સમગ્રજું. આથી સાધકે આ-
નંદિ, પણ હોંસથી આરાધવા માટે તત્પર રવે
આત્મા જ અવમાણાય છે, અને એમને અપ-
અપનાવવાનું કાર્ય મિત્ર કામ છે

વળી ખીછ વાત આથી એ ફલિત થઈ કે જન્મ છે, માટે જ
મૃત્યુ છે; જે સુખની કામના છે, તે જ દુઃખ છે; જે પશની
લાલસા છે તે અપયશનું પાસું પણ ત્યાં ખડું છે જ. પ્રશંસાની
ખૂબીનો સ્વાદ ચાખ્યો કે નિંદાની કાકણી દુર્ગંધનો ટોપો
આવવાનો જ. ખીચી છૂટવા માટે કાઢીને માયો, કે બયની જૂતાવળ
આવવાની જ. આમ જોડલાં છે માટે તેમાં—તેવા ભાવોમાં—ન ક્ષણ
સુખ્ય ભાવોને સ્મરીને ધ્યેયલક્ષી રહેવું.

મહર્ષયઃ સન્ત પૂર્વે ચત્વારો મનવસ્તથા ।
મદ્ભાવામાનસા જાતા યેષાં લોકે હમાઃ પ્રજાઃ ॥૬॥
પતાં વિભૂતિ યોગં ચ મમ યો વેત્તિ તત્ત્વતઃ ।
સોઽચિકંપેન યોગેન યુજ્યતે નાથ સંશયઃ ॥૭॥
અહં સર્વસ્ય પ્રભવો મત્તઃ સર્વં પ્રવર્તતે ।
ઈતિ મત્વા ભજંતે માં બુધા ભાવસમન્વિતઃ ॥૮॥
મચિન્તા મદ્ગતપ્રાણા વોધયંતઃ પરસ્પરમ્ ।
કથયંતશ્ચ માં નિત્યં તુપ્યંતિ ચ રમન્તિ ચ ॥૯॥
તેષાં સતતયુક્તાનાં ભજતાં પ્રોતિપૂર્વકમ્ ।
વદામિ બુદ્ધિયોગં તં યેન મામુપયાંતિ તે ॥૧૦॥
તેષામેવાનુકંપાર્થમ અદમદ્વાનજં તમઃ ।
નાશયામ્યાત્મભાવસ્થો જ્ઞાનદીપેન ભાસ્વતા ॥૧૧॥

સાત મહર્ષિઓ પૂર્વે, ને ચાર મનુષ્યો તથા;
જન્મ્યા મારા મનોભાવે, લોકે આ જેમની પ્રજા. (૬)

૧૦ એ.

આ વિમૂતિ અને યોગ જાણે જે તત્ત્વથી મુજ; (૭)
અડોલ યોગ સાથે તે યોગ્ય ત્યાં ન સંશય.

ઉત્પત્તિ સર્વની હું છું, પ્રવર્તે સર્વ હું થકી;
જ્ઞાનીઓ એમ માનીને, મને ભાવભર્યા બને. (૮)

ચિત્ત પ્રાણ હુંમાં રાખી, પ્રયોધતા પરસ્પર;
ને કથતા મને નિત્ય, સંતોષે ને રમે વળી. (૯)

સતત આમ તે યુક્ત, બળતા પ્રીતિપૂર્વક;
તેમને તે દૃષ્ટિ બુદ્ધિ-યોગ જેથી મને મળે. (૧૦)

તેમની જ અતુકંપા, અર્થે અજ્ઞાનનું તમ;
આત્મભાવે રહી ટાળું-તેજસ્વી જ્ઞાનીપથી. (૧૧)

(અનુનંદા સાંભળ) પૂર્વે સાત મહર્ષિ અને ચાર મહાત્મા મારા
મનોભાવે કરીને જન્મ્યા હતા. લોકોમાં આ (જધી) પ્રભુ એમની છે.
(પરંતુ) આ મારી વિમૂતિ અને યોગને (તત્ત્વથી) જાણવા જલ્દી જાણવા
છે. મુજે તો સદુ જાણે અને શાસ્ત્રમાં વાંચી લય, પણ તેથી શું વળે ?
એટલે જ કહું છું, કે) જે તત્ત્વથી જાણે છે, તે અચળ એવા યોગને પામે છે.
આ વાતમાં જરાય સંશય નથી.

સર્વની ઉત્પત્તિ હું છું અને મારાથી જ સર્વ પ્રવર્તે છે, એમ માની
જ્ઞાનીઓ ભાવપૂર્વક મને બને છે.

(અહો ભારત ! જો તો ખરો, તેઓ કેટલા બધા મારામાં એકાકાર
છે !) મારામાં જ ચિત્ત અને મારામાં જ પ્રાણ રાખી એક બીજાને પ્રાપ્ત
કરતા, કથતા મને દુગેશાં (સંતોષ ઉપલવે છે અને પોતે પણ) સંતુષ્ટ
અને આનંદિત થાય છે.

મારામાં જોડાયેલા અને

તેમની જ અનુકંપા ખાતર હું (તેમને વિશે) આત્મભાવે
 યકો અસ્તાનરૂપી અંધારાને તેજસ્વી જ્ઞાનરૂપી દીવાળી ટાળી નાશું !

નોંધ:—

કેટલાક ટીકાકારો છટ્ટા સ્ત્રોત પરથી કશ્યપાદિ પ્રખ્યાત ઋષિઓ, સનકાદિ ચાર ક્રમારો અને ચૌદ મનુઓ એવા અર્થ છે. જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ માત્ર સાત કશ્યપાદિ ઋષિઓ અને મનુઓ પૈકી માત્ર સ્વાયંભૂવાદિ મુખ્ય જે ચાર મનુઓ છે, તે જ લે છે. આપણે તો ઉપરના બંને અર્થો નીકળી શકે તે રીતે સમ. મૂક્યું છે.

શ્રીકૃષ્ણકથનની મૂળ મતલબ એ છે, કે ખરી રીતે સૃષ્ટિ આદિ છે જ નહિ, છતાં મનના સમાધાન ખાતર દરેક ધર્મે કંઈક કંઈક કલ્પના કરી છે—જેમકે યજુદી, ખ્રિસ્તી અને ઇસ્લામી ધર્મો બાબા આદમે જગતની વ્યવસ્થા કરી. જૈનોમાં આ કાળે નાભિકુલકર પુત્ર ઋષભદેવ નામના આદિ તીર્થંકરે, એ ગૃહસ્થાશ્રમી હતા ત્યાં મનુષ્યસમાજને કર્મકૌશલ્ય શીખવ્યું. વૈદિક ગ્રંથોમાં મનુષ્યવ્યવસ્થા જે ઋષિમુનિઓએ કરી તે વિશે ઉપર કહેવાઈ ગયું. આ જ રીતે બૌદ્ધ અને પારસી તથા હિંદ અને હિંદ બહારના જૂનાનવ પ્રત્યેક સંપ્રદાયમાં કોઈને કોઈ કલ્પના છે જ. તે કલ્પનાનું મૂળ કારણ આત્મા છે. મનોભાવમાં આત્મા રાએ છે, ત્યારે જ સૃષ્ટિ ખડી થાય છે. આ રીતે આત્માએ નિજમનોભાવે એ જગતના વ્યવસ્થાપકો સંખ્યા છે.

આનું જ નામ તે વિભૂતિ. વિશિષ્ટ સમાજની રચના તે વિભૂતિ આત્માને યોગે કરીને થઈ, માટે તે યોગ. આટલું જે જાણે તે એક મૂળગત આત્માને પકડ્યા સિવાય બીજા કોને પકડશે ? ક્યો માળી બીજને મૂકી ડાળીને પકડશે ? આટલું તત્ત્વથી જ્ઞાન થાય ત્યારે એ જ્ઞાની ગણાય. એવો જ્ઞાની જાણે જ છે, કે સર્વનું મૂળ આત્મા

પાથ ૧૦ મો

અને આ પટમાળ પણ એની ચાવી છે, ત્યાં સગી ન છે.
 ૧૬ છે તે બાવબખા એકમાત્ર આત્માને ન વળગે છે.

જેમ ચોતાની સગી માની ખજર પડ્યા પછી બાળક બીજા
 કોઈને વળગતું નથી, એનું ચિત્ત પણ એમાં અને પ્રાણ પણ એમાં;
 તેમ અહીં ચિત્ત—એટલે અંતરંગ શરીર, અને પ્રાણ—એટલે બહિરંગ
 શરીર, એમ ગાની જ્ઞાનાના બંને પ્રભુમય બને છે. સારાંશ કે, એના
 કર્મમાં પ્રભુ, જ્ઞાનમાં પ્રભુ અને બંધનમાં પણ પ્રભુ. એટલે સાતસંગી
 સાધેના સાતસંગમાં પણ એને પ્રભુતામ ન ગમે છે. દયા દરે ત્યાં
 * પણ પ્રભુ. એમાં ન એને આનંદ અને એમાં ન એને પ્રસાદ.

વંસારવિધારી છવ્ઝા બિચારા વિધ્યાનાં છવ્ઝાની જેમ
 પ્રમોદનાં સાધેના અને વિકૃત વિકાસવધક રથેના પસંદ
 છે; ત્યારે જ્ઞાનીની દયા ઉપર દીવી તેમ, 'દીવી દીવી' ન
 છે.

જેમ ગીરનિ દતું, તેમ એક ગિરધર જેને સર્વત્ર દેખાય છે,
 તે માટેં તો 'બરસાગર પણ મુકાર્ધ ન મયો છે.' એટલે ન સતત-
 દત અને તે પણ પરાણે નદિ, પ્રીતિપૂર્વક—અંતરની દાઝથી, એવી
 માત દીધી છે. તો પછી આવો સાધક અબૂલ હોય તોય શું થયું ?
 એનું તો ધરનું તાળું ન ખૂલી ગયું. પછી જ્ઞાનનો જો તોટો
 છેવટે તે સંપૂર્ણ આત્મમય ન બનવાનો. અને આમ જ્ઞાનદીવે
 પ્રગટ્યો, પછી અજ્ઞાનરૂપી અંધારું ક્યાંથી રહે ?

શ્રીકૃષ્ણ અહીં ગુરુરૂપે બોલતા હોઈને 'હું શું છું ?'
 એવો પ્રશ્ન છે. અનુકંપા શબ્દ પણ રામનંદન પ્રસંગે
 વાપર્યો છે. એવું વિદિત રીતર

શબ્દ તો સમકોટિનો છે, એટલે તે આત્માની આત્મા સાથે સદા
 ભૂતિના અર્થમાં છે જ્ઞાની શિષ્યનો આત્મા અને ગુરુનો આત્મા
 એકતા અનુભવે છે, ત્યાં અનુકંપા શબ્દ વપરાય છે. આ રીતે
 શ્રીકૃષ્ણશ્રી ગુરુ અને અર્જુનશ્રી શિષ્ય, બન્ને એકાકાર બની જાય
 છે. અને બીજાપણ ગુરુ-શિષ્ય આમ એકાકાર બને ત્યાં ઘટતું અંધારું
 ટળી જ્ઞાનપ્રકાશ પથરાઈ જાય છે. પણ આવી દશા, ઉપર કહે
 સતત યોગ, પ્રીતિપૂર્વકના ભજન, અનુયાયીના અને શ્રદ્ધાળુના
 વિના ન આવી શકે.

અર્થાથી એક સમર્થ જ્ઞાની પેઠે અર્જુનને પણ ભૂમિ ઝેર છે
 અને તે કહે છે :

અર્જુન ઉવાચ :-

પરં વ્રત્ત પરં ધ્યાન પવિત્રં પરમં ભવાનં ।

પુરુષં શાશ્વતં દિવ્યમ્ આદિદેવમજં વિભુમ્ ॥ ૧૨ ॥

આદૃસ્ત્વામૃતપયઃ સર્વં દેવયિર્નાદસ્તથા ।

અગિતો દેવલો ધ્યાતઃ સ્વયં ચૈવ વ્રતીપિ મે ॥ ૧૩ ॥

મયમેતદ્વતં મન્યે યસ્માં વદસિ કેજવ ।

નદિ તે ભગવન્નર્થકિં વિદુર્દેવા ન દાનવાઃ ॥ ૧૪ ॥

સ્વયમેવાત્મનાડડમાનં ચેત્સ્ય ત્વં પુરુષોત્તમ ।

ભૂતભાવન ભૂતેશ દેવદેવ જગત્પતે ॥ ૧૫ ॥

વક્તૃમદસ્યદોષેણ દિવ્યા આત્મવિભુમયઃ ।

યાગિર્નિર્ગતિર્નિર્લોકાનં દર્શનં દેવાન્ન્ય નિર્ણય ॥ ૧૬ ॥

ત્વં વિશ્વામહે યોગિન્ ત્વાં સદા પરિચિન્તયત્ ।

અધ્યાય ૧૦ મે।

વિસ્તરેણાત્મનો યોગં વિભૂતિં ચ જનાર્દન ।
 મૂયઃ કથય તૃપ્તિર્હિ ઋણ્વતો નાસ્તિ મેઽમૃતમ્ ॥૧૮॥

અર્જુન ઓલ્યા:—

- પરંબ્રહ્મ, પરંધામ, ને પરમ પવિત્ર તું; (૧૨)
 આદિદેવ વિભુ દિવ્યપુરુષ અજ શશ્વત.
 ક્યથે તને કપિ સર્વે, તથા દેવર્ષિ નારદ; (૧૩)
 અસિત દેવલ વ્યાસ, ને તું પણુ ક્યથે મને.
 એ બધું હું ખરું માતું, કેશવ ! ને મને ક્યથે; (૧૪)
 તારું સ્વરૂપ ના જાણે, ભગવન ! દેવ દાનવો.
 સ્વયં આત્માથી આત્માને, તું જાણે પુરુષોત્તમ; (૧૫)
 ભૂતોનો ધર્શ ને સજ્જા, દેવદેવ જગત્પતિ !
 ને વિભૂતિથી આ લોકો, વ્યાપી રહે તું દિવ્ય જ; (૧૬)
 આત્મવિભૂતિ સંપૂર્ણ, કહેવા જોગ તું જ છો.
 કેમ હું ઓળખું, યોગી ! સદા ચિંતવતો તને (૧૭)
 ચિંતવા યોગ્ય તું શા શા, ભાવોમાં ભગવન હુંથી.
 યોગ વિભૂતિ આત્માનાં, વિસ્તારથી ફરી વદ; (૧૮)
 અમૃત મુણ્ડતાં તૃપ્તિ નથી યાતી જનાર્દન !

હે ભગવન ! તું પરંબ્રહ્મ છે, પરંધામ છે, પરમપવિત્ર છે.
 કપિઓ, દેવર્ષિ નારદ, અસિત, દેવલ અને વ્યાસ તને (સાંખ્ય)
 તારાવેશમાં પચીસ તત્ત્વોમાં) પુરુષ, અનંત, દિવ્ય, (જેનસૂત્રો)
 આત્માનાં વિભૂતિ જનમવાના સ્વભાવવાળા) અને વિભુ (જેમ)
 ભાવે છે (જેમ) ભાવે છે (જેમ) ભાવે છે (જેમ) ભાવે છે (જેમ) ભાવે છે (જેમ)

(એવે) ને રેશન ! (અહા અને મહેશમી... મહાદેશમી પણ વિશેષ)
તે ને મને કહે છે, તે દુઃ સત્ય માનું મું. ભગવન ! તારી અગિયમિને
દેવ કેદાનવ બણતા નથી.

તે પુરુષોત્તમ ! તે બલમાનન ! તે બાહેશ ! તે દેવના દેવ ! તે
નિષપતિ ! તું ચોતે ચોતાના આત્માને આત્માથી જ જાણે છે.

(માટે મારી હમણ એ છે, કે) તું ને નિષ્કૃતિને તીથે સોકાને વિશે
વ્યાપી રહ્યો છે, તે દિવ્ય આત્મનિષ્કૃતિઓને જ સમગ્ર રીતે મને કહેવા
જોગ છે.

તે યોગી ! તું દશેશાં જરાજર ચિંતનનો ધકો તને કેમ ઓળખું ?
અને હે ભગવન ! કયા કયા બાનોમાં તું મારા વડે ચિંતન કરવા
ચોગ્ય છે ?

(આ રીતે) આત્માનો યોગ અને નિષ્કૃતિ, એ બન્નેને હે જતાઈન !
(દુષ્ટતાના દણનાર અગર જનકદયાણના કરનાર) તમે ફરીથી કહે,
હારણ કે એ અમૃતને સુણતાં મને તૃપ્તિ થતી જ નથી.

નોંધ:—

નારદ ઋષિ મર્ત્યલોકમાં અને દેવલોકમાં પણ જા-આવ કરતા,
માટે એમને દેવર્ષિ કહેવાયા છે. બીજા તે કાળના ઋષિઓમાં અસિત,
દેવલ અને વ્યાસ એ પણ મોટા ઋષિઓ હતા. (જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ
દેવલને વ્યાસજીનું વિશેષણ ગણે છે, અન્ય ઋષિ નહિ.) આ ઋષિઓ
આજ લગી અર્જુનને જે સ્વરૂપની વાત કરતા, તે જ સ્વરૂપ શ્રી
કૃષ્ણગુરુએ સ્વમુખે કહ્યું, એટલે અર્જુનને પૂરી પ્રતીતિ થઈ, કે
શ્રીકૃષ્ણના જે સ્વરૂપો છે: (૧) આંતરસ્વરૂપ, અને (૨) બાહ્યસ્વરૂપ.

આંતરસ્વરૂપ એ જ પરંબ્રહ્મ, પરંધામ અને પરમપવિત્ર
છે. સાંખ્યો તેને પુરુષ કહે છે. જૈનો એને આદિદેવ કહે છે.

૧૦ એ

જેને અજ અવિનાશી કહે છે; વૈશોષકો, નિમિત્ત કહે છે; મીમાંસકો જેમને દિવ્ય કહે છે; તે બ્રહ્મા છે, જે અને શંકર પણ તે જ છે. વસ્તુતઃ તે સર્વ એક જ માત્ર નામભેદે, ભેદ ભાસે છે, દષ્ટિભેદે ભેદ ભાસે છે, પારભેદે ભેદ ભાસે છે.

પણ એ આવિર્ભાવને દેવદાનવો પણ જાણી શકતા નથી. સાતમા અધ્યાયના ચોવીસમા શ્લોકમાં પણ 'વ્યક્તિ' શબ્દ આવ્યો હતો. અહીં પણ 'વ્યક્તિ' શબ્દ આવ્યો છે. ત્યાં વ્યક્તિનો અર્થ આણ્દષ્ટિએ દેખાય તેવી ચીજ, અને અહીં વ્યક્તિનો અર્થ 'સ્વરૂપ' લીધો છે. તે એ દષ્ટિએ, કે ત્યાં વ્યક્તિને પામેલો એવું ભૂતકૃદંત જોડાયેલું છે અને અહીં 'વ્યક્તિ' શબ્દ માત્ર કર્મરૂપે એકલો છે, અને નથી જાણતા એ ક્રિયાપદ સાથે એનો સંબંધ છે.

હવે અબ્જુને બીજાવાર વાપરેલાં વર્ણવણોનો ખ્યાલ કરીએ :

- (૧) પુરુષોત્તમ—આ વિશેષણ વાપરીને તે પરંસ્વરૂપની યાદી આપે છે.
કેશવ—આ વિશેષણ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ; કે સાષ્ટના ઉત્પત્તિ, રિચિત અને લયસ્વરૂપમાં પણ નિજસ્વરૂપે રિચિત છે તે બતાવે છે.
- (૨) ભૂતભાવન—ભૂતોના જનક એટલે કે જીવ, મૂળે પરંસ્વરૂપ જ જોડાયેલો ભાગ છે, માત્ર કર્મ અથવા માયાનો મંગલો ને જુદો ભાસે છે તેમ આ વિશેષણ બતાવે છે.
- (૩) ભૂતેશ—આ વિશેષણ આખા જગતના દેહધારી કરતાં વિશેષ બતાવે છે.

એ દષ્ટિએ સૃષ્ટિની ઘટમાળમાં પણ ચૈતન્યનો પ્રકાશ જ સર્વો-
પરિ ભાગ ભજવે છે, તે ખતાવે છે.

(૬) દેવદેવ—આ વિશેષણ આત્માને દેવનો પણ ઉપાસ્ય માની
દેવપૂજા કરતાં આત્મપૂજા જ ઊંચી છે તેમ ખતાવે છે.

(૭) જનાર્દન—એ વિશેષણ જનકલ્યાણકારી ભાવ મૂકવે છે.
કારણ કે માયાને દ્રવિત કરનાર અથવા દુષ્ટતાનું દલન કરનાર
એવો એનો અર્થ છે. આ પરથી જનકલ્યાણની ભાવના સાથે
આત્મકલ્યાણ જોડાયેલું છે એમ સહેજે સમજશે. જે આત્માર્થી
છે તે પરમાર્થી હોય જ, અને જે પરમાર્થી હોય તે આત્માર્થી
બને જ. ખરા અર્થમાં જગદિત અને આત્મદિત બન્નેનો
સમન્વય છે જ, ન હોય તો તેટલી ઊણપ જાણવી. આ વિશે
અગાઉ કહેવાયું છે.

આ બધાનો સાર એ છે કે આત્મયોગ તે યોગ, અને વિશ્વતિ
તે ચોતાના પ્રકાશપુંજમાંથી કરોળિયાની જાળની જેમ થયેલો
આત્માનો આવિષ્કાર.

આમ મૂળે યોગદષ્ટિએ આત્મા એક છે, છતાં વિશ્વનિની
દષ્ટિએ—આવિર્ભાવની દષ્ટિએ—જીવ, સૃષ્ટિ અને એને લગતાં બીજાં
તરવો અપાર છે.

શ્રીકૃષ્ણગુરુ પાસે આ બન્ને પ્રકારનું યથાર્થ જ્ઞાન હતું, એ
અર્જુને સાંભળ્યું. અને યોગ મારે તો સાધનાની સમજ પણ એને
પડી ગઈ. પણ જગતમાં આવિર્ભાવ પામેલું આત્મસ્વરૂપ તેને કંઈ કંઈ
વસ્તુમાં કેવી રીતે ચિંતવવું તે અર્જુનનો સવાલ છે. અને હવે
શ્રીકૃષ્ણગુરુએ એ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતાં જે કહે છે તે જોઈએ :

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ—

દંત તે કલ્પયિષ્યામિ દિવ્યા હાત્મચિમૃતયઃ ।
પ્રાધાન્યતઃ કુરુષ્યેત્ નાસ્ત્યંતો વિસ્તારસ્ય મે ॥ ૧૯ ॥
અહમાત્મા ગુહાકેશ સર્વભૂતાશયસ્થિતઃ ।
અહમાદિધ મધ્યં ચ ભૂતાનામંત પદ ચ ॥ ૨૦ ॥

શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા:—

અને તને હું બાળીશ આત્મચિમૃતિ દિવ્ય ન;
મુખ્ય મુખ્ય કુરુષ્યેત વિસ્તારે તો અનંત એ. (૧૯)
હું હું આત્મા ગુહાકેશ! સૌ પ્રાણી અંતરે રહી;
અને હું આદિ જૂતોતો મધ્ય તેમ ન અંત હું. (૨૦)

(અર્થ) મહે. કુરુષ્યેત । (કુરુકુમા ઉત્તમ એવા અર્જુન । તારી પાતળા જોઈને અને નર હરેવાનું મન ધાય છે, પણ ને) આત્મ-
ચિમૃતિઓ દિવ્ય ન છે, તેના વિસ્તારનો તો અંત ન આવે તેમ નથી. માટે
તને હું મુખ્ય મુખ્ય છે તે કહીશ.

(પ્રથમ તો સાંભળ, ગુહાકેશ । (નિદ્રાને છતનાર) । હું સર્વ
જીવમાનના અંતરમાં વસી રહી છું. (તોય દેહીના દેહ ટળવા છતાં હું
તો સદાય સેવા ને તેવા છું, એટલે કે વળી હું જૂતોતો આદિ છું, મધ્ય
છું અને અંત છું. (મતલબ કે જૂતોતોમાં રહેવા છતાં મારું ત્રિમાસાખ્યિત
અધિનાશી સ્વરૂપ એમ ન જળવાઈવેળું છે, આટલું મારા ચોરનું રહસ્ય
તને ફરીને કહું. હવે મારી ચિમૃતિ વિશે કહું છું.)

નોંધ:—

આત્મચિમૃતિને 'દિવ્ય' વિશેષણ લાગેલું અગાઉ પણ આપણે
જોયું અને અહીં પણ જોયું. એના અર્થ એ છે કે આત્માના

ગાનમાં આપાતમાં કહેવું. અર્થ કેવા પશ્ચિત્વનિ આત્મ કંઈક તેમને
ને કામ છે એમ. પાત્રાનું કારણ કે તેના ગુદરગતા સંચારનું કારણ
પાત્રગતિ તરફ દર્શાવે. આ રીતે કંઈક પણ હું મું એમ કહી.

સર્વોની ને જાત: (1) સર્પ, (2) નાગ. સર્પમાં વાસુકિ એક છે.
આ વિષે મહાભારતમાં આખ્યાયિકા પણ છે. અનંત નાગને 'શોભાદિ'
પણ કહેવાય છે.

પિતૃલોક માત્ર વૈદિક ગ્રંથોમાં છે. જૈનશુદ્ધોમાં પિતૃલોકને સ્થાન
નથી. વૈદિક ગ્રંથો અનાસક્ત ગુદરગાત્રમ પર ભાર મૂકે છે, ત્યારે
જૈનશુદ્ધો અનાસક્તિના સાધક સંન્યાસ તરફ ઝોક લે છે.

મરણ વખતે ગમ જવાય છે છે, આ કલ્પના પણ વૈદિક
ગ્રંથોમાં છે. જૈનશુદ્ધો કર્મનિયમ પર ભાર આપતા હોઈ ત્યાંયમની
જરૂર નથી. એ રીતે જલ, વાયુ, પૃથ્વી કે અગ્નિ આદિના દેવોને
માનવાની પણ એમને એ દૃષ્ટિએ જરૂર લાગતી નથી.

મૃત્યુનું પણ એમજ. આયુ: કર્મ ક્ષીણ થાય કે તૂટે, ત્યારે જહું
જ પડે છે.

દૈત્યોમાં પ્રલ્લાહ મહાભક્ત થયો. મતલબ કે પાપી યોનિઓમાં પણ
આત્માની ઉર્જાવળતા હોઈ શકે છે.

'કલ્' ધાતુના ગતિ અને સંખ્યા બન્ને અર્થ થાય છે. અર્થો
આપણે 'ગતિ' અર્થ લીધો છે.

ગાંધીજીએ રામનો અર્થ શસ્ત્રધારી પરશુરામ લીધો છે. એમણે
પૃથ્વીને નક્કરી કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી એવો વૈદિક ગ્રંથોમાં
ઉલ્લેખ છે. જ્ઞાનેશ્વરજી. 'રામ'ને દશરથપુત્ર રામ તરીકે લે-છે.
દશરથપુત્ર રામનું કથન જૈન સાહિત્યમાં પ્રકારાંતરે પણ આવે જ છે.

જલધીનો અર્થ ગંગા છે. આને વિષે એમ કહેવાય છે કે

“ભમોરય સ્વર્ગમાંથી અંજાને લાવતો હતો, ત્યાં જાદુનું એને ગળી
મળે અને પછી સાથળમાંથી બહાર કાઢી માટે એ જાદુનથી કહેવાય
છે.” આ પણ પૌરાણિક વાત છે. પુરાણની કથાઓ ગમત્કારિય છે.
તેને સરીરરચના સાથે મટાવવાની માત્ર ખરી દૃષ્ટિ પ્રગટવી જોઈએ,
તો અતિશયોક્તિ વિના એ કથાઓનો મર્મ કળી શકાય.

- સર્ગાણામાદિરંતઃ મધ્યં ચૈવાદમર્જુન ।
અધ્યાત્મવિદ્યા વિદ્યાનાં વાદઃ પ્રવદતામહમ્ ॥ ૩૨ ॥
- અક્ષરાણામકારોઽસ્મિ દ્વંદ્વઃ સામાનિકસ્ય ચ ।
અદમેવોક્ષયઃ કાલો ઘાતાઽહં વિશ્વતોમુતઃ ॥ ૩૩ ॥
- સ્મૃત્યુઃ સર્વેદરશ્ચાહમ્ ઉદ્ભવશ્ચ મવિણ્યતામ્ ।
કીર્તિઃ ધ્રીર્ધાંક્ ચ નારીણાં સ્મૃતિર્મેધા શ્રુતિઃ ક્ષમા ॥ ૩૪ ॥
- શૂદ્ધત્સામ તથા સાસાં ગાયત્રી છંદસામહમ્ ।
માસાનાં માર્ગશીર્ષોઽહં ક્રતૂનાં કુસુમાકરઃ ॥ ૩૫ ॥
- ગૂઢં છલયતામસ્મિ તેજસ્તેજસ્વિનામહમ્ ।
જયોઽસ્મિ વ્યથસાયોઽસ્મિ સત્યં સત્ત્વયતાહમ્ ॥ ૩૬ ॥
- વૃષ્ણીનાં વાસુદેવોઽસ્મિ પાંડવાનાં ધનંજયઃ ।
મુનીનામપ્યહં વ્યાસઃ કધીનામુશના કવિઃ ॥ ૩૭ ॥
- દંટો દમયતામસ્મિ નીતિરસ્મિ જિગીપતામ્ ।
મૌનં ચૈવાસ્મિ ગુણાનાં જ્ઞાનં જ્ઞાનવતામહમ્ ॥ ૩૮ ॥
- યચ્ચાપિ સર્વભૂતાનાં ષોઽહં તદદમર્જુન ।
ન તદસ્તિ વિના યત્સ્યાન્ મયા ભૂતં ચરાચરમ્ ॥ ૩૯ ॥
- નાંતોઽસ્તિ મમ દિવ્યાનાં વિભૂતીનાં પરંતપ ।
પપ વૃદ્ધેશતઃ પ્રોક્તો વિભૂતેવિસ્તરો મયા ॥ ૪૦ ॥
- યથાવિભૂતિમત્સત્યં શ્રોમદ્બુદ્ધિતમેવ ઘા ।
તત્તદેવાવગચ્છ ત્વં મમ તેજોઽશસંભવમ્ ॥ ૪૧ ॥

(ભજના) અર્થે નહીં (વળી જેમ દેહધારીમાં હું હતો, હું અને તેમ) યુદ્ધિઓનાં આદિ, મધ્ય અને અંત પણ હું નહીં. (જમીનમાં અધ્યાત્મવિદ્યા (ગ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે એ વિદ્યા હોય તો વિદ્યાઓ હાય લાધી નય, પણ એક અધ્યાત્મવિદ્યા જ ન હોય જીવ જમીન વિદ્યાઓ હોય, તો તે જમીન વિદ્યાઓ એકલા વગરનાં નહીં શૂન્ય છે. માટે તે) હું છું. વાદીઓનો વાદ (જે વાદ કે માં નિરાસા અને સત્યાશય છે, તે વાદ કે અર્થ) હું છું.

સમાસોમાં દ્વંદ્વ (વ્યાકરણના સમાસચાસમાં દ્વંદ્વ મુખ્ય છે, માટે) હું છું. અક્ષરોમાં અક્ષર (વ્યંજનો અને સ્વરો જન્મે અક્ષર કહેવાય છે, પણ વ્યંજનોને સ્વરનો જ આધાર છે, અને સ્વરોમાં અક્ષર એ આદિ સ્વર છે, માટે તે અક્ષર) હું છું. અક્ષય (કદી ક્ષીણ ન થનારો અવિનાશી) કાળ (જૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય; એમ છૂટક નહિ પણ અજાણ કાળદ્રવ્ય હઈએ તો તે અક્ષય છે, અને એના વિશાળ ધર્મ શક્તિ તે દષ્ટિએ કાળ અવિનાશી છે, માટે તે) હું છું. સર્વવ્યાપી કારપાત્ર, ધારણોપણ કરનાર જે તત્ત્વ દેખાય છે, તે હું છું.

સર્વને લઈ જનાર મૃત્યુ હું છું. (તેમ જ મરી ગયેલા પાદ ભવાના છે, તે) ભવિષ્યે થનારની ઉત્પત્તિ (પણ) હું નહીં; સ્ત્રીભવિ (સામાન્ય રૂપે) કીર્તિ, શ્રી, વાણી, સ્મૃતિ, મેધા (બુદ્ધિ), ધીરજ) અને ક્ષમા (દેખાય છે, તે મારે કીધે. માટે તે) હું. (અહીં આપેલી ધૃતિ અને ક્ષમા એ આત્મગુણના અર્થમાં નથી, સ્ત્રીઓને જે પુણ્યસંપત્તિ સહજ છે તે જતાવતા સામાન્ય ગુણોના અર્થમાં છે. સ્ત્રીઓમાં લગ્ન, શોભા, વાણી, માધુર્ય, યાદશક્તિ, નાની વયમાં સમજણ, ધીરજ અને સહનશીલતા, કંદરતી રીતે જ હોય છે.)

સામેમાં બહતસામ (મેટા સામ હવ્ય ગણાય છે, તે) હું છું. જંદોમાં (ગાયત્રી જંદ સર્વોત્તમ ગણાય છે, માટે) ગાયત્રી જંદ હું છું. માસોમાં માનસર માસ (આરોગ્ય માટે સરદઃકાલ સારી છે, માટે)

ચરણો અંતિમ માસ, માગસર) હું. ઋતુઓમાં વસંત (ફૂલો
કાયલો સ્વર અને મધમધતા બાગવાળી ઋતુ છે, માટે તે) હું છું.

(અરે ભોળા ! તને ઝાઝું શું કહે ? છત કરનાર નૃપદું કરી
નય છે. રાકુનના છતમાં દુર્યોધન ફાળ્યો, તેમાં મારો દિવ્ય પ્રભાવ
દોત તો એ શું ફાલવાના હતા ? છતાં ગુણકર્મોમાં સંમૂઢ બિચારા
મદ કરીને કેવા દુઃખી થાય છે, એ જ ખૂબીની વાત છે. પાપ !
દૃષ્ટિએ સમજશ તો તને લાગશે કે) છત કરનારનું દૂત હું છું. તેમજ
ઝોનું તેજ હું છું. નય હું છું. વ્યવસાય હું છું. સત્ત્વવાળાઓનું સત્ત્વ
હું. (મતલબ કે રાક્ષિ, નય કે નિશ્ચય; પુત્રપાળી માણસોને જ વરે
એટલે ત્યાં એ આત્માની જ દિવ્ય વિભૂતિ છે.) યાદવોમાં વાસુદેવ (એ
ગણાય છે, તે) હું છું (જેને હું સાક્ષાત્ સામે જ મૂર્તિમાન લેઈ રહ્યો
છે. પણ તારે એ ન ભૂલવું લેઈએ, કે) પાંડવોમાં ધનંત્ય (અર્જુન
પણ હું જ છું. (તેથી જ તારા અંતરને માપીને તને હું યુદ્ધમાં લેઈ
રહેવાનું કહી રહ્યો છું.) મુનિઓમાં આનંદાસ વ્યાસમુનિ ભારે ખ્યાલ
પામ્યા છે, પણ તે મારી વિભૂતિને લીધે જ, માટે ત્યાં) વ્યાસ હું છું.
કવિઓમાં હરિના (એટલે અસુરોના ગુરુ શુકાચાર્ય) મહાન ગણાય છે,
પણ મારી દિવ્ય વિભૂતિને લીધે, માટે તે પણ) હું છું.

(જે રાજ્યશાસનમાં ન્યાયલક્ષી શિક્ષા થાય છે, ત્યાં તે) દમન
રાનો દંડ હું છું. જીતવાની ઇચ્છા રાખનારની નીતિ હું છું. (આનો સા
એ, કે જીતવાની ઇચ્છાવાળાએ કોઈ એક સિદ્ધાંત લક્ષી નીતિને સ્વીકારવી
જ લેઈએ. શિસ્ત, દરકાર, નીડરતા, સ્થિર નિશ્ચય, એ બધું લઈને
નીકળ્યો તે ભાગ્યે જ વિજય વરી શકે.) ગુલ વાતોનું મૌન (ગુલ જ્ઞાનને
છરવું બહુ કઠણ છે, ત્યાં આત્માની દિવ્ય વિભૂતિ દોાય તો જ મૌન રહી
શકે, માટે ત્યાં મૌન) હું છું. જ્ઞાનીઓનું જ્ઞાન હું છું.

વળી તે અર્જુન ! જ્યાં પ્રાણીઓનું જે ખીજ, તે પણ હું છું. જે
કઈ સ્થાવર કે જંગમ કોઈ પણ સત્ત્વ (આ જગતમાં દેખાય) છે, તે
મારા વિના નથી.

અધ્યાય ૧૦ મો

દિવ્ય વિભૂતિના નિસ્તારનો અંત ન નથી. આ તો એ માત્ર વિભૂતિ-
નિસ્તારનાં ઘોઘાં ગુપ્ત ગુપ્ત દહાડાઓ (ન) છતાં છે.

ખરી રીતે તો તે હંદ પણ વિભૂતિમાન, શ્રીમાન અથવા શબ્દ
સંસ્થા (દેખાય) છે, તે બધું મારા ન તેમના અંશથી ઘેરેલું (દેખાય)
એમ હું ખાતરીપૂર્વક જાણું.

અથવા તે અહુનંત ! એ બધું જાણીને હારે શું હાગ છે ! (દંઠમાં
આટલું ન જાણી લે તો લય છે, કે) હું (મારા) એક અંશ વડે (દારા)
આ આખું જગત ટેકવી રહ્યો છું.

નોંધ :—

આપણે અગાઉ કહી ગયા છીએ, કે તે પ્રમાણે જૈનમુરોનો
ઉચ્ચાર છે, કે જીવ અને અજીવ એ બન્નેના પરસ્પર ઉપચદ
સંગ વિના સંસાર ન હોઈ શકે. આ દૃષ્ટિએ સંસારના આરંભ, મધ્ય
અને અંત પણ આત્માની દિવ્ય વિભૂતિને લીધે છે, એ કથનમાં
કશી અતિશયોક્તિ નથી.

દિવ્ય વિભૂતિ એટલે જૈનદૃષ્ટિએ આત્માની પોદ્ગલિક પુણ્ય
શક્તિ.

અગાઉ કહ્યું તે મુજબ જોમ એકૂતને પાક મળે એટલે કષ્ટ
સાથે ધાસપૂજા પણ મળે ન છે, પરંતુ ધાસપૂજાને સારુ કં
બીજા વાવતો નથી. વાવે છે તો કણને માટે. એમ સમર્થ
નેટલો આત્મવિકાસ સાથે છે, તેટલી તેમની દિવ્યવિભૂતિ
શિદ્ધિસિદ્ધઓ તો વધે ન છે. પણ તેઓ તે વિશે લગાડે
નથી. આમ જોતાં તીર્થંકરોના અતિશયો (ચમત્કારો) દેવાની
સિદ્ધિઓ અથવા ચક્રવર્તી વામુદેવાદિના વિભૂતિમાન, શ્રીમાન
અને અધી નમ્ય જેમ હોય છે, છતાં

[illegible]

આથી આત્મા દર્શનપાત્ર બને છે. એમને જટકમાં પણ પ્રગટે એમ કોઈ ન ગમતો એમો પાલનનું, પાપગતી મૂર્તિ-એમાં પ્રગતીથી પણ એ મૂર્તિ પરતને જટ પાલનાગતી પાપગતી કે મર્તિદારની કળા પ્રવાર્તી છે અને મર્તિમાં વ્યવહારને પ્રવાહ બાંધે છે તે પણ આત્માની જટ દિવ્ય વિભૂતિ છે, એમ મીનાકાર કહેતા માગે છે. કારણકે પૂજક અને મૂર્તિદાર બન્નેમાં બિમ્બ અને કળાનું તત્ત્વ છે, તે આત્માની દિવ્ય વિભૂતિનો જ પ્રકાર છે.

ઉપર કહ્યું એ પ્રમાણે જહમાં પ્રગુઅંશ માનવાની જરૂર નથી. કિંતુ અવગુણોનો અવગુણ જીવતો હોય, ત્યાં એનાં ઠાઈ પૂર્વપુત્રનું જ એ પરિણામ છે ને વિજય તેને લીધે છે, અવગુણને લીધે નહિ; એટલું જ કહેવાનો શ્રીકૃષ્ણકથનનો આશય છે. અને એથી જ એમણે અર્જુનને કહ્યું, કે જગતમાં જ્યાં જ્યાં રથૂળ વૈભવ દેખાય ત્યાં એ આત્મતેજના અંશનો જ પ્રભાવ છે, એમ દ્વંકમાં સમજ લેવું.

અને એટલે જ છેવટે પણ અર્જુનને શ્રીકૃષ્ણગુરુએ એ જ કહ્યું, કે "એ દિવ્યવિભૂતિનો વિસ્તાર અનંત છે. કારણ કે જેનું આત્મારૂપી મૂળ અનંત છે, તેનાં દિવ્યવિભૂતિરૂપ રૂપ અનંત જ હોય. છતાં ઉદાહરણ એટલા ખાતર કહ્યાં કે તું એવી રથૂળ વિભૂતિમાં ન ફસાઈ જતાં, સર્વનું મૂળ આત્મા છે અને એના અંશમાત્રથી

દસમા અધ્યાયનો ઉપસંહાર

આપણે જોઈ ગયા કે આ અધ્યાયનું નામ વિભૂતિયોગ છે. વિભૂતિનો અર્થ વૈભવ ગણીએ તો આ અધ્યાયમાં આત્માના અનંત વૈભવની વાત છે. અને વિભૂતિનો અર્થ આવિર્ભાવ કે આવિષ્કાર ગણીએ તો આત્માના અવિભક્ત—દૂટા નદિ એવા—અંશમાંથી અપરંપાર વિસ્તાર થઈ ગયેલો આપણે સાંભળ્યો.

વાત એમ છે, કે ગુરુ શ્રીકૃષ્ણ શિષ્ય અર્જુન પર ક્ષિદ્ર ક્ષિદ્ર થઈ ગયા અને ગુણ જ્ઞાન કર્યું. પરંતુ અધ્યાત્મજ્ઞાન ઉચ્ચ કોટિનું હોવા છતાંય જીવ અમુક દરજ્જે ન પહોંચે ત્યાં લગી એને શુદ્ધ માની લે છે અને એથી દૂર જ નાસે છે. તે વેળા ચમત્કાર જ એને ખેંચી શકે છે. એ ચમત્કારનું ખીજ આ અધ્યાયમાં ગોઠવાયું છે.

શું આત્મા અવાચ્ય છે ? અચિંત્ય છે ? અગોચર છે ? તો પછી એને માનવો શા માટે ? આવા પ્રશ્નકારને ગીતાનો આ અધ્યાય કહે છે : “ માનવ અને દેવ બે ગતિ ઉચ્ચ ગણાય છે. મનુષ્યકુળના મૂળપુરુષ આર્ય સંસ્કૃતિના ધર્મવાદી—ઋષિમુનિઓ; અને દેવકુળના મૂળપુરુષ દેવેન્દ્રો. આ બધા જો માનસમાવથી જ ઉપજ્યા છે, તો તેઓ આત્માના મૂળને ન જ જાણે, એ દેખીતી વાત છે. શાખાએ કે ફલફળોએ દટી વૃક્ષના ખીજને જાણ્યું છે ? જાણુવા કોશિશ કરે તોય અંતે થાકે છે. આ રીતે આત્મા અનાદિ, અવાચ્ય, અચિંત્ય

અને અમેયર સિદ્ધ થયો. વળી તે અનન્યા પણ છે. કારણ કે પૂર્વ-કાલે હતો, આજે છે, અને આવતે કાલે પણ દેશે જ. ફળને છંદી નાખવાથી પણ બીજનો નાશ થતો નથી, તેમ બાળા પછી પણ મૂળ એવન્યપ્રકારને દેશી ધન નથી આવતી, અને પરમાણુઓનો પણ અંત નથી આવતો, માત્ર એમનું રૂપાંતર જ થાય છે.

આ પ્રમાણે નૈનસૂત્રોએ જીવ અને અજીવ એમ બે જ પદાર્થોને અનાદિ અનંત માન્ય છે, અને આત્માને અનંત જ્ઞાનો અર્પણ છે.

આમ યોગીની અપેક્ષાએ આત્મા એક છે અને વિશ્રુતિની અપેક્ષાએ અનેક છે. જેમ એક જ રંગી દૂધને રંગબેરંગો દાઢના પ્યાલામાં મૂકવાથી દૂધનો રંગ દરથી જ્વેનારને લાલ, પીળો, વાદળો આદિ લાગે છે, તેમ જ્ઞાનદષ્ટિએ આત્મા એકરૂપ—જ્ઞાનરૂપ—હોવા છતાં રૂમદષ્ટિએ આજા વધુ ગુણદોષવાળો અને અનેકરૂપી લાગે છે. આત્મ જેણે જાણ્યું તે બક્ષો પરંપદ પાળી ગયા.

અનુન પૂછે છે: “વાત તો બરાબર છે. શાસ્ત્રો એમ જ કહે છે, અનુભવીઓ પણ એમ કહે છે, અને લીકૃષ્ણ ગુરુ ! ખુદ આપ પણ તેમજ કહે છે.”

આત્માથી જ આત્મા જણાય એમાં સંશય નથી. પણ દિવ્ય વિશ્રુતિ કે જે દષ્ટિગોચર થાય તેનો આકાર શો ? અથવા જગતર્થના કયા બાવો આત્માના અને જડના છે એ બેદવિજ્ઞાન કેમ થાય ? એટલે કે કયાં યોગ

પાણીમાં પડ્યાઓ જોઈ વાધની એ પડ્યાઓમાં જાનિત થાય છે. ખડું તેમ જડ સંગે હોવાથી જડમાં ભાવની જાનિત થાય છે. ખડું જોતાં ભાવ માત્ર મૂળે તો આત્માના જ છે. સુક્ષ્મભાવો—આત્મ-સ્પર્શીભાવો—તે યોગ, અને સ્થૂળભાવો તે વિમૂલિત. આને સાદુ એ વાત ધારી લે એટલે પરત્યું :

(૧) હું સદુમાં હું એટલે કે અંતર્યામી આત્મા સદુમાં છે જ પડી એ કીડી હો કે મોટો કુંજર હો ! હું જળમાં, વનરપતિમ દ્વેદ સ્થળે છું, માટે તારે કાંઈ પણ ક્રિયા કરતાં પડેલાં ચેતવું, એમાં મારી વિડંબના તો નથી થતી ને ? બેદરકારીથી તું બીજા કાંઈ પણ ધન કરે તો તે તારા આત્માને ધન કયાં યરાયર છે. અને તે દેહ ભલે છૂટે. પણ કાર્યનું પરિણામ તો જીવને ભોગવવું જ પડે છે દરકાર અને અશક્ય પરિહાર હોય ત્યાં જુદી વાત છે, ત્યાં જટિલ કર્મબંધન નથી.

(૨) બીજી વાત એ કે જ્યાં જ્યાં કાંઈ પણ સત્યતા, કલ્યાણ અંત સુંદરતા દેખાય, ત્યાં મૂળે આત્મતત્ત્વ. જ્યાં શુભ, તાકાત, તેજ અંત પરાશકિત (કાર્યક્ષમતા) દેખાય ત્યાં તારે જાણવું કે એમ મૂળે આત્માનો જ એ તેજ અંશ છે. પણ જ્યાં મૂળ આત્મ તત્ત્વ જ છે ત્યાં ધર્મ છે, અને જ્યાં એ આત્મા તેજનો અંશ છે ત્યાં પુણ્ય છે.

જ્યાં સીધો આત્મા સાથે યોગ તે ધર્મ, અને જ્યાં પરંપરાએ આત્મા સાથે યોગ ત્યાં પુણ્ય.

દિસક દાની જતો હોય તો એ જયનું કારણ દિસાની ક્રિયા નથી પણ દિસકમાં રહેલી પૂર્વદાને જમાવેલી એકાગ્રતાની મૂડી છે. ને એ વેશી નાખશે તો પરનાશે. સારાંશ, કે એ ભલે અજ્ઞાનો કાંઈ દિસાને દાને વિજયને ચડાવે, પણ એ વિજય દિસાનો નથી. એ જ

રીતે અહિંસક પણુ ગુમાન ન કરે. કારણકે તે તો માત્ર નિમિત્ત જ છે. એટલે છેવટનું તત્ત્વવચન તો એટલું જ, કે “તું જગતના કોઈ પણ સ્થાવર કે જંગમ દેહધારી છવ તરફ આકર્ષાતો હો, કે દૈવી વૈભવ-વિલાસ તરફ ખેંચાતો હો, તો ત્યાંથી પાછો વળ. કારણ કે એ બધું—અરે આખું જગત—આત્માના અંશે જ વ્યવસ્થિત તાલગદ્દ રહી રહ્યું છે. માટે એ તરફ જ વળ.” સાર: જૈનસૂત્રો પણ એ જ કહે છે કે કોઈ જપ, હ્રપ, આદિ ક્રિયાનું નિયાણું [નિયાણું એટલે વેચાણ. જગતની કોઈ પણ સંપત્તિભ્રં, આંતરિક ગુણોનું વેચાણ કરવું તેનું નામ નિયાણું] ન કરવું, પણ માત્ર આત્માર્થે જ સર્વ કંઈ આચરવું.

ગીતા દર્શન [અધ્યાય ૧૧ મા]

ઉપાદેશાત

અર્જુને ગુણ અધ્યાત્મજ્ઞાન સાંભળ્યું, પ્રાણીઓના ઉત્પત્તિનાશનું
રહસ્ય પણ સાંભળ્યું, અને દિવ્ય વિભૂતિના આકારો વિષે પણ
સાંભળ્યું. એટલે હવે એને એવી ઇચ્છા થઈ, કે જો આત્મામાં એ
બધું હોય—અને છે જ—તો મારા ગુરુ જેવા સમર્થ પુરુષ એ દેવી
વિભૂતિઓ અને જીવોના ઉત્પત્તિનાશની પ્રતીતિ મારી ચોખ્ખતા
પ્રમાણે મને પ્રત્યક્ષ બતાવે તો કેવું સારું કે જેથી મને મારા પ્રાણ,
મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત વગેરે આત્મસમર્પણની વચ્ચે કદી આડખીલીરૂપ ન
થાય ! આ હેતુએ તે પૂછે છે, એ જાતની આ અધ્યાયની શરૂઆત છે.
અને દિવ્યચક્ષુદ્વારા એટલે કે મનની ઉચ્ચ ક્રાંતિની ભૂમિકાદ્વારા
દેખાય તેવા રથૂળ છતાં છેક પાર્થિવ પણ નહિ, એવાં દશ્યો એમના
ગુરુદેવ બતાવે છે. એમાં અહ્યુત, શાંત અને ક્યાંક રોદ્ર, વીર, આદ્રિ
રસોની પણ જમાવટ છે. એ કેવાં છે, તથા તે વેળા અર્જુનની યી
સ્થિતિ થઈ, ને છેવટે શ્રીકૃષ્ણગુરુ કયા રાહ પર એને દારી બતાવે
છે, તે હવે જોઈએ. જેથી ભક્તિમાન, શ્રદ્ધાળુ, ગુણદૃષ્ટિમં,
આ અધ્યાય અત્યંત પ્રિય શાથી લાગે છે, તે

(દે હરુદેવ ! આપે મારા દરર કૃપા કરીને મને અધ્યાત્મનાગચાળું
(આધ્યાત્મિક) ૫૧' સુધે જવન કરી સંભળાવ્યું, તેથી મારો મોઢ રળી
રહ્યો છે. (મૂલ સિધ્ધાંત કે દરે સમજી ગયો છું) જગી આપના જ
શીશુએ જીતેલાં કલ્પિત-તથા પણ વિચારપૂર્વક સંભળ્યાં (એકથી
અન્યનું દરર પણ ક્ષે સમજી શક્યો છું.) અને અમળની પાંખડી જેવી
અંખડીવાળા ચકુનાય !—આત્માના તેજોસના અક્ષય એવા મુદિમાને પણ
મેં જલ્દી જ.

(ખરેખર) આપજો આત્મવર્ણન કરો છો. તે દે પરમેશ્વર !
વચાન જ છે. (મતલબ કે આપ જેવા પોતાને જોતપોતા છો, તેવા જ
છો.) પણ દે (પુરુષોમાં સર્વોત્તમ એવા) પુરુષોત્તમ ! એ તમારા ઉંચરી
રૂપને કે સાક્ષાત્ જેવા હમ્મું છું.

(આત્માથી આત્માને જલ્દી, કેદમસીમાના જન્મનારાના ઘટમાં
રહેશ દયાથીપણને પારખ્યું, વિજીતના મર્મને પણ સમજ્યો, છતાં એક
હત્તા રહે છે તે એ કે યોગજલો કરીને એ એ જાણે આપ પ્રત્યક્ષ દેખાડો
તો સારું. એ કે આપ તો જાણવા દરખજો તૈયાર દો, છતાં અક્ષર
વિધિમાં પ્રમાણતા સૂચનો પ્રસાદ પુરક જીલ્લી ન થાય, ત્યાં સૂચનો તોય
નથી, એમ ને કે એવા વિરાટ દર્શનને માટે નાલાયક દોડ' તો ત્યાં
આપ છું કરો ! માટે એ નો કું જ છું (૧) ને એ ઉંચરી રૂપ એવાનું
મારે સારુ યક્ષ માનતા દો તો દે વારંશર ! તે અન્યથ રૂપનાં મને
દર્શન કરાવો.

નોંધ:—

યોગ એ ધર્મનું પરિણામ છે. અને વિજીત એ પુરુષનું પરિણામ
છે. ધર્મ આત્મા સાથે સીધો સંબંધ બરાબર છે. ત્યારે વિજીતનો
સંબંધ સીધો આત્મા સાથે નથી. એનો સીધો સંબંધ દૈવદષ્ટિએ
કરીએ તો પુરુષ સાથે છે. અને પુરુષનાં ઘટ પરમાત્માએ સંભાળ
બને છે, ત્યારે તે વિસ્તાર ખાસ કરે છે. જેમ સંયોગ
થોડી જ જ. ને પણ તે જ વિસ્તારમાં

છે, તેમ જ જગત વિચારેલું છે. જેનું એ બદલ છે, તેના પ્રયોગ
 દેવારી જગમાં પણ છે. કારણ કે બદલ ને દેખાય છે તે માત્ર
 એનો વિચારઓ પડવાનો છે, પણ જાની સિવાય આ અન્ય
 સાક્ષાત્ મનો નથી.

અર્જુન શિષ્ય હતો એટલી શ્રમિકા લગી તો પડેંગી મળે હતો.
 કારણ કે જીનમતો કહે છે કે 'જે જીવિજાન બળે છે તે અશ્વ-
 વિજાન પણ બળે છે, અને બાન્ને વિજાન બળમાં એ કહે કહે બધું
 બાળીને આખરે પરંપદ પામે છે.'

પ્રથમ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન ને પછી જીવિજાન અને ત્યાર પછી
 જ જગતવિજાન, એ બધું કહે કહે નજીકે વેલું, તેનો મોદ ટળે તે
 સ્વાભાવિક જ હતું. હવે અર્જુનને શ્રીકૃષ્ણયુરુ ને ખરો સિદ્ધાંત
 કહેતા હતા તે ઠીક રીતે સમજ્યો. અત્યારલગી યુદ્ધનો હેતુ જય, ભોગ,
 અધિકાર આદિ એ માનતો હતો, પણ હવે એને સમજાયું કે જય,
 ભોગ કે અધિકાર એ મારે સારુ મુખ્ય હેતુ નથી. કારણ કે જય, ભોગ
 કે અધિકારનો આત્મા સાથે સીધો સંબંધ નથી. એ તો માત્ર દિવ્ય
 વિભૂતિનો એક નાનકડો ટુકડો છે. મુખ્ય હેતુ તો આત્માની નમજાઈ-
 ને લગારે ન પોષતાં વીરતાપૂર્વક વૃત્તિ સાથે ઝઝૂમવું એ છે, અને
 મારે માટે આ યુદ્ધમાં ન યોગ્યવા પાછળ તો આત્માની નમજાઈ જ
 પડી છે, એટલે તે દૂર કરવી જોઈ એ.

આટલું બોલ્યા પછી અર્જુનમાં એવી અનહદ નમ્રતા અને અખૂટ
 નિરાસા આવે છે, કે તે યોગદ્વારા બધું એકમાં જ કેંદ્રિત એવું.
 વિશ્વરૂપદર્શન બોવા માગે છે. હવે શ્રીકૃષ્ણયુરુ શું કહે છે તે
 જોઈએ:—

ધ્રોહુળ્લ ઉવાચ

પદ્ય મે પાર્થ રૂપાણિ શતશોઽથ સઠ્સઃશઃ ।

નાનાવિધાનિ દિવ્યાનિ નાનાવર્ણાકૃતીનિ ચ ॥ ૫ ॥

પદ્યાદિત્યાન્ વક્ષન્ રુદ્રાન્શ્વિગૌ મરુતસ્તથા ।

ચાન્યદૃષ્ટૃર્વાણિ પદ્યાશ્ચર્યાણિ ભારત ॥ ૬ ॥

દૈત્યેકસ્ય જગત્કૃત્સ્તં પદ્યાય સચરાચરમ્ ।

મમ દેહે ગુહાકેશ યચ્ચાન્પદ્મ્બ્રહ્મમિચ્છસિ ॥ ૭ ॥

ન તુ માં શક્યસે બ્રહ્મનેનૈવ સ્વચક્ષુષા ।

દિવ્યં દદામિ તે ચક્ષુઃ પદ્ય મે યોગમેશ્વરમ્ ॥ ૮ ॥

શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા:—

સેંકડો ને હજારો ને, વિવિધાકાર રંગનાં;
મારાં દિવ્ય હોય, પાર્થ! ને વળી ભાતભાતનાં. (૫)

આદિત્યો, વસુઓ, રુદ્રો, ને ને મરુત અશ્વિનો;
પૂર્વે એવાં ન જોયેલાં, ઘણાં આશ્ચર્ય ભારત. (૬)

આને એક રથને આપ્યું, જગત્ ને સચરાચર;
મારા દેહે ગુહાકેશ! ને ખીલ્યું નેયું હોય તે. (૭)

અસમર્થ મને જોવાં, તું છો આ તારી આંખથી;
માટે દિવ્ય દૃષ્ટિ યજુ, ઈશ્વરી યોગ ને હવે. (૮)

હે (પૃથ્વાના પુત્ર) પાર્થ! મારાં સેંકડો ને હજારો ૩૫ ને. તે
જુદાજુદા પ્રકારનાં, દિવ્ય, ભાતભાતના, રંગબેરંગી અને નોખાનોખા
રવાળાં છે.

હે (મરુતકુળના ઉત્તમ 'પુરુષ' ભારત) (ખાર) આદિત્યો, (આદિ-
ત્યો, (અગ્નિધાર) રુદ્રો, (એજણપચાસ) મરુદ્ગણ, તથા પૂર્વે
નાં એવાં બહુ આશ્ચર્યો તું ને.

છે. તેમ જ જન વિસ્તરણ છે. જેનું એ બહાર છે. તે જ પ્રત્યેક દેશવાસી જાણે પણ છે. કારણ કે બહાર ને દેખાય છે તે માત્ર એનો વિસ્તારમયો પડાયો છે. પણ તાલી શિયાળ આ અનુભવ માણાત્ થતો નથી.

અર્થુન રિપ્પ દવે એટલી જીમિકા લગી તો પરીંગી મળે હતી. કારણ કે જનસંખ્યા કહે છે કે 'જે જીવિગાન તલે છે તે અછર-વિગાન પણ તલે છે, અને જન વિગાન તલવા એ કહે કહે બધું જાણીને આખરે પરંપરા પામે છે.'

પ્રથમ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન ને પછી જીવિગાન અને ત્યાર પછી જ જનવિગાન, એ બધું કહે કહે જોલે વેણું, તેનો જોડ દેતો તે રવાનાવિક જ હતું. હવે અર્થુનને શ્રીકૃષ્ણજીને જો ખરા સિદ્ધાંત કહેના હતા તે ઠીક રીતે સમજાવે. આત્મારક્ષણી યુદ્ધનો હેતુ જાણ, જોય, અધિકાર આદિ એ માનવો હતો, પણ હવે એને સમજાવું કે જાણ, જોય કે અધિકાર એ મારે સારું મુખ્ય હેતુ નથી. કારણ કે જાણ, જોય કે અધિકારનો આક્રમક સાથે સીધો સંબંધ નથી. એ તો માત્ર દિવ્ય વિશ્વનિર્મા એક નાનકડો ટુકડો છે. મુખ્ય હેતુ તો આત્માની નવજાગૃતિ ને લગાડે ન પોષતાં વીરતાપૂર્વક રતિ સાથે ઝંઝૂમવું એ છે, અને મારે માટે આ યુદ્ધમાં ન યોગ્યતા પાછળ તો આત્માની નવજાગૃતિ જ પડી છે, એટલે તે ફર કરવી જોઈએ.

આટલું જાણ્યા પછી અર્થુનમાં એવી અનહદ નખતા અને અખુદ જિજ્ઞાસા આવે છે, કે તે યોગદારી બધું એકમાં જ કેદિત એવું વિશ્વપરવશ જોયા માટે છે. હવે શ્રીકૃષ્ણજી સુ કહે છે તે જોઈએ—

મોહન કવાલ

પરવ મે પાર્વે કપાલિ દાનગોડય શાહજીઃ ।
 નાનાવિધાનિ દિવ્યાનિ નાનાવર્ણાકૃતીનિ ચ ॥ ૧ ॥
 પરવાવિરવાન્ વણન્ કપ્રાનમ્બિનો મદનકનયા ।
 વાસ્તવદશૂર્વાણિ પરવાશ્વર્ણાણિ મારત ॥ ૨ ॥
 રૂઢેશ્વરે જગન્મુખને પરવાપ સચરાચરમ્ ।
 મમ દેહે શુદ્ધકેશ વચ્ચાવવદ્મુમિષ્ઠમિષ્ઠમિ ॥ ૩ ॥
 ન મુ મી શાશ્વતે પ્રસ્તુમનેત્રેશ કલ્પશુભા ।
 દિવ્યે વદામિ તે વશુ પરવ મે યોગમેશ્વરમ્ ॥ ૮ ॥

મોહન મોતયા—

મે'કો ને દબરો મે, વિધિમાત્ર રંગનાં; (૧)
 મારો દિવ્ય દેવો, પાર્વો' ને વળા આનખાનનાં.
 આનિયો, વણુઓ, કો, ને મે મરૂત અધિને;
 પૂરો' મેવો ન મેવેસાં, બળાં આશ્વર્ષો મારના. (૨)
 આને એક રક્ષે આણુ, જગન્ મે મયરાચર;
 મારા રૂઢે શુદ્ધકેશો ને બીજું મેત્રુ દેવ મે. (૩)
 અસમર્થ મે મેવો, તું મે આ તારી આપથી;
 મારો દિવ્ય દેવ મે, ધિયરી યોગ મે દેવે. (૮)

હે (પ્રધાના પુત્ર) પાર્વો' મારા સે'કો ને દબરો ૧૫ એ. તે
 આં જુદાજુદા પ્રાપ્તનાં, દિવ્ય, આત્માત્મા, રંગમય અને નેપાત્રોના
 નાનાવર્ણાં છે.

હે (સરવજ્ઞ કવચ) શુભ (માર) આનિયો, (આદ્ય)
 શુભો, (અવિચાર) કો, (સોમલુપકાશ) મુદ્ધુમ, તમા પૂરો' ન
 પૂરો' મેવો અશ્વર્ષો તું એ.

દે (નિદાને છલવાર !) યુગોસ (સ્વરમ થા અને એ.) આને
અટી' થાતા કટીરમાં એક રથને આપું સ્વરામકા બચત એ. અને વીજી
પણ એ કઈં ઉં એવા છાપડો દોર તે એ.

(કનુ અનુનને ભાષા એવા એટલે મીકાનુન'દ યાદવા : 'અરે
સાવા !) ડં આ ઘાટી (પાલિન) આપી થાતા એ સ્વરપને નહિ
એક ઠો. આર તરે સિવ થયુ આપું પુ. હવે મારો ઉંઘરી થાવ એ.

નોંધ:—

પાથ', ભારત અને યુગોસ એ ત્રણે વિશેષજો પ્રાસંગિક રથને
કુદરતી રીતે જ યોગ્યઈ થયાં છે. અનુન પાલિન આંખે આ નવું
ન જોઈ ઠો મારે સિવ થયુની બચત હતી, એમ 'પાથ' વિશેષજ
મુકવે છે. બાનકુળમાં તે કિતમ છે એટલે આ ભારતના આસિવ
દેવ તરફ તથા બીજા એ દેવો એમની બાનુમાં મુકવા છે તેમની
તરફ પણ બનુમાનની રૂઢિથી જોતા, એટલે કે 'ભારત' વિશેષજની
હાંમેશિને પ્રથમ જ એમનાં હાંમે જાતી કિતમતા બનાવનાનો
પ્રવાસ છે પણ આ નવું જોઈ, તે પ્રમાદી ન જાની જાવ તે મારે
અપ્રથમતા મુકવનાનું 'યુગોસ' વિશેષ જણાયું છે.

આ નવું કાવો દેવી આંખે જ જોઈ કાવ, તેની મતમ
એ કે આ કાવો સ્વજ આંખે જોવાવ તેવા નથી, પણ સિવ મુકિ
(કાવ તરફ મુકવ તેની મુકિએ) જોવાવ તેમાં છે. એ માથા
સિવ મુકિ પ્રાપ્ત કરે તે જોઈ ઠો એનમુકામાં અને અપિવામે
મુકવાવ છે. તે એ અપવરુ દેવ તે: જાધિગાન મળાવ અને
અનમવરુ દેવ તે: વિષ્ણુગાન મળવ. અનુન મારે તે અપવરુ
મત દર્શ. દર્શના એક જ રથને આ નવું દેવાવ એમાં પણ
મતીને કનુ આ રથ' નહિ એનમુકા કરે છે કે, વધારવાના એક
અનમવા નવા અનમાં દેવાવ અતિ મુકવ છવ મારે પણ એની
અનમ રથ' વધારુ એ. છે, કે એમના પ્રોત્તે સિવાસાગર્થ આંખે

તે આખા સોકર્મ પશુ ન સમાય; છતાં આત્મપ્રભાવ આત્મજ એ એટલી સંતોષ પામી જાય છે, કે રમૂગ આખી કે સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ વસ્ત્રની મદદથી નજી આ પાર્થિવ આંખે ન દેખી શકાય. વાચકને આથી કંઈક કલ્પના આવે એ ખાતર આટલું ક્યું, જેથી આ જાણી જાય છે એમ માનતા કે ખોલતા પડેલાં એ ચેને નાકી તો દલીલનો આ વિષય જ નથી. અનુભવ અમર શ્રદ્ધા, એમાંથી એક જેની પાસે દોષ એને મારે આ અપૂર્વ વસ્તુ છે.

અહીં ઈશ્વરી યોગનો અર્થ સમર્થયોગ જ લેવો. "આખ જીવડતાં સર્વોત્પત્તિ, શામેત્સૂરાસથી વસુઓ, ભૂકૃતિ એકત્ર થતાં સર્વોત્પત્તિ, અને સૌમ્ય સુદર્માથી અશ્વિનીકુમાર જીવજે છે. કાનથી વાયુ" એમ જ્ઞાનેશ્વર મદારાજ કહે છે, તે પરથી સાધક એટલું સમજશે કે જીવને જીવાનુદા આવે જોડે છે, તે જ એ સ્પષ્ટ છે.

હવે જૂનાપૂને સંચેન કરવા માટે સંજય કહે છે :

સંજય ઉવાચ ॥

પપમુક્ત્વા તત્તો રાજન્ મહાયોગેશ્વરો હરિઃ ।

દશોયમાસ વાર્યાવ પરમે રૂપમેશ્વરમ્ ॥ ૧ ॥

સંજય બોલ્યા: —

એમ બોલ્યા પછી રાજન્ । મહાયોગેશ્વર શ્રીહરિઃ

ઈશ્વરી ને પરંરૂપ, જતાવે પાર્થને ખરે. (૬)

હે (જૂનાપૂ) રાજન્ । મોટા યોગીશ્વર (યોગમાં સર્વ સમર્થ) એવા હરિ, એવું જાણ્યા પછી, પાર્થને પરં (એ) ઈશ્વરી (યજ્ઞિમાન) રૂપ દેખાડતા હતા.

નોંધ:—

સંન્યે ધૃતરાષ્ટ્રને અહીં ફરીને સચેત જ્યાં છે, તેમાં પણ ગીતાના સંકલનકારની ખૂબી છે. તે બે પ્રકારે :

(૧) ધૃતરાષ્ટ્રની શ્રીકૃષ્ણજી પ્રત્યે ભક્તિ વધારવા

(૨) આ વર્ણન પાશ્વિંવ નથી પણ દેવી છે એમ પાઠને સૂચવવા.

હવે આમળ ચાલતાં સંન્ય જ અર્જુને શુ જોયું અને એની શી સ્થિતિ થઈ તે થોડા શ્લોકમાં સંક્ષેપે મૂકે છે તે જોઈએ:

अनेकयक्षप्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।

अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ ૧૦ ॥

दिव्यमाल्याम्बरधरं* दिव्यगन्धानुलेपनम् ।

सर्वाश्चर्यमयं देवमनन्तं विभ्रतोमुखम् ॥ ૧૧ ॥

दिवि सूर्यसदृसस्य भवेद्युगपदुत्थिता ।

यदि मा सदृशी सा स्याद् भासस्तस्य महारमनः॥૧૨॥

तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ।

अपश्यद्देयदेयस्य शरीरे पाण्डवस्तदा ॥ ૧૩ ॥

ततः स विस्मयाविष्टो दृष्टોमा धनंजयः ।

प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिरभाषत ॥ ૧૪ ॥

અનેક ચુખ ને આખ દસ્ય અસૌક્રિક;

મખાં દિવ્ય ધરેણાં ને દિવ્ય ચત્રોથી સન્ન એ. (૧૦)

* પ્રેરિલથી બહાર પડેલી પ્રતમાં “દિવ્યમલામ્બરધર” એ પાઠાંતર છે એટલે ‘જુજ્વાળી સમશ્લોકી’માં અહીં માત્ર અર્થ રાખ્યો છે.

વખો, પ્રાણા ફરીં રિખ, રિધેખુ રિખ મધેથી;
હો જામવંખડું દેરી, રિધખાપી અનંત એ. (૧૧)

એજામાથે પ્રાણી એ નમે સુવં દમર તે;
તે મદદમાનગી કાંતિ જેની કાંતિ કાગ્ય દેહ. (૧૨)

એક રથથે જયતુ આપું, જડુરીને વિભાજ ત્યાં.
દેવાધિરના દેદે, તે હમે એધું પાડે. (૧૩)

જેની આમવંખાં મમ, રેખાંચિત પનંજય.
હાથ જેની કરી બેઠ્યો, દેરને વિરથી નથી. (૧૪)

તે ૧૪ પદ્યાં મુખ અને જાંબવાણું. અનેક અદ્ભુત કથંવણું, અનેક રિખ આજાવેવાણું અને જડુ રથથેલાં સંધિવાણું હડું. (તે ૧૫) રિખ પ્રાણામે અને રિખ વજ્રપારી હડું, રિખ મધેથી દેવાધેડું હડું. રથથા પ્રાણી નચાંચિત અનેક હડું અનંત હડું. મિથ (૧૫વાણ) રિધેખુખા દેવને (અભુને રિથા.)

(હે જુવાન! શબ્દાં મિથે છાની કથમા આજની મિ સમજ પડી નહીં, જ્યાં કથના આદર હું તે) આમકર્મા બિદ્યાપી હમર સુવંની પ્રમા દેવાથ તે કાગ્ય તે મદદમાની કાંતિ જેની દેવાથ. (જ્યાં આ તે પ્રાણ મેં કથમાજ આપી ય. સર્વાંચ જોનારી તે મિ તેજ સાથે ન જઈ દો)

(અહો શબ્દાં વધુ તે શું કહું! પણ) તે દેવાધિર (દેવાના સર્વેવધિ દેવ)ના સરીરમાં અનેક પ્રકારે વહેંચાયેલું આણું જયત બેઠવિત વડું છે (મિથ) પાડે એધું.

તેથી પનંજય કારે આમવંખાં પ્રાણવ થઈ ગયા, રેખાંચિત થઈ ગયા, અને માધું નચાવી મિ હાથ એટલે દેવને (આ પ્રમાણે) કહેવા શાખો :—

નોંધા—

અનુવાકમાં જ ચોખવટ આવી જાય છે એટલે વધુ કહેવાનું

રોનું નથી. માત્ર અહીં 'દેવાધિદેવ' વિશેષજી ખૂબ સૂચક છે. આ
વેળાએ શ્રીકૃષ્ણમહારામા 'દેવ'ભાવમાં દત્તા એમ એ સૂચવે છે.

હવે અર્જુને પોતે જ એ જોયું તે શ્રીકૃષ્ણપ્રભુને સંબોધીને
કહે છે. —

અર્જુન ઉવાચ—

પદયામિ દેવાંસ્તથ દેવ દેહે .

અર્વાંસ્તથા મૃતવિરોધર્મવાત્ ।

સત્તાગમીયં કમલ્લાસતમ્ય-

મુર્ખોઽસર્વાનુભાષ્ય દિવ્યાન્ ॥ ૧૮ ॥

અનેકવાહુદરયજ્ઞનેત્ર

પદયામિ ત્યાં સર્વેભોઽગ્ન્યક્ષમ્ ।

માર્ગ્યં જ ઘર્ગ્યં જ ગુતમ્ભનાદિ

પદયામિ વિશ્વેશ્વર વિશ્વકર્મ ॥ ૧૯ ॥

દિલીટિત્વં ભદ્રિત્વં જગિત્ત્વં ચ

સેજોતદિઃ સર્વેભો હોતિમગ્નમ્ ।

પદયામિત્થા મૃત્વેલીકૃત્યં જમગ્નત્

દીપ્તતત્ત્વંદાર્ભગૃતિમગ્નમેત્રમ્ ॥ ૨૦ ॥

અર્જુન એ કહે :—

દેવું કહીને મુઝ દેવ' દેવ. અને એવું જાણતવડે મરે:

અનેક વાહુદર નેત્ર વાહુ. ૧૮. અર્જુને કહું દિવ્ય મરે (૧૮)

મરે. ૧૯. અ. ૧૯. મરે મરે ૧૯. ૧૯. મરે મરે મરે ૧૯.

ને અર્જુન દેવના નામ રાખે, દેવું મૃત્વેલીકૃત્ય: દિવ્ય ૨૦ (૨૦)

મદા, મુકુરો વળી અત્રાળો, ચોમેર દીપ્તિધર તેમપુનઃ
પ્રચંદ સૂર્યોગિ સમો ભરિય, દુર્લભ દેખુ અપ્રમેય હું તને. (૧૭)

હે દેવ ! તારા સરીસે વિષે દેરાને, વિલિષ્ટ સર્વ જીવજીવાણે,
કમલાકરને વિરાજેલા જલાને તમા કુદને, અને સર્વ કવિઓ તેમ જ
લિખ સર્પોને હું બાથું છું.

હે વિદ્યેશ ! તને હું ધન્યાં બુદ્ધ, દાક અને પિરાવાળા અનંતારે
ચામેર દેખી છું છું. છતાં વારો જાગિ, મધ્યકે અંત દેખાતો નથી.
(ખરે જ) તને વિવેચક તરીકે હું એક છું

(દાકમાં) મદા, ચક્ર, (અને મસ્તી) મુકુર (ખરનારા)વાળા,
જપી જાણી જનકની અષ્ટાવળા, તેજના પ્રજા સમાન, મુરોલીથી જ
દેખી તમારે એવા, તેમજ પ્રદીપ્ત અગ્નિ અને સૂર્યની પ્રભાની જેમ જપી
લિલામાં દીપ્ત એવા અપ્રમેય (અને શાંતિ સાથે સરખાવી ન તમારે તેવા)
તને બાથું છું

નોંધ—

આ ઉપરથી સાધક સમજી લે કે જહાદેવ અને રૂદ્ર આદિ
દિવ્યોદિતાં સર્વો છે. વળી સાધકે જે રૂપ પ્રાપ્તું કર્યું હોય છે,
તે જ રૂપે તે એને દિવ્ય દૃષ્ટિથી જુઓ છે. નરસિંહ મહેતાના શાસ્ત્ર-
કાર વિષે કબીરસાહેબે આ કહ્યું છે કે “તમે નમારી
કવનાનો જ દિવ્ય આશાકાર જુઓ. વસ્તુના નિરાકાર આત્મા
એ તો નિરાળો જ વસ્તુ છે. તે જ દેવ આત્માદારા જ આત્મા કરે છે.”
એટલે જ અર્જુનની એ દૃષ્ટિને સુખોદ્ધાર નીકળે છે—

• નરસિંહ મહેતાને કબીરસાહેબ મળેલા તે વખતે રાસચંદ્રના
પ્રજ્વલનને દાક મહેતાએ પેંડેલી હતી. કબીરસાહેબે જાણ
ખાતવા કહ્યું કે તુરત જ મહેતાએ નવાઈ કે પાતે જ પાતાને દાક
મહેતા છે.

સ્વમયજ્ઞં પરમં વેદિતજ્ઞં

સ્વમયજ્ઞ વિશ્વજ્ઞય વદે તિથાગમ્ ।

સ્વમયજ્ઞયઃ સામ્યવધર્મોગતઃ

ભગવાત્પરમં તુલ્યો મનો મે ॥ ૧૮ ॥

તુ મેવ તુ અક્ષર તુ પર ઓ, આ વિશ્વનું તુ જ પરનિધાન;

અનઃકી તુ સાધન ધર્મપાત્ર, માન્યા તને સાધન મેં પુરૂષ (૧૮)

તને હું (માત્ર આત્મજ્ઞાનથી જ) સંપન્ન કારક કહેવું છે. પરમ અને અક્ષર માનું છે તુ આ વિશ્વનું પરનિધાન છે. તુ અવિનાશી તેમજ સનાતન ધર્મનો સ્વરૂપ અને સાધન પુરૂષ છે (એમ પણ) હું કહે માનું છે.

નોંધ:—

મનુનું પરમસ્વરૂપ કે જે સનાતન ધર્મપાત્રક (એટલે વસ્તુ-માત્રના મૂળમત સ્વભાવોનું નિયમન કરનારું) છે તે તદ્દન નિરાગ્રહ છે, તે માત્ર જ્ઞાનમય છે, હૃદયમય છે જ નહિ. દિવ્યહૃદયથી અશુન જે જુએ છે તે આત્માના તેજોઅંશમાંથી બિપન્નોત્તી દિવ્ય-વિશ્વનિઓ જુએ છે અને તેથી જ તેમાં અદ્ભુત, રોડીર, અદ્વિત્તો દેખાય છે.

સાધકની પ્રિયતા સંતોષકારી અને વસ્તુસ્વરૂપ જનારના સારુ કરવી જોઈતી હતી તે સંતોષકારી અશુન આમજ વધનાં કરે છે.

અનાદિમધ્યાન્તમગ્નત્તરીય-

મનમગ્નત્તરીય શશિસૂર્યનેત્રમ્ ।

પદયામિ સ્થાં દીપ્તહુતાશયક્ષ્ત્રં

સ્વતેજસા વિશ્વમિદં તપન્તમ્ ॥ ૧૯ ॥

ધાવાપૃષ્ઠોરિદમગ્નર દિ

ધ્યાત્તં ત્વયંકેન દિશ્ય સર્વાઃ।

હૃદ્યાદ્યુત્તં રૂપમુપ તવેદં

લોકત્રયં પ્રત્યપિતં મહાત્મનૃ ॥ ૨૦ ॥

ન આદિ મધ્યન અનંત સ્થિતિ, અનંત બાહુ સ્વચંદ્ર ચક્રુઃ

દીપેષ અગ્નિ મુખવંત કું તને તપાવનો બાગું જગત્ સ્વનેજે. (૧૯)

તું એકથી અંતર બોમ ભૂનું, ને સૌ દિશા બાપન યથેષ તારું.

આ લેખ ને અદ્વૈત ૨૫ બાગું, ત્રણેય ભોગી વધવા મહાત્મન. (૨૦)

એને આદિ, મધ્ય કે અંત (જ) નથી, એની સ્થિતિ અનંત છે, અને અનંત દાષ છે. સુચંદ્ર એના ચક્રુ છે. એનું મુખ દીપેષા અગ્નિ એવું છે, અને એ પોતાના તેજ આ વિશ્વને વધાવી રહ્યો છે, તેવા વડે હું એક છું.

આમલ અને અગ્નિન વચ્ચેનું આ અંતર અને બધી દિશાઓ (તે રૂપ અગ્નિ બધે જાણી દેખાય પણ) ડું-૨૫ એકથી બાપન છે. તારું આ અદ્વૈત અને ઉચ્ચ નિદાશીને દે મહાત્મન! તણે ઘેર અવશીલ બન્યા. છે—વધવા છે.

નોંધ:—

જૈનદર્શિએ આમ પડાવી યજ્ઞ ૩ સૂરમણવો ત્રિપુરનમાં ભરી છે. બાકી અદ્વૈતના એ દેવી વિભૂતિ છે, અને ઉચ્ચતા એ કમ-કાનૂનમાં છે. કમંજી તણે ભોગના સર્વ કહેલો ભોગવર્તા જ પડે છે. ત્યાં કમંજીનું કથું જ આલવું નથી. યાનેશ્વર મહારાગના કહેવા પ્રમાણે ત્યાં સદ્ગાદિનું પણ ચાલવું જ નથી. જૈન ઉત્તરાખ્યનમુત્ત બાબે છે, તે. વધારે જ છે, 'કદાચ કમ્મજ ન યોક્ત્વ મણિ.' કરેલાં કમોને

ભોગવ્યા વિના છૂટકો જ નથી. ભગવાન મહાવીર જેવાને પણ એ ભોગવવા જ પડ્યા હતા, ત્યાં બીજો કોણ મર્વ કરશે ?

જેમ અહીં અશ્વત્થામને શ્રીકૃષ્ણગુરુ દિવ્યવિભૂતિ દેખાડે છે, તેમ જૈન 'રાયપસેણિયસુત્તાદિ'માં સુધર્મા નામના દેવેન્દ્ર ભગવાન મહાવીરની સભામાં પ્રકારાંતરે બતાવે છે, જે જોઈને સાધુઓ વિરમ્ય પામે છે. પણ ભગવાન મહાવીર ખુલાસો કરે છે કે આત્મયોગ આમળ આવી દિવ્યવિભૂતિ છેક જ તુરંત છે. તેથી જ દેવો ખિયારા એ બધું પામ્યા હોવા છતાં અંતરની શાન્તિ નથી પામતા, એટલે મનુષ્યતા આમળ કરમરીને એ દશ વારંવાર જંખ્યા કરે છે. મનુષ્યતા વિના આંતરશુદ્ધિ નથી અને આંતરશુદ્ધિ વિના આંતરશાન્તિ નથી.

હવે વળી અશ્વત્થામ આમળ વધનાં શું કહે છે તે જોઈએ:

અમી દિ ત્યાં સુરસંઘાવિશન્તિ

કેચિદ્ મોતાઃ પ્રાજ્ઞલયો મૃણન્તિ ।

સ્વસ્તીત્યુક્તયા મદર્પિસિદ્ધસંઘાઃ

સ્તુયન્તિ ત્યાં સ્તુતિભિઃ પુષ્કલામિઃ ॥ ૨૧ ॥

રુદ્રાદિત્યા ઘસયો ચે ચ સાધ્યા

વિશ્વેદમ્વિનો મદતઘોષ્મપાઘ ।

મન્ધર્ચયક્ષાસુરસિદ્ધસંઘા

ધીક્ષન્તે ત્યાં વિદ્મિતાશ્ચેય સર્થે ॥ ૨૨ ॥

* ત્રિપુષ્પ વાસુદેવના જન્મમાં પોતાના ઠાંકણાવાસને આજ્ઞા આપેલી કે હું સુઈ જઈ ત્યારે સંજીવ જંમ કરાવજો પણ સંજીવના રવાઈમાં ઠાંકણાવાસ પોતાની ફરજ બુકખો. આ બુલના બડકામાં આસક્તિવશાત્ સુરસે બંધ તેમણે ઠાંકણાવાસના કાવમાં રીંછુ રેડ્યું. તેનું ફળ મળ્યા જન્મો પણ પણ ઉપરે મહાવીરને વેડું જ પડેડું-શાનમાં ખીલા ઠાંકણાનો પ્રસંગ તે આ કથનું પરિણામ.

कथं महते बहुवक्त्रनेत्रं

महापादो बाहुपादरुपाद्रम् ।

बह्वर्चं बंधुवैष्णवराजं

दृष्ट्वा लोकाः प्रप्ययितास्तथाहम् ॥ २३ ॥

नमःसृष्टं दीप्तमनेकवर्णं

व्याप्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।

दृष्ट्वा हि त्वां प्रप्ययितान्तरात्मा

धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो ॥ २४ ॥

दृष्ट्वाकरालानि च ते मुद्यानि

दृष्ट्वेव कालानलसन्निभानि ।

दिशो न जाने न लभे च शर्म

प्रसीद देवेश जगन्निघात ॥ २५ ॥

आ देवर्षि नृप तुभं प्रवेशे,

भीषित शर्म हर त्वेति प्रार्थे;

‘द्वस्ति’ हृदो निदं भद्रं संधं,

स्वये तने पुष्पं रत्नमोदती । (२१)

तुरो सुखो निश्चयेन वसुधो,

साधो पित्री अश्विनो सिद्धसंधं;

अंधं यत्नो अश्विनो भरुतो,

शुभे तने विरिभन संधं अथाप । (२२)

भर्षा मुने, साधन, आश, पाप,

हरात् हृदो, हर, चेत देवी;

तातुं भद्राभातु! भद्रान रप,

पाप्या अपरा लोह न, तेन हृदं । (२३)

नभे, अथवा अतुरंगी दीप्त,

पुष्पा मुने तेन भद्राननेत्री;

દે અવતના નિવાસસ્થાન । દેવોના સમર્થ સ્વામી । તારાં પ્રવચાન્નિ
માં શિર્ષા અને અર્ધાંશ દાદો એઈ રિલા નથી અનુતો (અર્થાત્ નિરમ્ભ
પ્રેરણા છે—રિલા બુદ્ધિ છે), યાન્તિ નથી પામતો, મારે હું પ્રસન્ન
। (હું તો અવતીત બની ગયો. વિધવાપત્નિ પ્રથમ ઇશન તો અદ્વિત
નથી હતું, આ તો આરે અર્ધાંશ, અર્ધ રે । અર્ધ કરો દવે તો ।)

ક્રિષ્ણ—

અનુવાદનો ખુલાસો વાંચ્યા પછી આશ્ચર્યચક્રાન્ત રહેતું નથી.
અર્થવાનું, એટલું જ છે કે આ દેવી વિમરશ પણ અર્જુનને મારે
મેા વચન અદેવાય તેતું નથી પડેનાં ચમત્કારનું સુખ માણે ન
વે, ત્યાં મૃત્યુની અર્ધકરના ક્રીડા જ છે. જાણ સુખ માત્રનું
મ જ છે. મારે તે દેવી દો કે માનવી દો ! મારે તે શાં છે અને
તે પોતાના ગુરુનો માર પ્રસાદ જ વાચે છે. તેમ એકતૃષ્ણિત—
સ્વયં દોષ સ્વારે મોડું તમાવ પી નહીં એમ બોલે, જૂખ્યો
પણ મોટા શાળામાં ધર્મ સર્જને બેસે, પણ થોડું આધું, કે પેટ
નિ શ્યા પછી પુરત એ જ કહે કે દવે આને સર્વ જાણે, મારી
મે નહિ ! તેમ અર્જુનને પણ દવે એમ જ થયું છે. જ્ઞેવાનું હતું
એઈ લીધું, દવે નથી જ્ઞેતું એમ તે કહે છે. પણ મીઠુખ્ય
દાત્યા એમ કર્યાં જાણી છે કે એવા દત્તા ! એમનેમન પર એ જ
ન હતી કે દત્ત થોડીવાર રાદ જુએ અને ખરી વસ્તુ જુએ !
વિશાળનું પણ વચાઈ ઇશન કરી લે કે નેપી રી રીકાંડા જાણી
રહી જાય ! દવે અર્જુન જે દસ્ય આગળ ઉપર જુએ છે, તે
જે ગીતા બોલે છે :—

અમી ચ ત્વાં ધૃતરાષ્ટ્રસ્ય પુત્રાઃ

સર્વે સહૈવાવતિપાલમયૈઃ ।

મીઠ્ઠો દ્રોણઃ ધૃતપુત્રસ્તથાસૌ

સદાસ્મદીવૈરપિ યોધમુખ્યૈઃ ॥ ૨૬ ॥

— 3 —

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

2017年12月15日

1994-1995 11(1) 100-101

6-11-2017 10:00 AM

1997年6月10日 星期二 晴

[illegible]

53. *What are the requirements of a good abstract?*

출처: 한국은행, 2004년 4월 10일

የገንዘብ አጠቃላይ ሪፖርት

पत्रिका प्रकाशक संस्थान, दिल्ली

[illegible]

2015 年 12 月 31 日 12:00 分

2007年12月15日 星期日

2007.12.17 2007.12.17 10:00

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

明史紀事本末卷之四十五

विषय-सूची पृष्ठ-संख्या ३

ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਸ੍ਰੀ ॥ ਸ੍ਰੀ ॥ ਸ੍ਰੀ ॥ ਸ੍ਰੀ ॥ ਸ੍ਰੀ ॥

निम्नलिखित तालिका में दिए गए आंकड़ों का विश्लेषण करें।

[illegible][illegible][illegible]

હિંદુ ભણી જેમ થજા નરીના વેગે વહે પાણીનણા પ્રવાહો;
 જલજલ તારા મુખમીલે તેમ, જીરા પ્રવેશે નરસોમના આ. (૨૮)
 જેવા મહાવેગથી દીપ્ત આગે વિનાશ મારે પડના પનંગો;
 તેવા જ વેગે તુજ મુખમીલે, મોઠા પ્રવેશે પણ નાશ મારે. (૨૯)
 ચોમેરે મોઠા મસતો સમમ, જલજલ એવા મુખમાંથી ચારે,
 તેનેથી પૂરી સપતુંય વિષ, વિષ્ણો! તપાવે તુજ હૃદય તેજ. (૩૦)
 દે હૃદયથી! વડે મોજ હો તું, પ્રસન્ન થા દેવ' તને નમુ છુ.
 ધમતું તને આજ પિંછાનવા દું, પ્રતિ તારી ન કળી શકું દું. (૩૧)

“વળી આ પૂતરાઈના પુત્ર કીરો, બીજ સર્વે રાજ્યોના સંધ
 યાદે તથા આ કળું, ક્રોધ, લોભ અને અમારા મુખ સજ્જેલાઓ
 પણ અવગર કાલનાં નિહામણું વારાં મેંમાં આ પ્રવેશે રથા છે મોઠું
 ટોંચી વચ્ચે મોંડી રથા છે, તો વળી મોઠું ચૂરેચૂર થયેલા માણસોની
 યાદે (એ મેંમાં) દેખાય છે.”

અહા! એમ નદીઓ તથા પાણીના વેગવંતા પ્રવાહો સમુદ્ર ભણી
 પરી ભવ છે, તેમ આ તમારા જગતા મોઠામાં આ મુખપોષાના ચોરા
 પણ પ્રવેશે છે

૨ (અને તો લાગે છે) એમ ત્રણદળની જ્યોતમાં વિનાશ અર્થે
 અનિર્વા મહાવેગથી પડતી દોય છે તેમ તેવા વેગે આ મોઠા પણ
 વેનાય અર્થે તમારા મુખમાં પ્રવેશતા (દોય! એમ) દેખાય છે.

(અને તમારું હૃદય તેજ જોઈને તો હું આભો અને બાકુળ જની
 થયો છું.) ચારેપાસથી સમમ મોઠાને મેળિયા કરતો (હતાં બધે ધરાતો
 ન દો તેમ હું) અનુવસ્થાન મોંથી માટી રથો છે. દે વિષ્ણો! આ
 માથું જગત વારા તેમથી હલકાઈ ચલું છે. (મોઠું દેખાય છે કે બધે)
 તું હૃદય તેજ આજા જગતને તપાવો ન રથું દોય!

(અરે હૃદયથી! અરેજાર શિમમૂર્તિ! પણ હું જ છાં ના; અને તો
 મોઠું બીજું જ રથ દેખાય છે, મારે જ કહું છું) દે હૃદયથી! યાદ,

તું જાણ છે કે દેવર ! તારી રોડ મુનિં ખાસગી નથી જેની બાજુએ તારી પૂર્વની દિવ્ય સૌન્દર્યમુનિં મને સાબર છે ત્યારે નથી પડું જ તો) તું પ્રસન્ન થા (પ્રથમ તો મને એ અભાવ કે તું છે જાણ) ; બાલ્ય, વડે ધ્યાનપૂર્વક હાથુ' નું) જાણ કે અદ્ભુત અને રોડ ધ્યાન ! રૂપા તેં કેમ કર્યાં ? હું (આમ કરવા પાછળ) તારી પ્રશ્નિ (હેતુ છે) છે તે) કબી લક્ષ્ય નથી

નોંધ:—

અહીં વિષ્ણુ સંબોધન અને દેવર સંબોધન અર્ચુનમુખે વપરાયું છે તે આપણે જોયું. વિષ્ણુસ્વરૂપ એ રક્ષણકર્તા સ્વરૂપ છે. છતાં પ્રથમ જે અદ્ભુત સ્વરૂપ અર્ચુને જોયું, તે અત્યારે નરોડ-અર્ચુને 'વિમુક્તિયોગ'માં સાંભળ્યું તો હતું જ કે 'જાલ જન્યતમશ્ચ' કે જે મૃત્યુને કાઢે પડેગયો છે, તેનો દુઃકાળ હતું. પણ બ્યારે પ્રત્યક્ષ જોયું, ત્યારે એની આખી ઊપડી મધ્ય જોડે દમ્બ એ આશ્ચર્ય તો ન જ કહી શક્યો કે મને પોતાની દિવ્ય દૃષ્ટિથી આ રૂપ બતાવી શું કહેવા માગે છે ? તેથી જ તે ખૂબ બી ગયો, બ્યાકુલ બની ગયો. અને દવે જ એને સમજાયું કે દુઃકાળ ખરે જ મૃત્યુનાં બંધને છૂટી શક્યો નથી, નહિ તો ડરવાનું શું પ્રયોગન ? પરંતુ ખરી જ વાત છે. કલ્પના એ એક ચીજ છે, અને અનુભવ એ ઠાઈ જોર ચીજ છે.

સાધક તો આ પરથી એટલું જ સમજે કે

(૧) સૌમ્ય કે અદ્ભુતપણાની પાછળ જો મોહાવા તો એની બીજી બાજુમાં રોડ કે અવકરણું જોયું જ છે. ચૂરેલનું મુખ જોઈ મોહાયો કે એના વાંસાની કૂરતામાં સપડાઈને મરાયો જ છે.

(૨) ક. શ્રીકૃષ્ણ આજે બતાવી રહ્યા છે તેમાં પડેયું સ્વરૂપ વિષ્ણુનું હતું, અને બીજું 'મહેશ'ની કલ્પના પુરાણમાં મૂકી છે તે છે.

૧. જ્યોત્સ્ના સ્વામી સિંહે તે 'સાહ્ય'ના સ્વામીના પુત્ર' એ
 રૂબ તે મહાત્મા અષ્ટાદશી આ અભ્યાસના પંદરમા મેળામાં
 અભ્યુત્થાન એક મહેલ છે. જેમાંનું અનુમત્ત, કરો, રોડ,
 સ્વામીનિર્માણ આદિ વિભાગવાળું અને મત્તો પણ એ
 મેક મહેલ છે. જેમાં આ બધી આભુતના દી, ત્યાં
 બધી તે મેળી, પછી રોડવડું ન મેળાયું અને અભી
 પ્રમુખ થા મેળ રોડ એ રૂબ કરોડના અભ્યુત્થાન, અને
 કારે કારે એ પણ પુણ્ય' ૧ ૧ નામું અભ્યાસના આભુ
 અવધાર, છે ૧ અભિયાન

તારે એને અભ્યાસ દો પીગળાવ્યું છે આરે છે તે
 તેમને:

કાસોઽન્નિમ્બી ઓક્સવદનમ્પુત્રો
 મોક્ષાન્ મમાહર્મુમિદ મ્પુત્રઃ ।
 ક્ષત્રેન્નિવિ ત્યાં ન મવિપ્સ્યન્તિ મર્થે
 ચેન્નિવિપ્સ્યન્તિ મ્પુત્રોક્ષા. ॥ ૧૧ ॥

તત્ત્વમાત્રમુક્તિષ્ઠ ચયો હમસ્મ
 ત્રિયા રાજન્ મુંદર રાગે રાગુદ્યમ્ ।
 મર્થેન્નિવિ ત્રિદનાઃ પૂર્વમેય
 ત્રિવિપ્સ્યન્તિ મર્થે રાગુદ્યમ્ ॥ ૧૨ ॥

દ્રોણે ચ મીર્ષે ચ અવદ્ય ચ
 કર્ણ તત્ત્વમાત્રમુક્તિષ્ઠ ચોપવીરાન્ ।
 મર્થે દુર્તાર્થે અદિ મા અવિપ્સ્યન્તિ
 પુરુષપદ્મ

૧૧૧૫

તેઓ ત્યાં દિવ્યરૂપે આવે છે, ત્યાં 'હું સર્વમાં પ્રકાશું છું' એમ કહે છે તે પણ મથાર્ય છે.

એ જ રીતે અહીં કાલને વેશે આવે છે, એટલે એવી વાત કરે છે, તે પણ મથાર્ય છે. આ બધા પાછળનું મૂળ ધ્યેય તો શુદ્ધ સમજ જ જશે. સાધકને તો એટલું જ લેવાનું કે જ્યાં સત્ય અને દયાનો ઝંખડો થાય ત્યાં સત્યને તે પ્રથમ પસંદ કરે, પછી એ સત્ય અને તેનું સાક્ષુ અને નાનું હોય તોય એ જ કીર્તિદાતા, પુણ્યપ્રાપ્તિ અને જયદાતા બનવાનું. હવે અનુનને પણ અત્યારસગી પોતાને જ વૈરાગ્ય સાગતા દેના, તે વૈરાગ્ય નહોતો પણ મોહ જ હતો; અને સામે બપ પણ હતો, કે પોતે આ મોટા સૈન્યને જીતશે કે નહીં અને પોતે આ યુદ્ધમાં મરી જશે કે જીવશે ? એ પણ નિશ્ચય ન હોવાથી રબે હું મરી જશું, રબે તે જીતે ! એવી પણ ગ્રીક છુપાયેલી હતી, તે પણ સારી રીતે સમજાઈ ગઈ. અહીં ધુનરાધૂને ઉદેશીને સંખ્ય કહે છે :

सजय उषाय ।

एतच्छ्रुत्वा यचनं केशवस्य

कृताञ्जलिर्बेपमानः किरीटी ।

नमस्कृत्या भूय प्रवाह कृष्णं

सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥ ૩૬ ॥

સંખ્ય બોલ્યા:—

એવી સૂણી ડેઠવ ડેરી વાળી, બે હાથ જોડી મુજતો કિરીટી;

હરી નમસ્કાર હરી શ્રોજીજીને બીનો બીનો મહાદેવ જી બોલે. (૩૫)

(દે શબ્દ ૧) એવી (૮૫૧ કટી તે) ડેઠવની વાળી સંખીત્રી બે હાથ એકે મુકાપાથી અનુને નમસ્કાર કર્યા, અને નમસ્કાર કર્યા બાદ બોલે બોલે મહાદેવ કહે આ રમણે બાહવા લાખે. ૧

महेश्वर उवाच ।

स्मरं हर्षं च तव प्रहस्यं

हृदयं प्रहस्यं चतुर्मुखं च ।

रक्षसि मीढानि दिशो ब्रह्मणि

सर्वं नमस्कृत्य च सिद्धये ॥ ३१ ॥

हृदयं तव नमस्कृत्य नमस्कृत्य

हृदयं नमस्कृत्य नमस्कृत्य ॥

मन्त्रदेवेश उवाच ।

त्वमग्रे सदसत्परं यत् ॥ ३२ ॥

त्वमादिदेवः पुनः पुनः-

स्वमस्य विभक्त्य परं निधानम् ।

वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम

त्वया तत विभक्त्यपरम् ॥ ३३ ॥

वापुर्धर्मोऽग्निर्वैद्यः शशाङ्कः

प्रजापतिस्तु प्रविशामहम् ।

नमो नमस्तेऽस्तु सदसत्परः

पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ॥ ३४ ॥

नमः पुरस्तादप्य पृष्ठतस्तु

नमोऽस्तु ते सर्वत इव सर्वः ।

मन्त्रवीर्यामितविक्रमस्तु

सर्वं समानां च ततोऽपि ततोऽपि ॥ ३५ ॥

નમે ન તે કેમ તને મદાત્મનું ' બ્રહ્માત્મ્યો આદિ મદાનકર્તા;
 અનંત' દેવેય! જગન્નિવાસ' તું સત્ અસત્ તેથી પરં અનાશી. (૩૭)
 પુરાણ પુરુષ તું આદિદેવ, આ વિશ્વનું તું જ નિધાન શ્રેય;
 તું જ્યેષ્ઠ, શાન્તા, પદ છે પરં તું, વ્યાપ્તું તુંથી વિશ્વ અનંત રૂપ! (૩૮)
 વરુણ, વાયુ, યમ, ચંદ્ર, અગ્નિ, બ્રહ્મા, પિતા તું જ, પ્રભુપતિ તું;
 તને નમસ્કાર હમ્ભરચાર, ફરી ફરીનેય નમી નમુ છું. (૩૯)
 પૂઠે નમુ આમળા હું નમુ છું, ચોમેર છે વંદન સર્વરૂપ;
 આમાપસકિત તું અનંતરીષં; આપે બધે તેથી તું સર્વરૂપ. (૪૦)

વારી પ્રકૃતિં યદી વિશ્વ દરખાય છે અને અનુરાગ પામે છે. તે
 યથાર્થ છે કારણ કે વારા કૃતંતમા અનન્ય જન છે કે એ અને હવે
 સમન્વયું. વારી સક્રિયથી બીધેલા શાસ્ત્રો ગ્રાહિયામા ઠોડે છે (આમતેમ
 નાસભાગ કરે છે. તે પણ બરાબર છે. કારણ કે વારુ કૃતંત યદં ઠોડ
 ત્યાંથી તે નાસે જ). સિદ્ધસમુદાયો તને નમે છે, (તે પણ તે દ્રષ્ટિ
 બરાબર છે)

(કારણ કે તેઓ) હે મદાત્મનું! તને કેમ ન નમે? (એ પ્રત્યક્ષ
 એકું કે) બ્રહ્માનો પણ આદિ અને મદાન એવો કર્તા હું છે. (ત્યાં તને
 શેષ ન નમે સલા!)

હે અનંત! (વારો છોડો જ નથી) હે દેવેય! (હું દેવોનો પણ
 ઉચ્ચ છે) હે જગન્નિવાસ! (જગતની સિયતિનું પણ હું રચાન છે.)

સારાસ કે પ્ર અસા છે, સત્ છે અને (માયાના સંગે) અસત્
 (પણ) છે. (અને એક રીતે સ્વરૂપ એ સત્ અને પ્રકૃતિને અવલંબીને
 રહેલી એ આત્મભાવા તે રૂપી અસત્ અને) તેનાથી પર એકું શ્રુત
 અવિનાશી સ્વરૂપ તે પણ હું જ છે.

(તને દેવ ગણ્યો તો) હું આદિદેવ છે. (પુરુષ ગણ્યો તો) હું
 પુરાણપુરુષ છે. (જગતદ્રષ્ટિએ એકું તો) સુદિનું પરં નિધાન છે
 (મતલબ કે સુદિવંત હું રૂપ કમંદાનથી બાહે છે) આમ ત્રિવિધ

(દિવિ એવાં અમૃતશાવક પશુ ઈ. અમૃતનાં પશુ ઈં અને (અમૃતને
જે તે પાર પામના શાવક એટલે કે) પર્વ (મીઠા) પામ પશુ ઈં. (પશુ
કુલું કે અનંતરનાં વિદિ લાગાવી ન સમાર છે.

(દેવી સત્ત્વો, એવાં કે) વાયુ, વાયુ, અગ્નિ, વાયુ, અંદા, પ્રત્યક્ષિ
અને અસરેવના પશુ વિદિ (કું વિદિ કોણ છે.)

(જોજરી વાદ છે, દિવિગમે કે દિવિ વિદિવિદિયો. અનંત મૂલે
આત્મા એટલે કે) ઈં ન છે. (અતઃકે કે અવાં રેડન્ક નથી, ત્વાં કશું
ન નથી અને અવાં રેડન્ક છે, ત્વાં ઈં ઈં ન.) અને દંબરવાર નમરશાર
દમે! (અભિમયું હાથ રોડે છે.)

(અને એ સર્વ રસો છે તે પછી આ પામળ અને આ જાવળ
એવો એક કર્મ રસો કે) અટે અને આદ્ય નમરશાર, પામળ નમરશાર,
નથી જાનુએ નમરશાર તાંતુ નીચું અનંત છે તાંતુ પરાક્રમ અમાય છે.
જે ઈં આપ છે અટે (અટે ન) ઈં સર્વકે છે.

નોંધ:—

આપણે અમારે જે સચીં જયા હતા તે ન અર્જુને ચોતાના
મુખથી કશું છે, એટલે આસ હમેશવાનું કશું ન રહેતું નથી.

‘જયુરેકઃ ઉર્વચિતિ’ એ જે મીનાકાર કહી જયા હતા તે
અર્જુને પ્રત્યક્ષ જોયું એટલે હરી ‘મદાત્મન’ એ ન વિશેષજી એણે
વાપર્યું. કારણ કે દેવે એ જાણી જયો દત્તા કે પરંબલસ્વરૂપ
અને આ દેવી તથા દુઃ સ્વરૂપ કરનાં યુરુરૂપ શીશુજી કેદધારી તો
નિરાળા ન છે. •

હે અર્જુન ! (તારા ઉપર મને પ્રસન્નતા સહેજે આવી ગઈ છે તેથી જ) મેં પ્રસન્ન થઈને તને એ આત્મયોગદ્વારા મારું તેજસ્વી, વિશ્વમુર્તિ, અનન્ત અને આદ્ય સ્વરૂપ દેખાડ્યું છે. તારા વિના મારું એ રૂપ કોઈએ આ પૂર્વે જોયું નથી.

હે કુરુકુળના વીર ! અન્નવાસથી, વજ્રથી, દાનથી કિંવામોથી કે કમ તપ થડે પણ તારા વિના કોઈથી આ મુલ્યુષોકમાં આ રૂપ હું દેખાઈ શકું એમ નથી.

માટે તને મારું દિવ્ય રૂપ જોઈ (બ્યામોદ ન થવો જોઈએ એટલે) મૂઠતા ન દો ! તેમ (વળી આ) મારું ધાર (ભવંકર) રૂપ જોઈ બધા (બ્યાકુળતા) પણ ન દો ! છતાં એ થયું તે થયું. એ; હવે ફરીને નિર્લંબ અને શાંત ચિત્તવાળો થઈ જાતે આ મારું પૂર્વનું જ રૂપ !

નોંધ:—

મનુષ્ય વિદ્યાભ્યાસ કરે કે માત્ર ઉમ તપ કરે, વૈદિક યજ્ઞ કરે કે વેદાભ્યાસ જ કર્યો કરે અથવા દાન દીધા કરે, પણ જો અંતર-વિશુદ્ધિ માટે એ ન હોય તો આત્માની ત્રિવિધ દશાનો યથાર્થ સાક્ષાત્કાર ન કરી શકે, એ દેખીતી જ વાત છે. શ્રીકૃષ્ણગુરુદેવ પણ પોતાના અર્જુન શિષ્યને એ જ મામિક વાત યોડા શબ્દોમાં કહી દે છે. વળી અર્જુનને એ પણ સમજાવે છે કે જો તને અદ્વૈત રૂપ જોવાનો મોહ થયો તો જ સૌંદર્ય જોઈને બધ થયો. માટે જેવ કરનાં પર એવું શાંત રૂપ જ સારું છે અને તે આત્માદ્વારા આત્મા વેદ છે માટે દિવ્યનાનો મોહ પણ તજવો.

હવે ધૃતરાષ્ટ્રને ઉદ્દેશીને સંજય કહે છે :

• સંજય ઉવાચ ।

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा

स्य कं रूपं दर्शयामास भूयः ।

આશ્વાસયમા સ જ મીતમેનં

भूत्या पुनः सौम्यवपुर्महात्मा ॥ ५० ॥

સંજ્ઞા બોધ્યા:—

એવું જરી અર્જુનને શ્રીકૃષ્ણ જણાવતાં તા શ્રી મૂળ ૨૫:
બીપેશ એને જગા તે દિશાસે દેના દના સોમ્યવયુ મદાતમા (૫૦)

(દે. પૂર્વદક્ષીણ મદાતમાન.) એમ કપર પ્રમાણે (મં. ૬૫) તેમ
વાસુદેવ (શ્રીકૃષ્ણ) વાતાનું (મૂળ ૨૫ જણાવતા દેવા અને
શ્રી બી બીપેશ (એવા અર્જુનને) સોમ્યચરીરધારી મદાતમા આશાસન
આવણ દેના.

નોંધ:—

અહીં વાસુદેવ અને સોમ્યચરીરધારી મદાતમા એ વિશેષજ
યોગ્ય ન હે. 'વાસુદેવ' અને 'શ્રીકૃષ્ણ' અને એકાદ્યસૂચક દેહધર્મ
અને પૂર્વચર્યનાર્થ 'વાસુદેવ' અંધનેસતું ન આવવાથી 'શ્રીકૃષ્ણ'
શ્રીકૃષ્ણ.

દેવે અર્જુનની રિશ્તિ શ્રી વર્ધ તે અને શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવે
જે પોતાના સિબને આશાસન આપ્યું તે બોધ્યો:

અર્જુન ઉચ્ચાષ ।

હૃદયેદં માતુરં કર્ણં તવ સોમ્યં જનાર્દન ।

દવાનિમદિમ સંગૃહઃ સચેતાઃ પ્રજ્ઞતિ ગતઃ ॥ ૫૧ ॥

અર્જુન બોધ્યા:—

સોમ્ય આ માનુષી રૂપ, દેખી તારું જનાર્દન ! ;

દેવે સચેત સંવર્ણી, પ્રજ્ઞાતિમાં મયો થો. (૫૧)

દે જનાર્દન ! (કુષ્ઠાને જનાર્દન.) આ તારું મનુષ્ય સંજ્ઞા
આવીને દેવે પ્રજ્ઞાતિમાં (મૂળ ૨૨જાવર્ધ) મયો થો સચેત
આવણ વર્ધા-જ.

નોંધ:—

ગીતાની સખ્દરચના બારે ખૂબીવાળી છે. આપણે ગીતાપ્રારંભમાં સાધકને ઉદ્દેશીને એમ વારંવાર કહેલું છે કે અત્યુન્નને ઠેકાણે તેઓ 'નિગ્યાસુ મન' લેશે તોપણ ઘટશે. અહીં શ્રીકૃષ્ણગુરુએ એ જ વાત સાબિત કરી આપી છે.

માનુષી રૂપ જ્યારે દેહધારી ચૈતન્ય ધારણ કરે છે, ત્યારે નિગ્યાસુ મનને સરસ રાવે છે. તેમ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર જ્યારે સૌમ્ય મનુષ્ય બની ગયા ત્યારે અત્યુન્નને પણ સરસ રાવી ગયું.

અત્યુન્નપણે પ્રકૃતિનો અર્થ મૂળસ્વભાવ અને સચેતપણાનો અર્થ સાવધાનપણું તથા નિગ્યાસુ મનને પણ પ્રકૃતિ. એટલે નૈનદ્રિષ્ટિએ કર્મપ્રકૃતિ અને ગીતાદ્રિષ્ટિએ અપરાપ્રકૃતિ. તથા મચેતપણાનો અર્થ સચેતન્યવંતપણું. મન જ્યારે આત્માસંગી બને છે ત્યારે જ તે સચેત બળાય છે. (નિગ્યાસા એ આત્માનો સદ્ગુણ છે) અને જ્યારે તે સચેત હોય છે ત્યારે કર્મસંગી પણ હોય છે.

જો મનને બંધનું મૂળ કારણ માનીએ તો મન આવે છે ત્યારે આત્મા અને પ્રકૃતિનો યોગ થાય છે અને સંસાર શરૂ થાય છે. નહિ તો પ્રકૃતિ સ્વતંત્ર રીતે ચોતાના પુદ્ગલસ્વભાવ પ્રમાણે જડ રહે અને આત્મા સ્વતંત્ર રીતે ચોતાના ચૈતન્યસ્વભાવ પ્રમાણે ચૈતન્યમય રહે ત્યાં મોક્ષરક્ષા જ છે.

હવે શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર શું કહે છે ?

શ્રીકૃષ્ણ ડણાવ્ય.

एतुर्दृष्टमिदं कथं दृष्टवानसि यन्मम ।

देवा अव्यक्त्य रूपस्य नित्ये दर्शनकांक्षिणः ॥ ५२ ॥

અગિયારમા અધ્યાયનો ઉપસંહાર

આત્મ વિષ આત્મામાં મધ્યમ છે, આત્મા વિષમાં મધ્યમે નથી. જો ન મોઢા રૂપ રહે છે.

“પ્રતિ આત્માત્મરૂપ રૂપો નર્થ રોગું, અર્થો વિષયાત્મ નાનકડું નાં ન મધ્યમ રહે.” ને આત્મું છે. તીરાતો પ્રસાદ એમ ધરમાં રહી રો છે, તેમ કુંડાં નીચે પણ દંડાત્મને રહે છે છતાં જ એ પ્રસાદનું કાલ થઈ રૂપું નથી. એવા પ્રસાદ તે વળ આપી, સુદમ અને અર્ધન રહી. ત્યાં ને રહે છે પ્રસાદી, પણ સુદમ કે ચોદ રત્નપ્રેસાદ (સામ્રાજ્ય) માં કેમ મધ્યમ કે છતાં જ આત્મા મનુષ્ય પાસે નાનકડાં એવાં મન, બુદ્ધિ, દરિયાદિ છે, ત્યાં જ્યાં એ મનુષ્ય પાસે સમસાર વહે છે, અને કુવતો રોગો એમ સમુદનું માથે ઠાવ્યા નર્થને આપે રો, તેમ તે ચોઈ છે.

અરિમુનિઓ, આચાર્યો, યાત્રીઓ અને વીત્યાત્મ જેવાં સર્વોચ્ચમ પુરોષોનાં વાણી અને કાવ્યોની અશય મર્યા પાછળ આ મિત્રાત્મ મનુષ્ય રૂપું નથી. ધણી વાર એવું બને છે કે મન-બુદ્ધિ સમગ્રે તે જ દરિયાની કુરોવોળી વચાઈ અનુભવ વિના છાતું મન રૂપ પડે. એટલે પાછળ ધીરુપ્પુરુ રહે છે, તેમ દરિયાની પાછળ અમનું મન છે. બુદ્ધિને નર્થ નર્થ આમત્ત આત્માનું અવગતન કરી રહે છે. અને સાડુ અદ્યુત્ત એ હાથવિગ્રહી અને લઘાપ્રધાન તથા સમર્પણ-વીર સાધક ચારે મદા રોગરૂપ બને છે. અર્થો અર્થનું માટે તેમ જ બન્યું છે.

તેજમુવેમાં જેને અરપિતાન કહેવાય છે, તે સમગ્રની પ્રવેને રોઈ રો છે. એમાં રૂપી પદાર્થોનો સમાવેશ અનુભવ થાય છે, જે કે આત્માત્મનીને તેની દરશન નથી દેતી. પરંતુ એવું જ દર્શન અર્થો

નોંધ:—

શ્રીકૃષ્ણગુરુ કહે છે, દેવો પણ આત્મદર્શન અને વિશ્વદર્શનને પામી શકતા નથી. જે દેવો આત્મદર્શન પામે છે, તેને પ સંપૂર્ણ વિશ્વદર્શન નથી હોતું, અને અગાઉ કલા પ્રમાણે માત્ર જે વિશ્વનો થોડોપણો જ દિવ્ય જાત્ર દેખાય છે, તેને આત્મદર્શન હોય ત્યાં એ એકલા વિનાના કળામય મીંડા જેવું છે. તે વા સાચી જ છે.

આ ચારે સ્તોત્રોનો સાર એ છે, કે ખીળ તપ, જ અભ્યાસ, સાધન ગમે તેટલાં ઉત્કૃષ્ટ હોય, પરંતુ અનન્ય ભક્તિ એટલે કે અજોડ આત્મમુરતા ન હોય, આત્મા એ જ મીરની પે સર્વશ્વ ન હોય, તો એનો અર્થ કશો જ નથી, એ તો સડે સમજશે જ. આત્માને યથાર્થ જાણવો, જોવો અને પામવો, એ જૈનસૂત્રોનાં કેમવાર જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર. આત્માનું પણ એ સ્વરૂપ છે, જે વિશે અગાઉ પણ કહેવાયું છે.

એથી જ શ્રીકૃષ્ણગુરુની અનન્ય ભક્તિમાં સત્કર્મ, જ્ઞાન, અ સમર્પણનો સુમેળ છે.

હવે આપણને શ્રીકૃષ્ણગુરુએ ભક્તભૂમિકાને કાઠિ પડેલા દીધા હોઈને, તેઓ આવતા અભ્યાસમાં ભક્તિયોગરૂપી ઉત્કટતા બતાવશે. તે પડેલાં આપણે આ અધ્યાયનો ઉપસંહાર કરી લઈએ.

ॐ તત્સવિતિ વ્રીમદ્ભગવદ્ગોતાસ્તુપનિષદસુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં
યોગશાંઘે ઓઠ્ઠાણાહુનસંઘાદે વિશ્વરૂપદર્શનયોગો
નામ પદ્માદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૧ ॥

‘ૐ વત્ સત્’ એ પ્રમાણે શ્રીભગવાને બાધેલી ઉપનિષદો પૈ બ્રહ્મવિદ્યા અને યોગશાંઘના સમન્વયવાળા શ્રીકૃષ્ણ અને અલ્પજ્ઞના સંવાદમાં વિશ્વરૂપદર્શનયોગ નામનો અનિવાર્ય અધ્યાય પૂરો થયો.

શ્રી ૧૩૬ દર્શન
[અંશ ૧૩૬ માં]

ઉપાસના

અર્જુન ઉપાસી શી, કુલુ, ગી, જિહ્વા, આમુ, કાવ,
મના એક અને (મુદ્રા ૧૩) અને મનાની કારો જમાર કર્ષ
પણ કાલ રો એને ખાલ દંડામની પ્રદિશ કાવ તેની દાંડ
એ રોગમની રાગિ ગ્રામ કર્ષ દાંડ.

કરી ખાલ કર્ષ કાવ, દુલ મેનુ સ્વાયુ એવો કવિમુલ,
મિલેમરેશિલ, મર્ષ કુદેશો અરેશિ, કામુ, માવનો કનુષિય
। અને મર્ષ છે—મેનુ કોષ્ઠકુલુ કવન કામુલુ તારો અર્જુનને
કિલ કાલ મર્ષુ.

અર્જુનને પદિશર્મા એક કામુ ૩ ખોલ ને અસાધકાર
૬ કોષ્ઠકુલુ પાલકુલ છે, તે અવિનામી છે અને અખાલ છે,
। એની અ ઉપાસના કરી કારી છે.

વચ એક કામુલુ અર્જુન ૩ અને ખારી મામે દાલ ને
કોષ્ઠકુલુ, તે તે દેવધારી છે. ઉપાસી તે માનુષી છે, કનુ એની
અલ કુલુલુલુ ગરેશ છે, તે તે આવેલ ઉપાસના કરી છે
તે છે ।

શ્રીકૃષ્ણગુરુને છે. અને એમનો અને અર્જુનનો આત્મા એકાકાર જન આ દર્શન કરે છે.

અહીં સાધક એક શંકા કરશે કે અર્જુનને કેમ દર્શન આપ શક્યા? સાધકે જૂલું ન જોઈએ કે ત્યાં કાવ્યકારની ખૂબી છે. કાવ્યકારે અર્જુનને શ્રીકૃષ્ણગુરુની દિવ્ય દષ્ટિ અપાવી છે. એટલે લાક્ષણિક અર્થ એ છે, કે અર્જુનના અંતરમાં રહેલી શ્રદ્ધાશ્રી આરસીમાં શ્રીકૃષ્ણગુરુ જે આત્મયોગે વિશ્વરૂપદર્શન કરે છે, તેનું પ્રતિબિંબ પડે છે. જેમ આત્મા જુએ એટલે મન જુએ તેમ.

આત્મ વિશ્વદર્શન આત્મા તો વેદે છે, પણ તેને આંખ નથી કે તે જુએ. આત્માનું જોવું, વેદનું અને પામવું એ ત્રણ ક્રિયા એકરૂપ છે. એટલે દિવ્ય મનની આંખોએ આ બધું જોવાય છે. દિવ્ય મન એ બંને ઉચ્ચ કોટિની દોષ તો યે ઉદ્વિગ્ન છે.

પરંતુ અર્થાત્ સિદ્ધસમુ તદન મુક્ત સ્વરૂપ વચ્ચેનું અંતરાત્મ સ્વરૂપ અને સંસારી ધારિતું બહિરાત્મ સ્વરૂપ; આમાં જગત અને બ્રહ્મ, માયા અગર પ્રકૃતિ અને આત્મા અગર પુરુષ એનો સાર આવી રહે છે. જૈનશૂદ્રોનાં જીવ, અજીવાદિ તરવોની રદરપકૃતી પણ મળી રહે છે. એ વિષે આપણે જોઈ મયા. આ જ તે વિશ્વરૂપ દર્શન.

હવે અર્જુન અનન્ય બક્ષિ માટે તૈયાર થઈ ગયેલો હતો, પણ અવ્યક્તની ઉપાસના યોગ્ય કે વ્યક્તની તે એને શંકા થઈ. એટલે હવે જવાબમાં શ્રીકૃષ્ણગુરુ બારમા અધ્યાયમાં જે બક્ષિતરૂપ વર્ણવે તે જોઈશું.

હવે, ભક્તો કેવા હોય ? તે સંબંધમાં શ્રીકૃષ્ણચરિત્રે અત્યુત્તમ
અભાવે છે. એ પરથી ઉપલી વાતનું મુંદર પણ આપોઆપ બેસશે.

અદેષ્ટા સર્વમૂતાનાં મૈત્ર્યઃ કદળ પયઃ ચ ।

નિર્મમો નિરહદ્ધારઃ સમદુઃખસુખઃ ક્ષમી ॥ ૧૩ ॥

સતુષ્ટઃ સતતં યોગી યતાત્મા વૃદ્ધનિઘ્નયઃ ।

મૈત્ર્યવિત્તમંતોલુહિયો મદ્મક્તઃ સ મે પ્રિયઃ ॥ ૧૪ ॥

અદેષી સર્વં ભૂતોર્નો, ભેડુ ને કડુણાણ્યઃ

મમ અર્હતયી છેડો, ક્ષમી દુઃખે સુખે સમ (૧૩)

સતત યોગી સંતોષી, સંમમી વૃદ્ધનિઘ્નયી

આમો મનમતિ જેણે, મને તે ભક્ત છે પ્રિય, (૧૪)

(હવે તમે એ બાબતે જ કહેવાની જરૂર છે કે માત્ર માટે માત્ર નામ
। બોલ્યા કરે, પણ કંઈ જ આત્મા ને સૌ ભૂતોમાં વસી રહ્યો હું એ
તોને વિરહારે, તો તે કાઈ મારો ભક્ત ન બન્યાવ. મારો ભક્ત અને
ને પ્રિય તો નીચેના સુણવાળો છે સામાન, તે તને કહું છું:-) કાઈ પણ
ભૂતોને દેખી ન હોય, (કેટલાક કહે છે કે અમે કાઈના દેખી નથી, પણ
તેઓ અત્યા રહેતા હોય, અગ્નિવાન ભેડુ—સાથી—ન થઈ રાક્ષસ હોય,
તેમણે અદેષપણું પાડું છે માટે અદેષી હોવા ઉપરાંત) મિત્રતાવાળો
ય (અને તે) કડુણવાન તો હોય ન.

(આવા સુણો મમતા અને અર્હતાના ધર્મક આશ્રય ન કરે, ક્યારે
અર્હતાર અને મમતાથી વેગળો રહે છે માટે) નિર્મમત્વી, નિરહંકારી,

કઃજ

મા સમાન આવે રહેનાર (માટે જ) ક્ષમાવાન
। કે જે મુશ્કેલી દેનાર નિમિત્તો સામે ન થાય,

... કરે, બીજા થઈને આવે તે નહિ ન ।

જુએ. તેમ જ પોતાના કૃતિમાં

બેને દૂર કરે), સંતોષી (સંતોષ

માટે આ રીતે) સતત યોગી

ધર્મમાં રાખનાર અને મારામાં

તે અને વડાથી છે.

અર્થ એ કે અભ્યાસ—એટલે કે ચિત્તવૃત્તિના નિરોધ—ના આરોધ
 યાન સાચું યાન જ નથી હોતું, અને યાન વિનાનું જ્ઞાન તે જગત
 વિરુદ્ધે વધારનાર જ બને, એટલે યાન પછી આરોધ જ્ઞાન જ
 ઉચ્ચ જ્ઞાનનું જ્ઞાન મળાય; એને પરિણામે કેમકે જનો ત્યાં જ રહે
 કારણે આસક્તિ વિનાની અપ્રમત્ત દગા ત્યાં સદા રહેતી

હવે બાકી કેવા હોય ? તે સંબંધમાં શ્રીકૃષ્ણપુત્ર અર્જુનને સમજાવે છે. એ પરથી હિપથી વાતન ખુંદર થા આપોઆપ બેસરી.

અદ્રેષ્ટા સર્વમૂતાનાં મૈત્રઃ કલણ વય જા.

નિર્મમો નિરદ્રહારઃ સમદુઃખસુખઃ ક્ષમી ॥ ૧૩ ॥

સંતુષ્ટઃ સતત યોગી યતાત્મા બુદ્ધિશ્રયઃ.

મૈત્ર્યપિતૃમંત્રોબુદ્ધિર્યા મદ્મત્તઃ સ મે પ્રિયઃ ॥ ૧૪ ॥

અદેષી સર્વ ભૂતોનો, એરુ ને કરુણાળુ જા.

મમ અદંત્યથી છેટે, ક્ષમી કુઃખે સુખે સમ. (૧૩)

સતત યોગી સંતોષી, સંયમી દુઃખનિશ્ચયી;

અર્થાં મનમનિ જેણે, મને તે બક્ષત છે પ્રિય. (૧૪)

(હવે તને એ જાણ્યે જ કહેવાની જરૂર છે કે માત્ર થોડે માત્ર નામ તો જાણ્યા કરે, પણ હું જા આત્મા ને સૌ ભૂતામા વસી રહ્યો છું એ ભૂતોને વિરહારે, તો તે કાંઈ ખારો બકત ન બધાવ. ખારો બકત અને અને પ્રિય તો નીચેના ગુણવાળો છે. સાબળ, તે તને કહી છું:-) કોઈ પણ પ્રાણીના દેશી ન હોય, (કેટલાક કહે છે કે અમે કોઈના દેશી નથી, પણ એ તેણે અતડા રહેવા હોય, અંગવાના એરુ—સાથી—ન થઈ શકતા હોય, તો તેમણે અદ્રેષપણુ થોડું છે. ખાટે અદેષી હોવા ઉપરાંત) મિત્રતાવાળો હોય (અને તે) કરુણાવાન તો હોય જ.

(આવા શુભ મનતા અને અદંતાના મમંદ આગળ ન દે, એટલે તે અદંદાર અને મમત્વથી વેગળો રહે છે ખાટે) નિર્મમત્વી, નિરદ્રહારી, (તેમ જ) કુઃખ અને સુખમાં સમાન જાવે રહેનાર (ખાટે જ) ક્ષમાવાન (ખરી ક્ષમા તેનું જ નામ કે ને મુશ્કેલી દેનાર વિમિત્તો સામે ન થાય, પણ મુશ્કેલીઓનો સામનો જાણ કરે, ખીલ્લુ થઈને લાગે તો નહિ જ) અને બીજાના દેશી ન જોતાં, શુભ જ લુખે. તેમ જ પોતાના કીલ્લામાં કીલ્લા હોય સાથે તોફારીથી નેહ અને દુર કરે. સંતોષી (સંતોષ ન હોય તો આ બધા શુભો ન જ આવે, ખાટે આ રીતે) સતત યોગી (યોગયુક્ત જની) પોતાના આત્માને સંયમમાં રાખનાર અને ખારામાં મન અને બુદ્ધિ અર્થનાર એવા ખારો શકત તે અને વડાશે છે

મનના એકેએક મુખ તોળી તોળીને મૂક્યા છે. એમાંથી કે
પણ ભાદ કરી શકાય તેમ નથી. વળી એ બધા ગુણોનો પણ
ભારે સંબંધ છે, જે આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ જ.

દરે સવાલ એ થયો, માનો કે મન, ભુદિ, આત્મામાં
ગુણો ન સમર્પી શકે છતાં પ્રભુપ્રિય રહેવું કે શવું હોય તે
બીજો રસ્તો ખરો? શ્રોકૃષ્ણગુરુ એનો જવાબ 'દકાર'માં વાળ
કહે છે:—

યસ્માન્નોદ્વિજ્જતે લોકો લોકાન્નોદ્વિજ્જતે ચ યઃ ।
હર્ષામર્ષમયોદ્ધર્મેર્મુક્તો યઃ સ ચ મે પ્રિયઃ ॥ ૧૫

જેથી લોક ન ઉદ્ધવેગી, ઉદ્ધવેગી લોકથી ન જે;
દર્ષ-ખેદ-ભય-ક્રોધ, છૂટ્યો જે તે મને પ્રિય. (૧૫)

(અર્થ) ના જોઈ જમે તે જનનો સાધક હોય પણ નીચના ગુણો
હોય તો જસ પશુ. સામાન્ય. તે મુખ્ય ગુણો ના છે:—) જેવાથી મે
ઉદ્ધવેશ ન પામે, અને જે (પાતે) લોકથી ઉદ્ધવેશ ન પામે. (મતલબ
દર્ષ, ક્રોધ, ભય અને ઉદ્ધવેશથી જે છૂટ્યો તે પણ મને વહાલો છે

મનુદિવંત બ્રહ્મ મનાનો દોષ કે ન મનાનો દોષ; ખ્યાતી, જ્ઞાતી
કે અખ્યાતી કદેરકારનો દોષ કે ન કદેરકારનો દોષ; કર્મફળતાત્મી
મણનો દોષ કે ન મણનો દોષ; તો ન ચુ ચણું રોટલા મળ્યા પછી
રૂપરૂપ સાથે શું કામ ?

વળી બ્રહ્મના બીજા પ્રકારાંતરે લક્ષણો પણ શ્રીકૃષ્ણપુરુષ
કહીને અનેક અર્થોનાં દારોની ચાવી આપી દે છે, કે જેથી સાધક
પોતાની પ્રાપ્તિને અનુકૂળ ગમે તે દારોની ચાવી લઈને દરવાજો ખોલી
અનુભવમાં પહોંચી શકે.

અનપેક્ષઃ દુષ્ટિર્દક્ષ ઉદાસાતો મતપ્યયઃ ।

મર્વારિમ્પરિવ્યાપી યો મદૂમતઃ ન મે પ્રિય ॥ ૬૬ ॥

અપેક્ષીન, ઉદાસીન, પવિત્ર, દક્ષ, નિરઃપ્રીતી;

જે સૌ આરંભ ત્યાગે તે, મારો બ્રહ્મ મને પ્રિય. (૬૬)

નિરપેક્ષ (કોઈની અપેક્ષા ન કરનાર નિરપેક્ષ), પવિત્ર, દક્ષ (સાવ-
ધાન અથવા શર્મચક્ર), ઉદાસીન (સંસારના સર્વ ભાવોમાં તદરૂપ),
અપેક્ષાહિન અને સર્વ આરામ, (આરામ એટલે 'દૂ આ કરીશ', 'મે' આ
હું' ને 'મે' તે હું' એવા અદ્વંદ્યરમિત નિસ્તેષો, તે)નો પવિત્રામ
કરનાર જે મારો ભક્ત છે, તે મને પ્રિય છે

નોંધ :—

આરંભ શબ્દ દેહનમુદ્રામાં વારંવાર વપરાયો છે, અને એનો
અર્થ—પાપકારી વ્યાપાર અથવા કર્મબંધનનું પ્રવળ કારણ કહેયો છે.

આરંભનો પરિત્યાગ કરનાર ક્રિયાને બળાત્કારે છોડતો નથી,
પણ ક્રિયાની પાછળના બંધનને પ્રથમથી જ એવું દીધું પાડી નાખે છે
કે—જેમ આજ કહી ગયા તેમ સર્પની કાંઠામાંથી જે કાઢી લીધા
પછી તે છંછેદાય તોય તેનો દંડ માત્ર નીચડતો નથી તેમ—તેનું
કર્મ તેને બંધનથી બંધનું નથી.

એક બીજાની ચડિયાતી છે. ત્યાગ પછીની ભૂમિકા તો શાંતિ છે કે જે આત્માની સદાજ દશા છે.’

‘આવા ભક્તોનાં ધર્મા સમગ્રો છે. અહીં યોગ કહી શકે.’

૧. પ્રાણીમાત્ર સાથે અદ્વેષભાવ. એક કાડીને કે ? પાખડીને પણ યથાશક્ય એ ન ફૂંકવે. ઠાઈ એનો ન હોય. બસો
૨. પ્રાણીમાત્રનો સાન્નિધ્ય હોય,
૩. કડુષ્ઠાણુ હોય,
૪. નિર્મમત્તી હોય,
૫. નિરદ્વંકારી હોય,
૬. સુખદુઃખમાં સમાન બાવે રહી શકતો હોય,
૭. કષ્ટ, લાલચને છુટવી શકે તેવો અને પોતાના અપરાધ દરદમ માદનાર એવો ક્ષમાવાન હોય,
૮. આત્મસંતોષી હોય,
૯. આત્મયોગી હોય,
૧૦. મનઃક્રિયોનો વિજેતા હોય,
૧૧. દહનિભયી હોય, અને
૧૨. અંતર્ધર્મી અગર સદ્ગુણને મનોશુદ્ધિ જેવો અર્પેલાં આ બાર ગુણોથી ભરેલો ભક્ત ખરે જ પ્રભુપ્રિય છે.

‘એટલા બધા ગુણો ન હોય અને લોભને ઉદ્ભવ ન કે ન ભોક્ષી ઉદ્ભવ પામે તેવો દર્ષ, જેઠ, બપ, ક્રોધથી વે રહેતો હોય, એવો ગુણી સાધક પણ પ્રભુપ્રિય તો છે જ.’

‘જો સંસારવિરક્ત-ઉદાસીન અને જમનથી નિરપેદી, પ હેઠળી, સત્કાર્યકૃષ્ણ છતાં નિર્મિત મંદન દશાવાળો અને સરેને સામ્રાટિ આવે તેને પ્રસન્નતાથી અપનાવે અને દાશર્થ્યથી એ ૫

જે એને શ્રદ્ધાથી પીએ અને શ્રીકૃષ્ણસ્વી સદ્ગુરુ અત્ર એવ
 લક્ષણવાળા ઇતર સદ્ગુરુ, અથવા અંતરાત્માસ્વી સદ્ગુરુ એ જ ને
 પરં છે, એવા બની જઈ કાપમ વિકાસ માટે પુરુષાર્થ કયો કરે
 તેમનો તો ભેડો પાર જ થઈ જશે. ખુદ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર કહે છે, તે
 તો મને સૌથી વડાસા ભક્ત છે, તે પરમ યોગી છે, તે પરમ ભક્ત
 છે, તે પરમ યાત્રી છે, આ સંસારમાં તે પરમાત્મારૂપ જ છે.

ખરે જ આપણે એ પદ આરાધવા તત્પર બનીએ.

આદર્શ ગૃહસ્થાશ્રમ

મુનિશ્રી સંતબાસજી

શુદ્ધસ્થાપ્તમ માંનર ઇવનનો પાયો છે. બધા આમમોનો
11 પર આધાર છે. એ સરળ, ગુપ્તી અને સબર બને એ
12 એ મુનિશ્રી સંતબાસજીની કલમે લખાએલા આ પુસ્તક
સ્થાપ્તમમાં પ્રવેશનાર-પ્રવેશીકી એકેએક વ્યક્તિએ વાંચવા
13 છે.

કિંમત: રૂ-૪-૦ (૨પાસ રવાનગી આલગ)

વિશ્વવાત્સલ્ય કાર્યાલય
લગીત્રાકનીવાડી, અમદાવાદ-૨

વિશ્વવાત્સલ્ય

ગ્રંથક: મુનિશ્રી સંતબાસજી

વિશ્વવાત્સલ્યની બાવનાને લક્ષમાં રાખી ઇવનના નાના
14 બધા પ્રશ્નોને છત્તુ પાડીક. એમાં મુનિશ્રીના લેખો,
પચ્ચનોનો સાગ, પ્રવાસનોંધ, ૨પાસ ઉપરાંત વિશ્વવાત્સલ્યની
15 બાવનાને પોષક બીજી પ્રાજ્ઞવાન સાદિત્ય પ્રગટ થાય છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬-૦-૦. (બેટ પુસ્તક સાથે)